ARH Diss. B - 25822

T A R T U R I I K L I K Ü L I K O O L

NSVL AJALOO KATEEDER

Nõukogude Baltikumi vabastamine Saksa fašistlikust okupatsioonist 1944-1945.a.

(Diplomitöö)

Arved Luts

Ajaloo-keeleteaduskonna

V kursus

TRÜ NSVL ajal. kat. nr. 1191.

Tartu 1952

Eessõna.

Käesoleva töö eesmärgiks on anda lühike strateegiline ülevaade Läti,Leedu ja Eesti NSV vabastamisel toimunud Nõukogude Armee operatsioonidest.Põhjuseks, miks vaadeldakse just nimelt neid kolme vabariiki koos,on asjaolu,et nende vabastamiseks toimunud Nõukogude Armee operatsioonid moodustavad enamvähem omaette terviku(esmajoones 8.stalinlik löök).Vaadeldes nende seast vaid ühe vabariigi vabastamiskäiku viiks sündmuste killustamisele.Analüüsides võitlusi näiteks Läti NSV-s,ei saaks me täit selgust ilma sõjategevuse käigu jälgimiseta Eesti ja Leedu NSV territooriumil.Muidugi ei moodusta nende kolme nõukogude vabariigi vabastamine ka säärast omaette operatsiooni,mida saaks vaadelda kuidagi eraldatuna üldistest Nõukogude Armee võitlustest hitlerliku Saksamaa purustamisel.Vastupidi,Baltikumi vabastamisel on oma kindel koht Nõukogude Armee 1944.(ja ka 1945.)aasta strateegilises võitluskavas.Töös ongi püütud näidata Baltikumi vabastamist tihedas seoses teiste Nõukogude Armee operatsioonidega(eriti Lenin-

ja vihast okupantide vastu.

Peatükk fašistlikust okupatsioonist Baltikumis peab rõhutama vaenlase üle saavutatud võidu tähtsust: vaid kangelasliku Nõukogude Armee poolt teostatud hitlerlaste röövarmee purustamine päästis eesti,läti ja leedu rahva täielikust hävingust,millele ta oleks paratamatult vastu läinud fašistliku võimu püsimajäämise korral.

gradi oblasti vabastamisega ja sakslaste keskrindegrupi purustamisega),kui ühte etappi meie kodumaa puhastamisel fašistlikest sissetungijatest.

Kolme Balti vabariiki sundis koos vaatlema ka nende,eriti Eesti ja Läti,saatusühtsus pika ajaloo vältel.Neil on juba seljataga sajanditepikkune sakslastevastane võitlus,mis viidi lõplikult võiduni alles möödunud Suures Isamaasõjas.Samaaegselt heitis eesti,läti ja leedu rahvas oma turjalt 1940.a.kapitalismi ikke ning astus imperialismi orjusest vabade nõukogude rahvaste perre. Suure Isamaasõja alguses langesid Baltikumis asuvad noored nõukogude vabariigid peaaegu samaaegselt hitlerliku armee pealetungi ohvriks ning pidid läbi elama kolmeaastase okupatsiooniaja. Samaaegselt taastas Nõukogude Armee neile maadele ka vabaduse.

Peale vabastusoperatsioonide analüüsimise on töö ülesandeks näidata,et võit vaenlase üle saavutati kõigi nõukogude rahvaste ühise pingutusega,et eesti,läti ja leedu rahvas ei jäänud ootama,kuni Nõukogude Armee tuleb teda vabastama,vaid asus ka ise võitlusele vihatud vaenlasega. Sellele küsimusele pühendatud peatükk ei pretendeeri aga põhjalikule ülevaatele (selleks oleks tarvis mitmeid köiteid),vaid on mõeldud enam illustratiivsena.Mõningate näidete,kokkuvõtlike arvude ja episoodide kaudu peab ta andma pildi nende rahvaste vabadusearmastusest,andumusest nõukogude korrale

I Sissejuhatus.

22.juunil 1941.a.kuulsid nõukogude inimesed raadiost sm.Molotovi sõnu: "Täna kell 4 hommikul,ilma mingisuguste nõudluste esitamiseta Nõukogude Liidule,ilma sõja kuulutamiseta tungisid saksa sõjaväed kallale meie maale,ründasid paljudes kohtades meie piire ja pommitasid oma lennukeilt meie linnu..."[1] Maailma imperialism alustas uut järjekordset sõjakäiku nõukogude maa vastu.Seekord saatis reaktsioon sotsialistliku riigi vastu oma kõige tugevama löögijõu - Saksa fašistlikud hästi väljaõpetatud diviisid.Wall-streeti magnaadid kasutasid osavalt ära Hitleri ja ta fanaatiliste pooldajate jõugu maailmavalitsuse taotlused.Olles oma kapitalidega taastanud ja tugevdanud saksa sõjamasina, suunasid nad nüüd selle pealöögi itta,Nõukogude Liidu vastu.Sellega lootsid ookeanitagused imperialistid saavutada kahte eesmärki: purustada või oluliselt nõrgestada peavaenlane - Nõukogude Liit;

---

[1] vt.Nõukogude Liidu välispoliitika Isamaasõja ajal I köide,lk.91

nõrgestada Saksamaad kui üha tugevnevat konkurenti imperialismi maailmaturul.Lastes nii ühte kui teist verest tühjaks joosta,lootis ameerika imperialism lõpuks ise haarata valitseva koha nii Euroopas kui ka kogu maailmas.

Hitler aga,olles kokkulèppe kaudu läänеriikidega kindlustanud oma seljataguse,lootis saavutada kerge võidu idas.Pärast seda oleks võinud ameeriklastega ja inglastega rääkida teisel toonil ja ette võtta uusi samme oma maailmavallutusplaanide lõplikuks teostamiseks.

Saksa väejuhatus,kasutades tema pool olevaid mõningaid eeliseid (vägede mobiliseeritus ja võitluskogemused,teatav ülekaal tankide ja lennuväe osas, ootamatuse moment reetliku kallaletungi tõttu) kavatses kiire löögiga Moskvale ja Leningradile anda paari kuuga Nõukogude Liidule surmahoobi.Kogu maailma reaktsiooniline ajakirjandus ja raadio pasundas sakslaste peatsest marssimisest Moskvasse.

Kuid kõik need imperialistide müüdavad hääletorud unustasid asjaolu,et hitlerliku Saksamaa vastas polnud nõrk ja läbimäda tsaristlik Venemaa,vaid tugev ja monoliitne sotsialistlik riik,kelle armee oli juba näidanud sõjas interventide vastu,et ta suudab kaitsta töötava rahva kodumaad.Imperialistid ja nende teenrid ei võinud näha jõutegureid,mis olid Nõukogude valitsuse seljataga ja mida omal maal ei võinud arvestada ükski kodanlik valitsus.

Meie tõelised sõbrad välismaal said aga kohe aru,

et imperialistid sotsialismimaale kallale tungides saavad tingimata lüüa: "Kallaletung Nõukogude Liidule - see on hasartmäng ja samm,kelle ees avanes pankrotistumise kuristik ja kes paneb kõik ühele kaardile meeletus lootuses,et võib-olla ehk jääb see mingisuguse ime läbi löömata.Ent ka ajaloos ei ole imesid.See kaart saab löödud!"(Julius Fučik)[2]

Nõukogude rahvas asus oma kodumaad kaitsma.Visalt võideldes oma kodumaa pinna iga jalatäie eest asus Nõukogude Armee aktiivse kaitse teostamisele.Võitlejaile andis jõudu ja usku võidusse teadmine,et suur Stalin ise on asunud maa kaitsejõudude ette-otsa.Nõukogude rahva juht ütles,"...et meie võitlus on õige,et vaenlane purustatakse,et meie peame võitma."[3]Oma 3.juulil peetud raadiokõnes kutsus seltsimees Stalin nõukogude rahvast üles loobuma rahuliku ülesehituse meeleoludest ja andma kõik oma jõud rinde heaks,vaenlase purustamiseks.

Nõukogude rahvas vastas sellele ennastsalgavate pingutustega võitluses sissetungijate vastu.Kuigi Nõukogude Armee esialgu veel loovutas vaenlasele territooriumi,jagas ta ka ühtlasi aktiivseis kaitselahinguis hitlerlastele hävitavaid hoope.Vaenlase parimad diviisid purustati paari kuu vältel.6.nov. 1941.a.kõnes märkis Riikliku Kaitsekomitee esimees Stalin:"Ei saa olla kahtlust,et nelja sõjakuu taga-

---

[2] vt.NH 1951,nr.145.,22.VI

[3] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.13

järjel on Saksamaa,kelle inimreservid hakkavad juba lõppema,palju rohkem nõrgestatud kui Nõukogude Liit,kelle reservid alles nüüd täies ulatuses tegevusse astuvad."[4]

Sakslaste plaan,mis nägi ette meie maa purustamist "välksõja" taktikaga 1½-2 kuu vältel,nurjus.Kui siis Nõukogude Armee asus vastupealetungile ja "...lühikese aja vältel jagas...saksa fašistlikele vägedele löögi löögi järel Rostovis Doni ääres,Tihvinis,Krimmis ja Moskva all,"[5] oli ilmseks muutunud tõik,et sakslased ei suuda "välklöögiga"suruda Nõukogude Liitu põlvili.Ühtlasi purustati lõplikult võitmatuse aupaiste,mis oli seni ümbritsenud fašistlikke vägesid.1941/42.a.talveoperatsioonide tulemusena liikusid nõukogude väed läände kuni 400 km.

Suvel 1942.a.kogudes kõik oma vabad reservid,algas hitlerlik armee pealetungi,kuid nüüd juba mitte kogu rinde ulatuses,vaid ainult selle lõuneosas. Haardelöögiga Volgale ja sealt põhja kavatsesid fašistid piirata ja vallutada Moskva ning sõja lõpetada sellel suvel.Saksa armee ei täitnud ta ülemjuhatuse strateegilist ülesannet.Ta jõudis Stalingradini ja mitte kaugemale.Suurel vene jõel Volgal peatas nõukogude rahvas hitlerlaste röövarmee.Vähe sellest - teisel sõjatalvel võttis Nõukogude Armee taas initsiatiivi rindel oma kätte.Toimus maailma

---

[4] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.20

[5] Samas,lk.37.

sõdade ajaloos seninägematu ulatusega lahing - Stalingradi lahing.Ta lõppes sakslastele häbiväärse kaotusega - nende kaks valikarmeed piirati sisse ja likvideeriti.Nõukogude vägede kätte langes 300 000 vangi eesotsas feldmarssal von Paulusega.Nõukogude Armee läks üle pealetungile 1500 km pikkusel rinel ja vabastas suure osa vaenlase kätte langenud meie maa territooriumist.Punaarmee 25.aastapäeva puhul väljaantud käskkirjas hindas sm.Stalin olukorda järgmiselt: "On alanud massiline vaenlase väljakihutamine Nõukogudemaalt...

On muutunud jõudude vahekord Nõukogude-Saksa rindel.Asi seisab selles,et fašistlik Saksamaa muutub üha kurnatumaks ja nõrgemaks,Nõukogude Liit aga rakendab üha rohkem tegevusse oma reserve ning muutub tugevamaks."[6] Kuid samas hoiatab Kõrgem Ülemjuhataja rahuloleku ja hooletuse meeleolude eest:"Vaenlane on saanud lüüa,kuid ta pole veel võidetud... Oleks rumalus oletada,et sakslased loovutavad võitlusesta kas või ühegi kilomeetri meie maast."[7]

1943.a.suvel katsusid sakslased veel kord initsiatiivi sõjategevuses enda kätte haarata.Nad tungisid Kurski all peale kahe löögigrupiga,kuid see pealetung peatati varsti Nõukogude Armee poolt,kes omakorda läks ise vastupealetungile.See arenes suureks Nõukogude Armee suviseks pealetungiks,millega

---

6 J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.75

7 Samas,lk.77

vaenlane paisati Dnepri taha.See oli esimene kord, kus Nõukogude Armee Suure Isamaasõja kestel haaras sõjategevuses initsiatiivi suvel oma kätte.Meie väed läbisid lahingutega rinde keskosas 500 ja lõunaosas 1300 km.ning vabastasid ca 1 000 000 ruutkilomeetrit,s.o.ligi 2/3 vaenlaste poolt ajutiselt okupeeritud Nõukogude territooriumist.

Kahe suure lahinguga - Stalingradi ja Kurski all - oli otsustatud sakslaste lüüasaamine. "Kui lahing Stalingradi all kuulutas ette saksa fašistliku armee loojangut,siis lahing Kurski all viis ta katastroofi lävele."[8]

1943.aasta oli põhjaliku murrangu aastaks sõja käigus.Sakslaste kogenuimad vanad kaadrid olid purustatud.Nende armee ei omanud enam endist löögijõudu. Samuti nõrgenes hitlerlik koalitsioon,kaotades ühe oma liikme - Itaalia.Nõukogude Armee oli aga sõjas karastunud,kogemusi omandanud.Tagala varustas teda üha enam moodsa tehnikaga ja värskete reservidega.

1944. aasta on läinud Suure Isamaasõja ajalukku otsustavate võitude aastana.Kümne stalinliku löögiga purustati vaenlase armeed kõigis rinde osades. Nõukogude Liidu ala puhastati fašistlikust rämpsust, meie väed läksid appi Poola,Jugoslaavia ja Tšehhoslovakkia rahvastele taastama nende iseseisvust ja vabadust.Hitlerlikust koalitsioonist sunniti lahkuma Rumeenia,Bulgaaria ja Soome.

---

[8] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.93

1945.aasta oli lõplike võitude aasta.Algul sunniti Ungari lahkuma fašistlikust koalitsioonist ning siis purustati agressiooni algataja ja keskus - fašistlik Saksamaa.Tema oma pealinnas Berliinis kirjutas Saksa väejuhatus alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile.Sõda Euroopas oli lõppenud.9.mail pühitses nõukogude rahvas võidupüha.

x

Fašistliku Saksamaa röövarmee suunates ühe oma pealöögi Leningradile vallutas juba sõja esimeste kuude vältel selles suunas asuvad kolm Balti nõukogude vabariiki - Leedu,Läti ja Eesti NSV.Kolm rasket okupatsiooniaastat tuli üle elada nende maade rahvastel. Alles 1944.aastal kui Nõukogude Armee teostas meie maa lõplikku puhastamist sissetungijaist,vabastas ta ka Balti alade rahvad orjusest.

See polnud esimene kord,kus eestlastel,lätlastel ja leedulastel tuli võidelda saksa röövvallutajatega.Sel võitlusel on juba üle 700 - aastane ajalugu. Juba kauges ajaloolises minevikus suunasid saagiahned saksa röövvallutajad oma näljase pilgu Läänemere idakaldale.Mõõk ühes,rist teises käes tungisid saksa rüütlid Rooma paavsti õnnistusel ja toetusel Balti aladele,et siinseile rahvastele oma"kultuuri" peale suruda.Balti ala rahvad võitlesid kaua ja visalt läänest tulnud hambuni relvastatud röövjõukude vastu.Mitmel korral jagasid nad purustavaid lööke kallaletungijaile.Nii purustati eestlaste poolt 1210.a.suurem sakslaste üksus Ümera jõel.1236.a.

Saule lahingus andsid leedulased Mõõgavendade Ordu väele nii tõhusa löögi,et [illegible] jooksis verest tühjaks.Et röövvallutajate positsiooni Baltikumis päästa,ühendas paavst mõõgavendade haledad riismed järgmisel aastal Saksa Orduga.

Juba sel ajal osutas leedu,läti ja eesti hõimudele vennalikku ja enastsalgavat abi nende suur idanaaber - vene rahvas. Nii tegutses venelastega liidus eesti maleva pealik Lembitu.Õlg õla kõrval kaitsesid 1224.a.sangarlikult Tartu kantsi eestlased ja vene vürsti Vjatško väed.Nad ei andnud alla,vaid võitlesid viimse meheni.

Kuid feodaalselt killustunud venelastele tuli suurem hädaoht tatarlaste näol idast,mispärast nad ei saanud enam anda tõhusat abi Balti alade hõimudele. Viimaste jõud üksinda osutusid aga nõrgaks läänest tulnud ristirüütlite peatamiseks ja tagasitõrjumiseks. Pikkade veriste võitluste järele pidid siinsed hõimud alistuma verejanulistele "kulturträgeritele".

Võitlus aga jätkus.1410.a.Grünwaldi lahingus andis poolakaist,leedulasist,ukrainlastest,valgevenelastest ja tšehhitest koosnev ühine sõjavägi sakslastele purustava löögi,millega lõppes Saksa Ordu õitseaeg. Korduvalt tõusid üles orjusse surutud rahvad saksa rõhujate vastu.Võime märkida suurt eestlaste ülestõusu,mis algas 1343.a.jüriööl,hilisemaid talupoegade ülestõuse 16.,18.ja 19.sajandil ("Pühajärve sõda","Mahtra sõda").

Kõik need üksiketapid on osakesed suurest sajandite-

pikkusest pidevast võitlusest,mida on Balti alade rahvad pidanud saksa orjastajate vastu.

I Maailmasõja päevil saatis võimuahne Saksa keiser Wilhelm II oma sõjaväed taas itta sakslastele uusi maid vallutama ja nende positsioone kindlustama.Neil ei õnnestunud kauaks jääda Baltikumi.Sõjaliste lüüasaamiste,nälja ja Venemaal toimunud Oktoobrirevulutsiooni mõjul ning eeskujul algas ka saksa rahvas revolutsiooni,mis pühkis Wilhelmi monarhia.Balti parunid - vanade penirüütlite järglased - jäid aga kohale.Nad kindlustasid oma seisundi liidus kohalike rahvaste seast tõusnud kurnajatega ning Lääne imperialistide relvade toetusel.Suur vene rahvas oli valgekaartlaste ja interventide raudses rõngas ning ei suutnud seepärast abistada oma naabreid võitluses uute vägivallatsejate vastu.

Nüüd,kui eesti,läti ja leedu rahvas oli pühkinud oma turjalt kõik rõhujad ning asus sotsialismi ülesehitamisele,tuli jälle tegemist teha igipõlise vaenlasega,kes tahtis meie õitsvaid vabariike taas suruda orjusse.Pärast lühikest vaheaega jätkus võitlus, mis oli alanud juba enam kui seitsme sajandi eest. Seekord polnud eestlased,lätlased ja leedulased üksinda.Nendega koos võitles vaenlase vastu kogu paljumiljoniline nõukogude rahvas,keda sidusid nüüd palju tihedamad sidemed kui vaid liidusuhted.Ühise võitluse tulemusena anti saksa röövvallutajaile õppetund,millist nad polnud varem saanud ja mis ei unune neil iialgi.

II Fašistlik okupatsioon Baltikumis.

Sm.Stalin oma raadiokõnes 3.juulil 1941.a.iseloomustas saksa röövvallutajate eesmärke:"Vaenlane on julm ja halastamatu.Ta seab endale eesmärgiks vallutada meie maid,mis on niisutatud meie higiga, haarata meie vili ja õli,mis on toodetud meie tööga.Ta seab endale eesmärgiks mõisnike võimu taastamise,tsaarivalitsuse taastamise,venelaste,ukrainlaste,valgevenelaste,leedulaste,lätlaste,eestlaste, uzbekkide,tatarlaste,moldaavlaste,grusiinlaste,armeenlaste,azerbaidžanlaste ja teiste Nõukogude Liidu vabade rahvaste kultuuri ja rahvusriikluse hävitamise,nende saksastamise,nende muutmise saksa vürstide ja parunite orjadeks."[9]

Sakslaste tegevus ajutiselt okupeeritud aladel, muuhulgas ka Lätis,Leedus ja Eestis,õigustas neid nõukogude rahva juhi sõnu.J.Vares,tolleaegne Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees,ütles olukorra

---

[9] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.14

kohta okupeeritud Eestis järgmist:"...fašistlikud röövvallutajad on hävitanud kõik,mis hävitada annab: meie iseseisvuse,rahvusriikluse;meie kultuuri,kõik meie saavutused majanduslikul alal,kõik meie töös-tuse ja põllumajanduse.Eestist on saanud Saksamaa õigusteta provints - Ida-ala,mida riisutakse arme-tult,kus valitseb kuulmatu vägivald ja terror."[10]

Milliseid mõtteid haudusid sakslased Baltikumis kanda kinnitades,näitavad ilmekalt ühe hitlerliku sulerüütli mõttemõlgutused Rakvere ordulossi vare-meid vaadeldes:"...need varemed siin on saksa kul-tuuri vana eelpost idas...nüüd on ajalugu jälle õigust teinud - ja selle uuesti sakslaste kätte andnud...meie,suure Saksamaa pojad,tunneme aukartust ordurüütlite ees,kes püstitasid siia sellise väge-va kindlustuse...Meie võtame üle oma esivanemate päranduse.ja viime nende ülesande lõpuni, - meie siirdume siit veel edasigi."[11] Niisiis poolelijäänud töö jätkamine eesti,läti ja leedu rahva orjastamisel.

Nõukogude kirjanik Ilja Ehrenburg näitab väga ku-jukalt,milles on erinevus balti parunite ja hitler-laste vahel:"Nemad on jäänud endisteks,need balti parunikesed.Ent neid varustati "rassiteooriaga". Alfred Rosenbergi isa oli lontrus,ilma et ta oleks filosofeerinud.Alfred Rosenberg on lontrus ja kir-jutab raamatuid."[12] Seega vanad teod moodsamas vormis.

---

10 J.Vares,Nõukogude Eesti taasünd,lk.19.

11 vt.P.Uusmann,Nõukogude Eesti noored võitluses kodumaa eest,lk.2.jj.

12 "Punaväelane" 1944,nr.99.4.IV

Vallutatud endistest Valge-Vene,Leedu,Läti ja Eesti nõukogude vabariikidest moodustati Saksamaa provints Ostland(Ida-ala),mille etteotsa seati hitlerlaste satraap,riigikomissar v.Lohse,asukohaga Riias.Ostland omakorda jagati neljaks kindralkomissariaadiks,millest igaühe eesotsas oli vastava ala peatimukas - kindralkomissar.Eesti alal peremehetses Litzmann,Lätis Drechsler,Leedus Renteln.

Kõik vallutatud alad idas allusid tervikuna Hitleri lähemale kaastöölisele okupeeritud idaalade riigiminister Alfred Rosenbergile.Viimase sõnad ütlevad,milliseid põhimõtteid kasutasid fašistid idas:"...ida probleem seisab selles,et viia balti rahvad saksa kultuuri alusele ja ette valmistada laialt kavandatud Saksamaa sõjalised piirid."[13]Mingist iseseisvuse andmisest siinseile rahvaile polnud juttugi - "eestlased,lätlased ja leedulased on mitteküllaldaselt arenenud,et evida omariiklust," nii ütles riigikomissar von Lohse.[14]Vastupidi,sakslased vaatasid Baltikumile kui Suur-Saksamaa koostisosale,kus pidid elama puhastverd aarialased,s. o.tegelikult sakslased.Rääkimata iseseisvusest ei antud eesti,läti ja leedu rahvale isegi eluõigust nende põlisel kodumaal.Lähema 20 a.vältel pidi need rahvad kaotatama.Osa kohalikke elanikke Baltikumis oli ette nähtud füüsilisele hävitamisele,osa ümber-

---

[13] vt.Kononõhhin,lk.8

[14] vt.Samas

asustamisele ida poole,osa Saksamaale sunnitööle vedamisele ja vähem osa koha peal sakslaste hulka sulatamisele.Põliselanike asemele pidi toodama Saksamaalt koloniste ja niiviisi siinsed alad lõplikult saksastatama.

Koloniseerimispoliitikat viis praktiliselt ellu eriline maade majandamise ühing "Landbewirtschaftungsgesellschaft Ostland".Selle kätte läksid kõik sovhooside maad ning nõukogude võimu poolt maata ja vähese maaga talupoegadele antud maa.[15] Ka maatükid, mis ära võeti talupoegadelt ülejõukäivate normide mittetäitmise eest,anti üle "Ostlandi"maaühingule. Ühing jagas maad saksa juhusteotsijaile ja neile tagasipöörduvaile sakslasile,kes olid Leedust lahkunud nõukogude võimu päevil.Igale ittapöörduvale avantüristile lubati vähemalt 125 ha maad.

Fašistide koloniseerimispoliitikat Baltikumis iseloomustab Nürnbergi protsessil avaldatud huvitav dokument - Ostlandi riigikomissarile saadetud instruktsioon Berliinist,milles öeldakse[16]:"Riigikomissari ülesanne Eestis,Lätis,Leedus ja Valge-Venes seisab selles,et seal kehtestada saksa protektoraat ja seejärel liita see territoorium Suur-Saksamaa koosseisu.Selleks on tarvis teostada seal rassiliselt sobivama elemendi germaniseerimine,ko-

---

15 vt.Inger,lk.46.

16 vt.Saat,Eesti rahva võitlus EK(b)P juhtimisel nõukogude võimu kehtestamise eest,lk.68 jj.

loniseerida need maad saksa rassiga ja sealt välja saata ebausaldatav element."

Edasi öeldakse instruktsioonis:"Saksa impeerium on suuteline garanteerima emigratsiooniõigust Baltikumi kõigile neile,kes paistsid välja selles sõjas samuti lahingutes langenute sugulastele ning kõigile neile,kes võtsid osa sõjakäigust Baltimaile."

Tegelikult ellu viidi kolonisatsiooni kõige enam Leedus kui Saksamaa vahetus naabruses asuval alal. Sakslaste eneste andmete järgi toodi Leedusse 30 000 kolonisti,nende seas ka tuhandeid hollandi fašiste.[17] Üksi Taurage maakonnas oli 1943.a.nii palju saksalasi,et neile avati 29 algkooli ja gümnaasium.Paremate äride ja restoranide ustel olid sildid "Ainult sakslastele".

Neid sakslaste plaane Baltikumi kohalikele rahvastele muidugi teatavaks ei tehtud.Oma röövpoliitikat püüdsid hitlerlased varjata suurte sõnadega eesti, läti ja leedu rahva "päästmisest",nende ja saksa sõdurite vanast relvavendlusest ja„õlg õla kõrval võitlemisest".Milline oli sakslaste tõeline suhtumine neisse rahvastesse,nähtub kirjast,mille saatis SS-oberscharführer Reutzel oma sõbrale Königsbergi: "Sa küsid,kes on eestlased.Vastan meie ohvitseri sõnadega - sead.Mina võiksin öelda teisiti:sead //

---

17 vt. Ю.Палецкис,Советская Литва освобождается...,c.3a lk.33

toovad kasu,eestlased aga pole suutelised selleks-ki."[18]

Saksa sõjamasinale omas "Ostland"suurt tähtsust tooraine(põlevkivi-kütteained,põllumajandussaadused, ehitusmaterjal),tööjõu ning hiljem ka kahuriliha allikana.Hitlerlased röövisid halastamatult leedulaste,lätlaste ja eestlaste rahvuslikku vara ja sundisid orjatööle inimesi väikestest lastest kuni raukadeni.Et seda kõike hõlpsamini teostada,oli vaja kohalike rahvaste keelt rääkivaid ametnikke.Selleks leidsid okupandid endale kuuleka sulaskonna kodanluse klassi jäänuste näol,mis neil maadel veel olid säilinud.Lühikest aega kestnud sotsialistliku ülesehitustöö vältel ei suutnud eesti,läti ja leedu töötav rahvas veel likvideerida ekspluataatorlikke klasse oma maal täielikult.Suurelt osalt oli veel säilinud kodanluse kõige laiem kiht - kulaklus.Kuigi sakslased ei tõotanud kohalikule kodanlusele "iseseisvat" riiki ega andnud üldiselt tagasi ka natsionaliseeritud suurettevõtteid,astus too siiski kiiresti okupantide teenistusse.Aidates peremehi töötavalt rahvalt viimase väljapigistamises lootsid kodanlased ka endale osakese langemist.Asetades oma varanduse ja klassihuvid kõrgemale rahvuse huvidest,läks kodanlus tüüpilist reetmise teed - astus välismaiste sissetungijate teenistusse.

Kohalike kodanlike palgasulaste klikiga liitusid

---

[18] vt.I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.50

pärast nõukogude võimu taaskehtestamist 1940.a.Baltikumist lahkunud kadaka-sakslased ja muud fašistlikud tegelinskid.Need Saksamaal hitlerliku kooli läbi teinud subjektid hakkasid siinsete kohalikest rahvustest käsikute seas juhtivaid tegelasi mängima. Neist kunagiste balti parunite kubjaste ametijärglastest moodustasid saksa kindralkomissarid nn."omavalitsused",mis koosnesid mitmesuguste valitsusharude direktoreist.Määrati ka peadirektorid,mis pidid endast kujutama"omavalitsuse" pead.Eestis oli sääraseks peadirektoriks Hjalmar Mäe,läbikukkunud vaps ja Hitleri kauaaegne agent Eestis.Lätis tõsteti "omavalitsuse" etteotsa läti rahva reetur ja endine spekulant kindral Dankers.Analoogiline ametikoht usaldati Leedus kindral Kubiliunasele.

"Omavalitsuste" loomine polnud okupantidele tarvilik mitte üksi asutusena,kes aitas läbi viia eestlaste,lätlaste ja leedulaste paljaksröövimist ja mõrvamist,vaid ka selleks,et kergeusklikemaid inimesi kohalike rahvaste hulgast petta.Luues "omavalitsuse" kaudu teatava iseseisvuse illusiooni lootsid saksalased luua endale kuuleka toe väikekodanlike elementide näol ning ka rahvamassides poolehoidu leida.Püüti jätta mulje,et sakslased annavad üksnes üldisi juhtnööre,maa tegelik valitsemine kuulub aga omavalitsusele.Dokumendid näitavad aga, et kõik määrused tulid saksa võimudelt.Omavalitsusele jäi ainult nende kohalikku keelde tõlkimine, rahvale teatavaks tegemine ja elluviimine.

Millega tegelesid siis nn.omavalitsused?Millega nad olid kasulikud Adolf Hitleri "uue Euroopa"ehitamise üritusele? Nende põhiülesandeks oli töölistе sakslaste teenistusse moboliseerimine,talupoegade ja tööstuse röövimise korraldamine.[19] "Omavalitsused" viisid läbi igasugu korjandusi,"tootmislahinguid","ohvrinädalaid","lõikusabisid",viljaandmise kampaaniaid jne.Omavalitsuse" ülesandeks oli ka pettuse ja vägivalla abil ajada noormehi saksa röövarmeesse.

Kõigi nende ülesannete juures olid abiks teised fašistide poolt juhitavad asutused nagu ametiühingute asemele loodud kutsekogud,rahva paljaksröövimiseks asutatud Eesti Rahva Ühisabi,Eesti Noored ja analoogilised organisatsioonid Leedus ja Lätis.

Seoses Saksa armee korduvate lüüasaamistega Nõukogude Armee käest ja ta paremate diviiside läbijahvatamisega Idarindel kerkis hitlerlaste ette üha teravamalt täienduste ja reservide muretsemise küsimus.Okupatsiooni alguses ei tundnud sakslased suurt huvi Baltikumi inimressursside kasutamise vastu oma armees.Saksa sõjaväkke võeti siis vabatahtlikkuse alusel elementi,kes avaldas selleks soovi- kulakute ja linnakodanlaste võsud,paadunud fašistid ja kõrilõikajad-seiklejad,kes tahtsid töörahvale kätte maksta 1940.a.teostatud sotsialistliku revolutsiooni eest ning rikastuda röövretkel

---

[19] vt.RH 1944,nr.44.,16.VIII

Nõukogude Liidu vastu.Pärast purustavat lüüasaamist Moskva all ning "välksõja " strateegia läbikukkumist, eriti aga otsustavate võitluste ajal Stalingradi all ning pärast lüüasaamist seal pöörasid hitlerlased enam tähelepanu vasallriikidest ja okupeeritud aladelt oma sõjaväele täiendavate koguste muretsemisele.Ka "Ostlandi" nn.omavalitsustele tehti ülesandeks intensiivistada vabatahtlike värbamist. Selleks asutati erilised rahvuslikud "leegionid". Nende ümber tehti suurt kära ja püüti näidata auasjana kuulumist SS-leegioni ridadesse.Propagandakampaania ei andnud soovitud tulemusi.Vabatahtlikke ei tulnud kokku.Ainult tegeliku mobilisatsiooniga näiliku vabatahtlikkuse sildi all suudeti mõned eestlaste,lätlaste ja leedulaste kontingendid viia tapatalgule.Pugedes nahast välja roomamisel hitlerlaste jalge ees püüdsid küll meelituste,küll ähvardustega noorimehi lipu alla saada Eestis SS-oberführer Soodla,Lätis kindral Bangerski,Leedus kindral Plehhavičius."Omavalitsuste" põhiülesandeks saigi üha enam kahuriliha muretsemine hitlerlastele.Peagi kuulutati välja üldmobilisatsioon.See tekitas äärmist pahameele tõusu rahva hulgas.Massiliselt hoiduti kõrvale mobilisatsioonist,deserteeruti juba mmodustatud väeosadest enne rindele jõudmist või tuldi rindel üle Nõukogude Armee poole.Üha sagedamini ja suuremal arvul läksid mobilisatsioonist kõrvalehoidjad metsa partisanide juurde ja alustasid relvastatud võitlust okupantide väljakihutamiseks ko-

dumaalt.

Sakslased ei võinud usaldada okupeeritud alade rahvastest värvatud üksusi,sest nende seas levis üha enam saksavastane meeleolu.Sageli tekkis isegi relvastatud kokkupõrkeid rahvuslike üksuste ja sakslaste vahel.Kui 1944.a.kevadel taheti leedu kaitsepataljone liita SS-vägedega,tekkis leedu sõjaväeosade poolt äge vastupanu.[20]Asi läks kuni relvastatud võitlusteni Kaunases,Marijampoles ja Vilniuses. Mõlemal pool oli tunduvaid ohvreid.Desarmeeriti mitu pataljoni ning arreteeriti kindral Plehhavičius.

Kõigest hoolimata suudeti siiski teatav hulk leedulasi,lätlasi ja eestlasi viia võitlustesse Nõukogude Armee vastu.Nende üksusi pandi enamasti katma sakslaste taganemist,et"kokku hoida aaria verd". Loomulikult tabas beid üksusi Nõukogude võitlejate rünnakuhoog ning relvade surmav tuli ja nad hävisid.Nende tuhandete leedu,läti ja eesti noormeeste ilmaaegse tapmise süüdlased on aga hitlerlased Lohse ja Co ja nende kohalikest kodanlikest natsionalistidest kintsukaapijad,kes vale ja ähvarduste ning terroriga saatsid neid surema võõraste imperialistlike huvide eest.

x

Fašistid nimetasid end kultuurikandjaiks.Nende arusaamise kultuurist oli aga mitmeti erinev normaalset mõistust omavate inimeste kultuurimõistest.

---

[20] vt."Tasuja" 1944,nr.42.,10.VI ja RH 1944,nr.34.,12.VII

Nad deklareerisid:"Inimese aju liigne areng,intellektuaalsete võimete mitmekesisus,mõtlemise,loogika,teaduse edu - need kõik on saksa hingelaadile vaenulikud."[21]"Hitlerlaste kultuur on röövikultuur, bandiitluse ja röövimise ülistamine.Tõeline kultuur aina takistab nende röövi-instinktide rahuldamist, mille pärast nad seda vihkavad otse fanaatilise põlgusega."[22]Seepärast oli täiesti loomulik,et sissetungijate poolt ei leidnud mingit austamist see,mis meie rahvastele oli kallis ja südamelähedane - meie keel,kirjandus,kunst,teadus,ajaloolised mälestusmärgid.Vähe sellest,et eesti,läti ja leedu keel ei omanud ametliku keel õigust, - raamatukogudest kõrvaldati nende meie kirjanike teosed,kes olid kuidagi sakslastevastaseid mõtteid avaldanud.Sakslaste vastu ei tundnud aga sümpaatiat ükski meie suuremaist kirjanikest.Mõnes kohas mindi isegi niikaugele,et põletati raamatuid avalikel platsidel.Nii juhtus näiteks Narvas,kus sakslased loopisid raekoja platsile tehtud lõkketulle kirjandusteoseid.[23]

Muuseumid suleti rahvale - seal marodööritsesid saksa timukad,röövides väärtuslikemaid pilte ja muid eksponaate.Riia muuseumides,kunstide akadeemias ja koolides korraldati laskemoona ja musta

---

21 vt.J.Vares,Nõukogude Eesti taassünd,lk.86.

22 Samas,lk.87

23 vt.RH 1944,nr.62.,5.X

pesu laod.[24] Vilniuse Riiklikust Kunstimuuseumist vedas gebietskomissar Hingst ära endale väärtuslikud mööblikollektsioonid, vanaaegse portselani, vaibad, maalid, gravüürid ja muuseumi muu vara.[25] Paljaksröövimisest ei pääsenud ka teised Vilniuse muuseumid ja raamatukogud, nagu Kunstiakadeemia raamatukogu, juudi kultuuriasutused jne. Suleti Leedu Filharmoonia, Kaunase konservatoorium, Kunstiakadeemia Vilniuses ja Rakenduskunsti Instituut Kaunases. Likvideeriti kõik kunstiõppeasutused, aeti laiali loovkunstnike liidud. 17. märtsil 1943. a. piirasid gestapolased ümber Vilniuse ülikooli hoone, lõhkusid seal raidkujud ja ornamendid, rebisid lõhki pildid, röövisid eksponaadid, väärtuslikud õppevahendid ja teadusliku kirjanduse, vedasid Saksamaale 1743 gr. plaatinat. Sama saatus tabas ka Riikliku Ülikooli ja Keemiainstituuti. Sakslased hävitasid Vilniuses ja Kaunases 14 gümnaasiumi ja 46 algkooli, laastasid ja hävitasid Põllumajandusakadeemia.

Riias sulgesid fašistlikud vägivallatsejad Riikliku Konservatooriumi ja Riikliku Võõrkeelte Pedagoogilise Instituudi.[26] Riia Anatoomia Instituu-

---

24 vt. "Известия" 1945 nr. 77., 1.IV

25 vt. Saksa fašistlike röövvallutajate ja nende käsilaste kuritegude kindlakstegemise ja uurimise erakorralise riikliku komisjoni teadaanne saksa fašistlike röövvallutajate kuritegudest Leedu Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis, RH 1944, nr. 127., 22.XII

26 vt. "Известия" 1945 nr. 77., 1.IV ja В. Лацис, Пос-

dis organiseeriti nn.SS-hügieeni instituut,kus katsetati elavate inimeste - vangistatute kallal.Teiste hulgas suri sealsel operatsioonilaual ka endine Sorbonne'i ülikooli dotsent Schneider.

Eesti suurimaist arhiividest Tallinnas ja Tartus röövisid hitlerlased vanimad ja väärtuslikumad ürikud.Eestist veeti Saksamaale üle 10 000 kunstiteose.[27]

Hariduse ja kultuuri verivaenlased püüdsid eesti, leedu ja läti noori kõigiti eemal hoida teadmiste amandamisest.Koolimajad võeti kasutamisele haiglatena ja kasarmutena sõjaväele,kooliõpilasi sunniti õppetöö asemel koguma värvilisi metalle ja räbalaid.Ülikooli ei lubatud enne kui oli teenitud aasta riigitööteenistuses Saksamaal või võideldud rindel SS-vägedes oma rahva vastu.

Õppeasutusi,mis veel töötasid,taheti kasutada saksastamise eesmärgil.Läti ja eesti lastele õpetati, et nende rahvaste parematekss sõpradeks on iidseist aegadest olnud sakslased.Seitsmesajaaastasest orjapõlvest penirüütlite kanna all mindi aga vaikides mööda.Koolid niisama kui ajakirjandus ja raadio uputati üle vene- ja nõukogudevastase propagandaga.

Juba 1941.a.tegi Hitler korralduse,et 1943.a.

ледствия хозяйничания немецких оккупантов и их приспешников в Советской Латвии,с.38 и 46

27 vt.Saksa fašistide kuriteod Eesti Nsv-s,lk.12

peale hakkab Tartu ülikoolis õppetöö toimuma saksa keeles.[28] Peale purustavat lüüasaamist Stalingradi all ei mõtelnud natsid siiski enam Tartus sakslasi õpetada, vaid hakkasid kavandama ülikooli varanduste vedamist Saksamaale. 1944. a. märtsis tehti ettepanek ülikool evakueerida Königsbergi. Ülikooli vara päästeti evakueerimisega mitmesse paika Eestis. Õppejõud viidi sundkorras Haapsallu. Vaid Nõukogude Armee kiire pealetung päästis neid Saksamaale küüditamisest.

x

Kolmeaastane Saksa okupatsioon tõi Baltimaadele suurt materiaalset kahju. Sakslased vedasid siit ära kõik väärtuslikuma, mis kätte said. Eriti maiad olid nad siit saadavatele põllumajandussaadustele ja eesti põlevkivile. Kui sakslasi sunniti relva jõul lahkuma, püüdsid nad hävitada kõik, mis maha jäi. Vaid Nõukogude Armee hoogsalt ja kiirelt arenev pealetung takistas barbareid oma nurjatute kavatsuste teostamisel. Nii pääses Eesti NSV pealinn Tallinn täielikust purustamisest vaid seepärast, et sakslastel ei jätkunud aega. Vangivõetud saksa jefreitor 23. pioneeripataljonist, Paul Schatz, tunnistas ülekuulamisel: "Lõhkeained toimetati Tallinna juba kevadel. Lõhkeainet kavatseti panna Tallinna tähtsamate hoonete alla ja enne sadamast lahkumist lasta linn õhku.[29] Meie võitlejad avastasidki mit-

---

[28] vt. I. Kurtšavov, Nõukogude Eesti vabastamine, lk. 74 jj.

[29] vt. RH 1945 nr. 224., 22. IX

mel pool ehitistesse paigutatud miine ja lõhkeainet. Üksi Toompea alt keldritest võeti välja 12 tonni lõhkeaineid.Raevust segaseks läinud hitlerlikud roimarid mõtlesid oma kättemaksuhimu nõukogude rahva vastu rahuldada meie kaunimate ehitusmälestusmärkide purustamisega.

Ainult Tallinna sadamas õnnestus sakslastel teha "puhas töö".

Eesti Sadamate Taastamise Valitsuse peainsener A. Gratsianski kirjeldab seda:"...lendas õhku kõik, mis oli meile kallis ja väärtuslik.Kui plahvatustes õhku paisatud tolmupilved vaibusid,seisis Tallinna sadam rusudes,hävitatuna,segipaisatuna ja põletatuna kogu ulatuses.Ligi 600 000 000 rubla eest eesti rahva vara muudeti valgete hunnide poolt lühikese ajaga varemeiks."[30]

Teistest Eesti linnadest sai tugevate purustuste osaliseks Narva.Võib öelda,et see linn hävitati täielikult.Enne linnast lahkumist lasksid 20.sajandi vandaalid õhku kõrge ajaloolise väärtusega mälestusmärgid - Jaanilinna ja Hermanni kindluse,17.sajandist pärineva bastiooni,mitu kaunist ning vana kirikut,süütasid elamud.Hävitati suurkäitised Kreenholmis,kalevivabrik,linavabrik ja kunstsiiditööstus "Vill".Enne sõda Narvas olmud 3500 majast säilis ainult 174 pooleldi purustatud hoonet.[31]

---

[30] RH 1945 nr.224.,22.IX

[31] vt.Saksa fašistide kuriteod Eesti NSV-s,lk.14

Peale Narva hävitati Eestis veel Tõrva,Antsla ja Otepää linn.Raskesti said kannatada Tallinna Kõrval veel Tartu,Valga,Võru,Paldiski,Kuressaare,Tapa ja Põltsamaa,kus hävis kuni pool või enamgi elamispinnast.

Fašistide poolt ENSV-le tehtud kahjude üldsumma ulatub 16,1 miljardile rublale.[32] Hävitati ümmarguselt 2700 tööstushoonet,ligi 60 000 elumaja ja kõrvalhoonet,üle 600 kultuurihoone,üle 160 koolihoone. Põllumajandus kaotas poole oma tootmismõimsusest,karjamajandus veelgi rohkem.

Lätis teostasid hitlerlased purustusi 20 miljardi rubla väärtuses,arvestatud ennesõjaaegseis hindades. Purustati täiesti või osaliselt 785 tööstusettevõtet,hävitati või viidi Saksamaale 127 000 hobust ja 443 000 veist.[33] Hitlerlased purustasid viis linna 2 452 000 ruutmeetri elamispinnaga.

Tagamevad okupandid teostasid purustusi säärastes suurtes Riia ettevõtetes nagu VEF,vaguniehitustehas "Vairags",kummitööstus"Quadrats".[34] Fašistid lasksid

---

32 vt.NH 1951 nr.144.,21.VI

33 vt.J.Saat,Läti NSV,lk.27.

34 vt. Сообщение Чрезвычайной Государственной Комиссии по устновлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников о преступлениях немецких захватчиков на территории Латвийской Советской Социалистической Республики,"Известия" 1945 №80,5/апр.

õhku läti rahva uhkuse - Kegumsi elektrijaama.Läti talupoegadelt röövisid nad 700 traktorit,180 autot ja 628 329 tonni mitmesuguseid tooteid.

Samasugune on pilt sakslaste peremehetsemisest Leedus.Leedu rahval on esitada Saksamaale tema poolt tehtud purustuste kohta 17 miljardi rubla suurune arve.Leedu NSV vabastamise momendiks oli vabariigi tööstuse üldtoodang alla 1/3 ennesõjaaegsest.[35]Külvipind vähenes 20 % võrra,veiste arv 41 %,hobuste arv 42 % ja sigade arv 60 %.

Sakslaste hävitussalgad lasksid õhku Vilniuse ja Kaunase elektrijaamad.[36]Samuti lasti õhku kummaski linnas kolm silda üle Nemunase ja Nerise jõe. Kaunases hävitati metallurgiatehas "Metalas"jt., Vilniuses raadiotööstus "Elektriit"jt.Maakonnalinnad Vilkaviškis ja Raseiniai on õhku lastud ja maha põletatud.

Leedu kodanikelt võtsid sakslased ära 760 000 tonni teravilja ja 485 000 tonni teisi põllumajandussaadusi.[37]

---

35 vt.Десять лет Советской власти в Литве ,lk.8

36 vt.Saksa fašistlike röövvallutajate ja nende käsilaste kuritegude kindlakstegemise ja uurimise erakorralise riikliku komisjoni tegevusaanne saksa fašistlike röövvallutajate kuritegudest Leedu Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis,RH 1944 nr.127.,22.XII

37 vt.Pärn,lk.181

Hitlerlike saagiahnitsejate võimutsemine läks leedu,läti ja eesti rahvale kogusummas maksma 53,15 miljardit rubla,s.o.7,8% kogu kahjust,mis sakslased tekitasid Nõukogude Liidule II Maailmasõja vältel.

x

Palju valusamad kui igasugused materjaalsed purustused on inimkaotused.Sakslased teostasid süstemaatilist eesti,läti ja leedu rahva hävitamist. Inimesi aeti kokku vanglaisse,koonduslaagreisse, viidi massiliselt Saksamaale tööorjusse.

Koonduslaagrite võrk kattis kogu "Ostlandi",nii nagu üldse kogu hitlerlaste võimu all olevat territooriumi.Eestis olid suuremad sunnitöölaagrid Virumaal - Kiviõlis,Eredal,Vaivaras,Narvas,Kohtla-Järvel jm.,samuti Kloogal.Läti NSV territooriumil olid ulatuslikumate koonduslaagrite asukohaks Riia läheduses Salaspils,Mežaparks,Strazdumuiža jt.Leedus olid suurematekс tapmise ja sunnitöö kohtadeks Paneriai alev,Kaunase lennuvälja lähedal asuv laager,fort nr.9.Kaunases,Alytuse laager jt.Kontsentratsioonilaagreis ja vanglais olid mahalaskmised ja surnukspiinamised igapäevaseks nähtuseks.Eriti möllas SS-laste timukaraev Nõukogude Armee lähenemisel,siis,kui nähti,et sakslaste päevad Baltikumis on loetud.Siis tapeti massiliselt vange koonduslaagreis ja põletati nende laibad,et ei jääks tunnistust tehtud veretööst.Ka varem hukatute laibad kaevati siis üles ja põletati tuleriitadel.

Nõukogude Armee võitlejad avastasid Kloogal Tallinna lähedal surmalaagri,kus sakslased olid enne põgenemist tapnud ja põletanud tuleriidal ligi 2000 mitmesugusest rahvusest inimest.Nende seas oli palju õpetlasi,arste,kunstnikke.

Peale rahulike elanike sakslased tapsid ja näljutasid surnuks Balti aladel tuhandeid sõjavange. Andmed näitavad,et siin mitmel viisil tapetud nõukogude sõjavangide arv ulatub vähemalt 556 000 inimesele.Kui sellele arvule lisame juurde üle 600 000 tapetud rahuliku elaniku,siis näeme,et Baltikumis tapsid sakslased 4,7% nende poolt üldse hukatud 25 miljonist inimesest.

Hitlerlikud timukad käitusid okupeeritud aladel nii nagu neid õpetasid fašistlikud ninamehed:"Sul ei ole südant ega närve,sõjas pole neid vaja.Hävita eneses halastus ja kaastunne - tapa iga venelane,nõukogude inimene,ära peatu kui sinu ees on rauk või naine,tütarlaps või poisike - tapa,sellega päästad end hukkumisest,kindlustad oma perekonna tuleviku ja saad igavesti kuulsaks."[38]

Hitlerlaste hävitustöö tulemused eesti,läti ja leedu rahva kallal on umbkaudu järgmised:[39]

	tapetud	Saksamaale veetud	kokku
Leedu NSV	300 000	250 000	550 000
Läti NSV	250 000	461 000	711 000
Eesti NSV	61 300	132 000	193 300
kokku	611 300	843 000	1 454 300

---

[38] vt.J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.27

[39] Andmed on võetud peamiselt Riikliku Erakorralise Komisjoni ülevaateist.

Kolme okupatsiooniaasta vältel kaotas kolm Balti rahvast poolteist miljonit oma liiget,s.o.veerand; kogu siinsest rahvastikust.Ei ole raske arvata, milliseks oleks kujunenud eestlaste,lätlaste ja leedulaste saatus,kui Nõukogude Armee poleks suutnud purustada fašistlikke horde.10 - 20 aasta pärast oleks säilinud üksnes mälestus kolmest väikesest rahvast,kes sajandite vältel pidasid sangarlikku heitlust läänest tulnud germaani jõukudega ning lõpuks hävisid ebavõrdses võitluses.

III Võitlused Baltikumi vabastamiseks.

Ainult nõukogude rahva relvastatud jõudude - võimsa Nõukogude Armee edukas pealetung Saksa fašistlikele vägedele võis tuua vabastust okupatsiooni ikkes vaevlevaile leedulasile, lätlasile ja eestlasile nii nagu ka kõigile teistele hitlerliku "uue korra" ahelais piinlevaile rahvaile. 1943.a. oli rindel toimunud põhjalik murrang. Võitluses läks initsiatiiv täielikult Nõukogude Armee kätte. Kui sel aastal vabastati suur osa Nõukogude Liidu territooriumist, siis kujunes järgmine, 1944. aasta, hitlerlaste lõplikuks meie maalt väljakihutamise aastaks. 6. novembril 1943.a. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 26. aastapäevale pühendatud pidulikul koosolekul Moskvas, arvesse võttes eelmisel aastal rindel toimunud suurt murrangut nõukogude rahva kasuks, võis sm. Stalin öelda: "Ei ole kaugel see aeg, kus meie viime lõpule Ukraina ja Valge-Vene, Leningradi ja Kalinini oblasti puhastamise vaenlasest ning vabastame saksa röövvallutajaist Krim-

mi,Leedu,Läti,Eesti,Moldaavia ja Karjala-Soome vabariigi rahvad."[40] Need sm.Stalini sõnad täitusid 1944.a. võitluste käigus.Nõukogude väejuhatuse poolt väljatöötatud ning võitlejate poolt edukalt teostatud operatsioonid tõid tagasi vabaduse kõigile hitlerlaste poolt okupeeritud Nõukogude maa läänepoolse osa elanikele,kaasaarvatud ka kolme Balti vabariigi rahvastele.

Võitlus toimus 1944.aastal hiiglasliku ulatusega rindel - Barentsi merest kuni Musta mereni,see on pikkusega üle 3000 kilomeetri.Terve selle suure rinde ulatuses ei suutnud sakslased enam kordagi alustada pealetungi,mis oleks neile andnud operatiivset edu,hoolimata sellest,et Idarindel võitles 257 sakslaste ja ta liitlaste diviisi,s.o.tunduvalt enam kui sõja esimestel aastatel.

Vaenlase vägede paigutus Nõukogude-Saksa rindel 1944.a.alguseks oli järgmine [41]:Põhja-Soomes,Karjalas ja Karjala maakitsusel asusid 20.saksa Lapimaa armee ja Soome armee.Soome lahe rannikul ja sealt edasi joonel:Uritsk,Novgorod,Velikije-Luki asetsesid Küchleri 16.ja 18.armee (Põhja armeegrupp). Joonel:Neevel,Vitebsk,Orša,Tšaussõ ja sealt edasi kuni Pripeti jõeni oli Saksa armee keskgrupp kindral von Buschi juhatusel,mis koosnes kolmandast tanki armeest ning 4.,9. ja 2.armeest. Pripetist lõunas tegutses Saksa armee lõunagrupp feldmarssal v.Mannsteini juhatusel.Lõunapoolseimaks rühmitu-

---

[40] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.103

[41] vt.Pärn,lk.79 jj.

seks oli armee lõunagrupp "A" ja 17.armee Krimmis.

Nõukogude Armee alustas operatsioone 1944.aastal pealetungiga vaenlase armee põhjagrupile.27.jaanuaril 1944.a.saluteeris meie kodumaa pealinn Moskva 324 suurtükist vapratele Leningradi rinde vägedele,kes tungides tugevasse saksa kaitsesse,murdsid selle ning paiskasid vaenlase kaugele Lenini linnast.[42] Sakslased heideti 65 -100 km kaugusele Oktoobrirevolutsiooni hällist,hävitati nende 18.armee peamised jõud.Kümned sakslaste diviisid kandsid raskeid kaotusi,nende hulgas SS-politseidiviis,Hispaania leegion jt.Teostus stalinliku strateegilise plaani 1.löök,mille tulemusena "...Punaarmee murdis sakslaste kestva kaitse ja paiskas nad Baltimaadesse."[43]

1.Baltikumi vabastamise algus. Narva platsdarmi loomine.

Nõukogude vägede pealetung Leningradi all tuli sakslastele ootamatult,sest nad arvasid lööki tulevat lõunarindel.See muidugi ainult soodustas Punaarmee operatsiooni teostamise kiirust.Nõukogude võitlejad ei piirdunud üksnes sakslaste eemaletõrjumisega Leningradist,vaid 1.löögi raames vabastasid kogu Leningradi oblasti.13.veebruaril teatas Nõukogude Informatsioonibüroo,et "...meie vägede poolt on puhastatud vaenlasest täielikult Peipsi järve idakallas."[44]

---

42 vt.NH 1946 nr.108.9.V

43 J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.124

44 СИБ VI,lk.73

Järgnevalt toimus saksa vägede purustamine rinde lõunaosas. Veebruaris ja märtsis toimusid Nõukogude Armee pealetungioperatsioonid Paremakalda Ukrainas (2.löök) ning aprillis ja mais Krimmi ning Odessa vabastamine (3.löök). Sakslased ei uskunud, et Nõukogude väed alustavad pealetungi lõunas kevadisel teedelagunemise ajal, vaid nad arvasid, et tuleb pealetungi edasiarendamine põhjas. Ka siin tuli seega ootamatuse moment nõukogude operatsioonile kasuks.

Samal ajal kui nõukogude võitlejad kirjutasid kuulsusrikkaid lehekülgi Suure Isamaasõja kroonika lehekülgedele võitlustes Nõukogude Ukraina ja Krimmi vabastamisel, ei vaibunud võitlustegevus ka rinde põhjaosas. Siin valmistuti Nõukogude Baltikumis asuvate saksa väekoondiste purustamisele. Leningradi oblasti vabastamine lõi eeldused Baltikumi, eriti Eesti puhastamisele fašistlikest okupantidest.

Baltikumi oma käes hoidmine oli väga tähtis sakslastele. Ühest küljest oli Läänemere idakallas eelkaitseks Ida-Preisimaale, teisest küljest võis ta saada keskrindel olukorra paranemisel platsdarmiks, kust võiks teostada kiire pealetungi Leningradile ja ka Moskvale. Eesti saarestik kontrollis veeteid kogu Läänemere idaosas, eriti sissepääsu Soome ja Liivi lahte. Püsides kindlail positsioonidel Baltikumis võisid sakslased mõjutada oma satelliiti Soomet, kes võis muidu katkestada sidemed Saksamaaga. Lõppeks lootsid sakslased ka ikka veel, et neile jäävad Balti alade maad jagamiseks mõisnike vahel.

Tähtis oli ka Eestist saadav põlevkivi ning selle saadused,mis täiendasid tunduvalt sakslaste kütteainete napivõitu tagavarasid.

Kõige selle tõttu valmistusid sakslased visalt kaitsema Baltikumi.2.saksa armeekorpuse komandör Hasse kirjutas oma käskkirjas:"Baltimaade tugiala, mis asetseb vahetult meie kodumaa väravas,on lainemurdjaks idast läheneva bolševistliku laviini vastu... Juba 700 aastat käib Balti ruumis võitlus mitte ainult nende maade ja Balti mere,vaid ka Saksa riigi saatuse ja püsimise eest... Säilitada seetugiala - see on meie võitluse kohus selles ruumis."[45]

Sakslased koondasid Baltikumi suurt jõude,et hoida seda ala kindlalt oma käes.Siin asus saksa 16.ja 18.armee,koosseisuga ligi 50 diviisi ja brigaadi.[46] Siinsete okupatsioonivägede eesotsas asusid säärased tuntud saksa väejuhid nagu kindral-oberst Lindemann - Belgia ja Makedoonia võitja,ning kindral-feldmarssal Küchler - Hollandi ja Prantsusmaa võitja.[47]

Teisel pool seisid sakslaste vastas ning alustasid Balti nõukogude vabariikide vabastamist järgmised Nõukogude Armee väekoondised (põhjast lõunasse arvates)[48]:Leningradi rinne - rindejuhataja Nõuko-

---

[45] NH 1949 nr.220.,17.IX

[46] vt.Kononõhhin,lk.9

[47] vt.I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.11

[48] vt.samas,lk.9

gude Liidu Marssal Govorov;3.Balti rinne - rindejuhataja armeekindral Maslennikov;2.Balti rinne - rindejuhataja armeekindral Jeremenko; 1.Balti rinne - rindejuhataja armeekindral Bagramjan; 3.Valge-Vene rinne - rindejuhataja armeekindral Tšernjahhovski.

Esimese rünnaku Baltikumile tegid Nõukogude Armee võitlejad Eesti NSV territooriumile,Narvast lõuna pool.Narva jõele olid sakslased korraldanud tugeva kaitseliini.Seda hakkasid ründama vaprad Leningradi rinde väed.11.veebruaril 1944.a.alustati Narva jõe forsseerimist[49].Pärast võimsat suurtükiväe ettevalmistustuld alustasid meie väeosad reas lõikudes rünnakut.Et jää oli mürskudest ja miinidest purustatud,siis sööstsid võitlejad jääkülmadesse Narva jõe voogudesse ning ujusid palkidel kalda poole,kus asus vaenlane.Jõe ületanud,ründe- ja dessantrühmad asusid kaitsejoonele.Sakslased suunasid suuri jõude dessantlaste vastu.Viimased kandsid suuri kaotusi.Ellujäänud võitlejad andsid aga kirjaliku tõotuse,et nad ennem surevad kui loovutavad vaenlasele kas või meetrigi võidetud maad.

Kaua kestsid võitlused,kusjuures nõukogude väeosad pidevalt suurendasid platsdarmi Narva jõe lääne kaldal.Ka kõige raevukamad sakslaste rünnakud ei suutnud sundida meie võitlejaid taganema."Sajad ja tuhanded inimesed võitlesid vaenlasega tõeliste

---

[49] vt.I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.14

vägilastena.Leningradlased jäid truuks oma traditsioonidele: nende jaoks ei olnud takistusi eesmärgi saavutamisel.Sangarlikkus oli massiliseks nähtuseks."[50]

1.märtsil teatas Nõukogude Informatsioonibüroo: "Leningradi rinde väed ületasid võideldes Narva jõe ja murdnud läbi tugevasti kindlustatud vaenlase kaitse,vallutasid jõe läänekaldal tugiala 35 kilomeetri pikkuses ja 15 kilomeetri sügavuses.Meie väed... lõikasid läbi Narva-Tallinna raudtee Auvere raudteejaama piirkonnas 15 kilomeetrit lääne pool Narva linna."[51]

Sakslased püüdsid,maksku,mis maksab likvideerida meie tugiala Narva jõe läänekaldal.Hitler isiklikult töötas välja lahinguplaani ja määras selle alguse 20.aprilliks,oma sünnipäevaks.[52]Kitsasse rindelõiku koondtati suured jõud: viis jalaväediviisi,soomusgrenaderidiviis "Feldherrnhalle",oberst Gitrachbitzi tankigrupp ja palju suurtükiväge.Viis ööpäeva kestsid ägedaimad lahingud,kuid vastane saavutas vaid kohalikku ajutist edu.Sakslased kaotasid 20 000 sõdurit ja ohvitseri langenutena ja haavatutena. Neli jalaväediviisi ja soomusgrenaderidiviis "Feldherrnhalle" olid purustatud,teised kandsid raskeid kaotusi.

Nõukogude tugiala Narva jõe vasakul kaldal säi-

---

50 I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.16

51 СИБ VI,lk.107

52 vt.I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.21.j-d

litati.Ta sai lähtealuseks edaspidistele nõukogude väeosade operatsioonidele Eestis.

Talviste ja kevadiste operatsioonidega tungis Nõukogude Armee sadu kilomeetreid edasi läände,murdes läbi sakslaste võimsad kaitsevööndid ning vabastades meie maa eluliselt tähtsaid rajoone."Peaaegu kogu Ukraina, Moldaavia,Krimm,Leningradi ja Kalinini oblast ning tunduv osa Valge-Venest on puhastatud saksa röövvallutajaist.Kodumaale on tagasi antud Lõunametallurgia,Krivoi Rogi,Kertši ja Nikopoli maagid ning viljakad maa-alad Dnepri ja Pruti vahel.Fašistlikust orjusest on vabastatud kümned miljonid Nõukogude inimesed,"[53]- nii hindab sm.Stalin 1943/44.a. talvekampaania tulemusi.Kuid veel jäi sadu tuhandeid ruutkilomeetreid Nõukogude maad okupantide kanna alla,peamiselt maa põhja- ja loodeosas.Kõrgem Ülemjuhataja oma käskkirjas 1.mail 1944.a.seadis ülesande nõukogude rahva ja ta relvastatud jõudude ette: "Asi seisab nüüd selles,et puhastada fašistlikest röövvallutajaist k o g u meie maa ning taastada Nõukogude Liidu riigipiirid k o o g u u l a t u s e s, Mustast merest kuni Barentsi mereni."[54] Selle ülesande täitmisele asus Nõukogude Armee 1944.a.suvises kampaanias.

2.Esimene etapp võitlustes Baltikumi vabastamise eest. (Juuli 1944)

Juunis ja juulis teostus 4.stalinlik löök.PBL ja

---

[53] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.115

[54] Samas,lk.117 jj.

Laadoga flotilli kaasabil purustati Saksa-Soome tugev kaitse Karjala maakitsusel ja Karjala-Soome NSV-s ning paisati vaenlane sügavale Soome sisemaale. Vabastati suurem osa Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlikust Vabariigist koos pealinna Petrozavodskiga. Seega anti purustav hoop vaenlase kaitse teisele, põhjatiivale.

Pärast neid operatsioone kerkis juba reaalselt esile Baltikumi vabastamine. Esimesed suuremad alad Baltikumist, nimelt Leedu NSV-st, vabastati 5. stalinliku löögi raames. See suurejooneline operatsioon oli suunatud sakslaste armeede keskgrupeeringu vastu Valge-Venes. Mainitud rajoonis pärast Punaarmee edukat pealetungi tiibadel, eriti Ukrainas, oli tekkinud sakslaste rinde etteulatuv osa, mis tungis kiiluna nõukogude rindesse ja ähvardas Ukrainas edasiliikuvate meie vägede paremat tiiba. Edasine pealetung rinde lõunaosas ning Baltikumisse polnud võimalik enne selle nn. "Valge-Vene palkoni" (nagu sakslased etteulatuvat keskrinde osa nimetasid) likvideerimist. Sakslased valmistusid aga tugevale vastupanule. Hitleri korraldusel võeti kindraleilt allkiri, et nad kaitsevad oma positsioone viimse veretilgani.[55] Positsiooni etteulatuvat osa kaitses sakslaste "Armee keskgrupp", mille koosseisus oli 3. tankiarmee ning 4., 9. ja 2. armee. Üldse oli Valge-Venes kuni 50 diviisi ca ühe miljoni mehe ning

---

[55] vt. Pärn, lk. 108

15 tuh.suurtüki ja miinipildujaga.

Sakslaste purustamine Valge-Venes tehti ülesandeks 1.Balti rinde ning 3.,2.ja 1.Valge-Vene rinde vägedele.[56] Nõukogude vägede asetus oli soodus kontsentriliste löökide andmiseks kokkujooksvas suunas Vitebski,Rogatšovi ja Mozõri piirkondadest.

Nõukogude Informatsioonibüroo teatas:"23.juunil Vitebski linnast loodes ja kagus meie väed suurtüki ja lennuväe massiliste löökide toetusel läksid üle pealetungile saksa fašistlike vägede vastu."[57] Vitebski all 1.Balti rinde vasaku tiiva väed koostöös 3.Balti rinde vägede parema tiivaga võtsid sakslased haardesse.Sama sündis sakslastega ka Bobruiski rajoonis.Peagi murti sakslaste kaitse kogu Valge-Venes Vitebski,Orša,Mogiljovi ja Bobruiski all.Peale ümberpiiratud vastase rühmituste likvideerimist suundus 1.Balti rinde vägede lõök Šauliaile,kuna 3.ja 2.Valge-Vene rinde väed liikusid Minski suunas.Hoogsa edasiliikumisega ja haardemanöövriga piirati 3.juuliks sisse Minskist ida pool tegutsev vaenlase suur vägede grupeering.Rõngasse jäi umbes 100 000 meest.[58] Saksa väejuhatus, nähes oma vägede katastroofilist olukorda,tõi lahingusse 30 diviisi reservidest.[59] See ei päästnud

---

56 vt.Pärn,lk.109

57 СИБ VII,lk.4

58 vt.Pärn,lk.110

59 vt. Занятин,Год решающих побед в Великой Отечественной войне,с.19

aga nende vägede keskrühmitust hukkumisest.Minskist idas sissepiiratud vaenlase likvideerimine jäeti 2.Valge-Vene rinde vägede hooleks.Ülejäänud väed jätkasid aga kiiret edasitungi läände,et purustada sakslaste kohaletoodud reservid ning jõuda joonele Vilnius-Lida-Baranovitši enne kui sakslased suudavad seal korraldada kaitseliini.[60] See ülesanne ka täideti.Hoogsa pealetungiga ei lasknud nõukogude võitlejad sakslasi jääda kaitsele varem ettevalmistatud positsioonidele,vaid paiskasid neid üha enam läände Ida-Preisimaa suunas.Võitluste käigus jõudsid armeekindral Tšernjahhovski väed Leedu NSV territooriumile.8.juulil teatas Nõukogude Informatsioonibüroo,et "...meie väed lõikasid läbi Vilnius-Dvinski raudtee.Meie väed tungisid VILNIUSE linna,kus alustasid tänavvõitlusi."[61] Tähtsa maanteede ja raudteede sõlmpunktina mängis Vilniuse linn olulist osa sakslaste kaitsesüsteemis Baltikumi ja Valge-Vene ruumis.Seepärast valmistusid sakslased siin kangekaelsele vastupanule.Linn kindlustati.Linna piiravaile küngastele ehitati välja tranšeede ja tankitõrjekraavide süsteem.Koondati palju sõjatehnikat - tanke ja iseliikuvaid suurtükke.Iga linna kvartal oli kohandatud tugevaks vastupanuks.[62] Hitler käskis püsida Vilniuses iga hinna eest,nimetades seda linna

---

60 vt.Pärn,lk.110

61 СИБ VII,lk.35

62 vt."Красная Звезда" 1949 nr.163.,13.VII

väravaks Ida-Preisimaale.Vilniusse toodi palju abiväge teistest rindelõikudest ja ka Saksamaalt. Hitlerlased panid ägedalt vastu linna tungivaile nõukogude võitlejaile,Isegi õhudessandi teostasid nad nõukogude üksuste tagalasse,et murda meie vägede rünnakuhoogu.Visat vastupanust hoolimata oli Vilnius 10.juuliks nõukogude vägede poolt sisse piiratud ning meie väed tungisid juba edasi linnast läände ja mööda Vilnius-Grodno raudteed edelasse. Sissepiiratud linnas kandusid võitlused keskrajoonidesse.Sakslased katsusid küll veel tankidest ja moto-mehhaniseeritud jalaväest koosnevate löögiüksuste abil väljaspoolt linna piiramisrõngas murda,kuid kõik taolised üritused ebaõnnestusid.13. juulil pärast kuuepäevaseid ägedaid tänavvõitlusi puhastati Vilnius lõplikult saksa vägedest.Võitlustes linna pärast tapeti enam kui 8 000 ja võeti vangi üle 5 000 tuhande hitlerlase.

Leedu pealinnale sai osaks õnn esimesena Balti pealinnadest vabaneda fašistlikust ikkest.Taas võis lehvida uhkelt Gediminase vanas lossitornis punalipp - kõigi töötajate vabaduse ja võidu sümbol.

Pärast Vilniuse hõivamist suundus 3.Valge-Vene rinde pealöök edelasse,kus vabastati Leedu NSV maakonnakeskus Alytus (15.VII) ja tuntud kuurort Druskininkai.Seega jõuti välja Leedu NSV kõige lõunapoolsemasse ossa.

17.juulil 1944.aastal kell 7.30 heiskas vanemleitnant Vassili Zaitsev punalipu Šešuno jõel,mis

eraldab Leedut Ida-Preisimaast.[63] Kõrgema Ülemjuhataja käsk oli täidetud - nõukogude võitlejad jõudsid fašistliku Saksamaa piirile. Samal päeval konvoeeriti läbi Moskva 60 000 vangilangenud saksa sõdurit ja ohvitseri eesotsas 19 kindraliga. Nad siiski jõudsid Nõukogudemaa pealinna, millest nad nii palju unistasid! See oli päeval, millal nõukogude võitlejad hakkasid valima lühimat teed fašistliku koopa südamesse - Berliini.

31. juulil tungisid meie väed Kaunase linna, kus algasid tänavvõitlused. Vaenlane valmistus Kaunases juba varem pikemaaegseks kaitseks, sest see linn oli kindluseks, mis kattis teid Ida-Preisimaale.[64] Linna lähistele olid ehitatud tranšeed ja tankitõkked. Kasutati isegie vana kindluse forte. Nemunase ja Nerise jõgi, mis ühinevad linna piires, võimaldasid ka head kaitset. Ägedamad lahingud toimusidki jõgede vahel linna keskosas. Järgmisel päeval - 1. augustil vallutati linn tormijooksuga. Sealjuures tapeti 8 000 saksslast ja võeti vangi 1 200.

Vabanes taas Kaunas - üks Baltikumi ilusamaid linnu, Leedu vana kultuurikeskus ja kunagine pealinn.

Samaaegselt 3. Valge-Vene rinde vägedega tegutsesid 1. Balti rinde väed armeekindral Bagramjani juhatusel. Juuni lõpul võtsid nad osa vaenlase Vitebski väegrupi ümberpiiramisest ja likvideerimisest. Pärast seda,

---

63 vt. Pärn, lk. 110

64 vt. СИБ VII, lk 84 jj.

juuli kuus,teostasid armeekindral Bagramjani väed suurejoonelise operatsiooni Põhja-Leedus ja Lätis. Selle eesmärgiks oli sakslaste Baltikumis asuvate vägede lõhestamine kaheks ja põhjapoolse osa äralõikamine ühendusest Saksa tagalaga - Ida-Preisimaaga. Esimene löök toimus üldsuunaga Šiauliaile.9.juulil vallutati esimene linn Leedu NSV-s - Swenciany.Sellele järgnes Utena (10.VII),Panevežyse (22.VII) ja Ukmerge (23.VII) vabastamine.Teistest vägedest suundusid ette tankiüksused,mis,teinud 70-km pikkuse retke vaenlase tagalasse,lõikasid läbi Šiauliaisse viivad teed ja vallutasid linna 27.juulil.[65] Šiauliaist suunasid 1.Balti rinde väed löögi põhja.Vallutati Läti NSV linnad Bauska ning Jelgava(31.VII). Raugematu pealetungi hooga hõivati veel Läti linnad Tukums(1.VIII),Dobele ja Auce ning jõuti Riia laheni.Saksalased tõid kiiresti sellesse rajooni abivägesid 2 jalaväe- ja ühe kaitsediviisi näol ning tugevdasid vastupanu.[66] Sakslaste strateegilise rühmituse operatiivne ümberpiiramine oli aga teostatud.

x

Sel ajal kui Nõukogude Armee pealöök oli suunatud saksalaste Valge-Venes ja Leedus asetseva keskrühmituse purustamisele,ei vaibunud võitlus ka kogu Baltikumi rindel.Vastupidi,juulis läksid ka 2.ja 3.Balti ning Leningradi rinde väed üle pealetungile.Seal

---

65 vt.СИБ VII,lk.75

66 vt."Военная Мысль "1944 nr.12.,lk.20

teostuvad operatsioonid polnud nii ulatuslikud ja jõulised kui Valge-Vene rinnete ja 1.Balti rinde vägede poolt arendatavad.Nende sihiks polnud vastas asuva vaenlase rühmituse(18.ja 16.armee,kokku 32-34 diviisi ning suur hulk armee ja rinde tähtsusega üksusi[67]) täielik purustamine.Nende juulis toimuvate operatsioonide tähtsus seisnes aga eelduste ja tingimuste loomises edaspidistele võimsatele löökidele Baltikumi vabastamiseks.Pealetungi alustamine Baltikumis Nõukogude vägede poolt ei lubanud sakslastel oma jõude sealt ära tõmmata ja Valge-Vene rindeile paisata.Nii aitasid ka Balti rinnete ja Leningradi rinde väed kaasa 5.stalinliku lööki edukale teostamisele.

Enne suviseid operatsioone olid sakslased Baltikumis kindlustunud Narva jõe-Peipsi järve-Pihkva-Polotski liinil.Vastase kaitse oli tugevdatud mitmete kindlustatud liinidega,nagu "Panter" jt.Baltikumi vabastamise eelduseks oli nende tugevate kaitsesüsteemide läbimurdmine.

Baltikumise tungimiseks idast oli mitu suunda.Üks neist oli Narva-Tallinna suund,s.o.defilee Soome lahe ja Peipsi järve vahel.[68] Siin oli sakslastel hea ja tugev kaitseliin Narva jõel püsivkindlustuste näol.Samas suunas asus Pandivere kõrgustik,mis oli samuti soodus kaitseks ning raskendas pealetungiope-

---

67 vt."Военная Мысль " 1944 nr.12.,lk.18

68 vt.samas

ratsioone.Teisest küljest seisis aga mainitud suuna tähtsus selles,et ta oli lühim tee kõigi Eesti sadamate juurde,esijoones Tallinna.

Teine suund pealetungiks Baltikumile oli Pihkva-Valga-Riia.See on defilee Pihkva järve ja Lubani madaliku vahel.[69] Selles suunas oli mitu sobivat liini heaks kaitseks: 1) Velikaja jõgi; 2)Haanja kõrgustik(50 km eelmisest),nn."Irboska positsioon"; 3) Lõuna-Vidzeme kõrgustik(Võnnu Šveits); 4) Daugava alamjooks koos järvede süsteemiga Riiast kirdes.Selle suuna tähtsaimaks operatiiv-strateegiliseks objektiks on Riia linn.

Kolmas suund: Novoržev-Jaunlatgale-Madona,läbib soise järvede-ja jõgederohke metsaga kaetud Lubani madaliku.Ka siin on lõppsihiks Riia linn.

Sebež-Daugavpilsi suund läbib vahemaad Lubani madaliku ja Daugava vahel.Ka siin asub palju järvi. Keskel asub Latgallia kõrgustik,mis on väga soodus kaitseks.

Niiviisi näeme,et Baltikumi maastik on kõigiti sobiv kaitselahingute pidamiseks ega soodusta ulatuslikke pealetungioperatsioone.Seepärast tuli edasitungil Baltikumis Nõukogude Armeel kogu aeg ületada sakslaste hästikindlustatud kaitseliine ja -valle.

11.juulil,pärast seda kui 1.Balti rindel oli edukindlustatud,algas 2.Balti rinde vägede pealetung Novosokolniki alt,kus murti vaenlase kaitse.[70]

---

[69] vt."Военная Мысль " 1944 nr.12.,lk.18 jj

[70] vt.samas,lk.21 jj.ning Kononõhhin,lk.10 j-d.

Meie väed liikusid edasiesimese kahe päeva jooksul 35 km 150-kilomeetrisel rindel. Vahetult Opotškast idas asus sakslaste kaitseliin "Reiter". Seal panid hitlerlased visalt vastu. Kõigest hoolimata nende kaitsesüsteem murti läbi Optškast kuni Daugava jõeni. Sakslased kaotasid 5 000 meest tapetutena. 15. juulil vallutati Opotška linn nõukogude võitlejate poolt. Peale Idritsa, Sebeži ja Opotška hõivamist arendati pealetungi lööki kahes suunas: pealöök Daugavpilsile (Dvinsk) ja kõrvallöök Rezeknele. Päevas tungiti edasi 20-25 km. Sakslased ei teadnud, kuhu suundub meie vägede pealöök, mispärast ei saanud manööverdada reservidega. 18. juulil hõivati esimene asustatud punkt Läti NSV territooriumil[71]. Juba 27. juulil vallutasid 2. Balti rinde väed Rezekne ja Daugavpilsi linna. Viimases kavatsesid sakslased kaua vastu panna.[72] Linn oli tugevasti kindlustatud. Ka täieliku piiramise korral oli käsk kaitseda. Kaitse aga murti. Nõukogude väed purustasid linna vabastamisel kolm saksa diviisi, kaks SS- ja ühe politseirügemendi osi.

Edasi 2. Balti rinde vägede pealetung suundus loodesse mööda Daugava jõge ja läände Madona suunas. Lubani järvel ja madalikul Aiviekste jõel suurtes metsades valmistasid sakslased tugeva kaitseliini. Siin jäi meie vägede pealetung esialgu seisma, et järele tõmmata reserve ning hoolega valmistuda vaen-

---

71 vt. СИБ VII, lk. 52

72 vt. samas, lk. 75

lase hästikorraldatud kaitsesüsteemi murdmisele.

1.ja 2.Balti rinde vägede edukas pealetung tekitas paanikat sakslaste väejuhatuses.Kindral Lindemann isegi nõudis Hitlerilt kogu tema käsutada oleva Balti armeegrupi taganemist Baltikumist.[73] Hitler aga vastuseks sellele kõrvaldas Lindemanni juhtivalt kohalt ja valmistus otsustavaks vastupanuks. Uueks ülemjuhatajaks Balti ruumis määrati feldmarssal Schörner.Tõmmati ära osa jõude 3.Balti rinde vastast ja suunati 1.ja 2.Balti rinde pealetungivate vägede vastu.

Siis aga 19.juulil 1944.a.algas 3.Balti rinde vägede pealetung Ostrovi linnast lõunas Jaunlatgale suunas.Sellel päeval tungiti edasi kuni 40 km vaenlase kaitse sügavusse 70 km laiusel rindel ning hõivati 700 asustatud punkti.[74] Peagi jõuti Läti NSV territooriumile.22.juulil vabastati Läti maakonnalinn Jaunlatgale.Järgmisel päeval alustasid ka põhja pool asuvad sama rinde väed liikumist läände - ületati Velikaja jõgi.[75] Haardemanöövriga vallutati Pihkva, millele järgnes Irboska vabastanmine.Meie väed jõudsid sakslaste tugevale kaitseliinile Petserist ida pool,asudes ettevalmistusi tegema selle läbimurdmiseks.

Juulikuu kampaanias alustasid pealetungitegevust

---

73 vt."Военная Мысль" 1944 nr.12.,lk.22

74 vt. СИБ VII,lk.54

75 vt.samas,lk.63

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

ka Leningradi rinde väed.Nende tegevuslõiguks oli defilee Narva lähe ja Peipsi järve vahel,kus sakslased asusid kaitsejoonel Narva jõel.Meie vägedel oli platsdarm jõe läänekaldal,mis kergendas tunduvalt operatsioonide teostamist.Rünnaku esimeseks objektiks oli siin Narva linn.Juulis toimunud operatsioonid käisidki peamiselt selle linna vabastamiseks, mispärast võime neid nimetada ka lihtsalt Narva lahinguks.

Sakslased ehitasid võimsa kaitseliini Narva jõele. Soome lahest Narva linnani kulgesid kaevikud,kohati kuni viis rida.[76] Tulistuspunktid ja punkrid asusid iga 50-60 meetri järele.Kindlustusi kaitsesid miiniväljad ja traattõkked."Narva linn meenutas kindlust, mis oli mõeldud kaitseks moodsa sõja tingimustes. Linna tänavaid läbisid sügavad kaevikud.Ristteedele oli ehitatud püsivtulistuspunkte ja punkreid,kuna hoonetesse oli peidetud iseliikuvaid suurtükke."[77] Narva kindlustusi võis võrrelda Mannerheimi liiniga, mille Nõukogude Armee murdis läbi Soome Talvesõjas.

Leningradi rinde väed valmistusid sakslaste kaitse murdmiseks.Vaenlane oli nii kindel oma kindlustustele, et ei uskunud nõukogude vägede frontaalse rünnaku võimalusse.Seda veendumust kinnitas veelgi 24.juulil meie tugialalt Narva jõe vasakul kaldal alanud kindralleitnant Starikovi vägede pealetung.[78] Sakslased

---

[76] vt.I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.31

[77] Samas

[78] vt.samas,lk.32

koondasid oma reservüksused ja kogu suurtükiväe tule meie tugiala vastu. Samal ajal tehti aga meie vägede poolt energilisi ettevalmistusi Narva jõe ületamiseks Narva linna ja Narva-Jõesuu vahel.

Et takistada sakslastel reserve kohale toomast, andis nõukogude lennuvägi erakordselt tugeva löögi raudteede sõlmpunktile Tapale, kus oli nähtud kogunevat 15 ešeloni.[79] üle 50 "Пе-2" teostas selle löögi. Kuigi sakslased arendasid tugevat vastupanu meie pommitajaile nii maalt kui õhust, löödi Tapa siiski pikaks ajaks reast välja. See võimaldas meie vägedel edukalt teostada Narva operatsiooni.

25. juuli hommikul kell 7.00 algas kindralleitnant Fedjuninski suurtükiväe pealetung. Pealtnägija kirjeldab seda järgmiselt: "Kogu vastaskalda kohal laius tohutu tolmu- ja suitsupilv, mida raputasid tihedad, suuremad ja väiksemad lõhkemised. Maa pöördus pahempidi. Tranšeed ja nende vahelised jooksukraavid olid juba suurelt osalt puruks lastud. Üks dzott sai otsetabamuse ja puistus koost. Sakslaste hästivaadeldavad kaitseehitused esimeses tranšees purunesid üksteise järel: neid "hooldasid "otsesihtimisel asuvad suurtükid."[80] Viimasel kümneminutilisel tulelöögil sekkusid ka meie pommitajad. Kell 8.00 lõppes 80 min. kestnud suurtükiväe tuli. Kohe tormasid võitlejad

---

79 vt. С.Лаврик, Авиация в боях за освобождение Эстонии. .Koguteoses "Год решающих побед в воздухе ", lk. 88

80 NH 1946 nr. 174., 26. VII

paatidel ja ujudes vastaskaldale.Algas lähing Narva jõe vasakul kaldal.

Hoogsa löögiga vabastasid meie väed Narva-Jõesuu ning rea teisi asustatud punkte.26.juulil ühinesid jõe forsseerinud üksused kindralleitnant Starikovi vägedega(kes olid peale tunginud kagust,tugialalt) ida pool Sinimägesid.Narva grupeering oli sisse piiratud.

Sama päeva hommikul algas otserünnak Narvale polkovnik Kozunenko võitlejate poolt.Toimus viimne otsustav lahing.Sakslaste vastupanu linnas rauges.Vaenlane püüdis veel Pähklimäe ja Pritska männiku lähistel vastupanu organiseerida.Siin oli võimalus eesti suurtükiväelastel veel kord näidata,et nad on lahingus jalaväelastele parimaks sõpradeks.Sm.Uibo suvorovlased ajasid oma täpse tulega vastupanevad vaenlase riismed laiali.[81]

"Tõusva päikese esimesed kiired valgustasid linna kohal võidukalt lehvivat punast lippu.Narva linn ja kindlus,sakslaste tähtis kindlustatud kaitsepunkt, mis kattis teed Eestisse,oli Nõukogude vägede käes. Moskva saluteeris vapratele Leningradi rinde vägedele kahekümne kogupauguga kahesaja kahekümne neljast suurtükist.Parimad polgud ja diviisid said aunimetuse "Narva" ja nad autasustati Nõukogude Liidu ordenitega."[82]

---

[81] vt.RH 1944 nr.42.,9.VIII

[82] I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.36

Narva langemine oli tõsine löök kogu sakslaste kaitsesüsteemile Baltikumis. "Narva vabastamisega on avatud väravad mitte ainult Eestisse sammumiseks ja meie kodumaa teedele siirdumiseks, vaid Narva väravad, mis algavad Leningradis, viivad meid Jaanilinna kaudu üle Narva Puusilla välja kogu Baltimaade teedele, suunavad meie võidukaid vägesid Berliini sihis, Saksamaa piiride poole."[83]

Eespoolkäsitletud Narva operatsiooni tulemusena kandus Leningradi rinde liin 15-20 km Narva jõest lääne poole ja kulges nüüd Soome lahest lõunasse, Sinimägedest ida poolt mööda Narva jõe keskjooksule ja sealt mööda jõe kallast kuni Peipsi järveni. Kuigi sakslastel õnnestus kindlustuda tänu juurdetoodud reservidele, polnud nende kaitsesüsteemi põhjaosas enam säärast looduslikku tõket nagu lai ja kiire vooluga Narva jõgi. See asjaolu kergendas tunduvalt nõukogude vägedele uute pealetungioperatsioonide alustamist selles rindelõigus.

x

Kokkuvõttena võib märkida, et Baltikumi pärast peetava võitluse esimesel etapil toimus kõigis rindelõikudes sakslaste hoolega ette valmistatud kaitseliinide läbimurdmine ja tungimine vastase kaitse sügavusse. Lõuna-osas kujunes see Leedu NSV territooriumi suurema osa vabastamiseks ja vastase Baltikumis asuva armeegrupeeringu lõhestamiseks kaheks tei-

---

83 J. Vares, Nõukogude Eesti taassünd, lk. 110

neteisest eraldatud grupiks(1.Balti rinde vägede väljajõudmine Riia lahele).Rinde põhjaosas piirdus see enamasti sakslaste esimeste kaitsevööndite läbimurdmisega ning soodsamate positsioonide hõivamisega.Need operatsioonid(juulis 1944)polnud suunatud veel sakslaste täielikule purustamisele Baltikumi aladel.Nende sihiks oli vaid eelduste loomine Saksa armeegrupi "Nord" likvideerimiseks tulevase 8.stalinliku löögi näol.

3.Teine etapp võitlustes Baltikumi alade pärast. (August 1944)

Seda perioodi iseloomustavad sakslaste meeleheitlikud katsed taastada oma valitsev seisund Baltikumis.Nende pealöögid olid suunatud Nõukogude Armee 1.Balti rinde kiiluna etteulatuvate vägede vastu Jelgava ja Šiauliai rajoonis.Kuid ka Marijampole suunas alustasid sakslased pealetungitegevust.Samuti teostasid nad vasturünnakuid Lõuna-Eestis pealetungivaile 3.Balti rinde vägedele.

Vaenlase vastupealetung algas 5.augustil Biržai juures.[84] Sinna olid koondatud sakslaste 58.,8.,61., 215.,290.ja 93.jalaväediviis ning üle 100 tanki.Hitlerlaste plaani kohaselt pidi toimuma vastupealetung meie vägede etteulatuvale osale kahelt poolt - idast ja läänest Jelgavale ja Šiauliaile.Seda plaani ei suudetud aga ellu viia.Augusti alguses alanud vastupealetung Biržai suunas likvideeriti sakslastele suurte

---

84 vt." Военная Мысль " 1944 nr.12.,lk.23.jj.ning " Звезда" 1945 nr.8.,lk.142.

kaotustega(üle 6 000 mehe ja umbes 100 tanki)enne kui nad jõudsid lõpule viia vägede koondamine Šiauliaist ja Jelgavast läänes.Üheaegset lööki kahelt poolt meie vägede asetusele seega ei toimunud.

Augusti alguses toimusid sakslaste pealetungioperatsioonid ka Marijampole rajoonis,kuid ka seal ei saavutanud nad edu.

Augusti keskpaigaks lõpetasid sakslased oma vägede ümbergrupeerimise Läti ja Leedu lääneosas.Siia toodi läänest täienduseks rida diviise.Üldse koondas vaenlane sellesse rajooni 5 tankidiviisi.[85] Löök pidi toimuma ootamatult ja kiiretempoliselt.Sihiks oli sakslaste tagalasse suunduvate teede puhastamine.16. augustil algas esimene vaenlase tankirünnak Šiauliaile.20.augustil asusid sakslased vastupealetungile Jelgavast läänes ja loodes.Siin ründasid nad eriti raevukalt ja suurte jõududega.Vahel saadeti kuni 400 tanki korraga rünnakule.Jelgava muutus varemeiks,kuid jäi nõukogude vägede kätte.Kuni 26.augustini kestsid sakslaste rünnakud.10 päeva jooksul kaotas vastane 650 tanki.Suurte kaotuste hinnaga õnnestus tal saavutada kohalikku edu.Vallutati Tukumsi linn(21.VIII) ning kitsas maariba Riia lahe rannikul - "õhuauk" - ühendustee kahe vägederühmituse vahel.Nõukogude Armee säilitas aga oma operatiivse seisundi selles piirkonnas.

Augusti esimesel poolel,siis kui tõrjuti tagasi

---

85 vt."Военнфя Мысль " 1944 nr.12,lk.24

sakslaste vastupealetungi Biržai rajoonis,algasid pealetungitegevust meie 2.Balti rinde väed.Sakslased olid sunnitud lõpetama vasturünnakute katsed ja suunama oma väed 2. Balti rinde vägede vastu.Sellega kergendasid armeekindral Jeremenko väed tunduvalt 1.Balti rinde vägede olukorda,kellel tuli nüüd vaenlase pealetungi tagasi tõrjuda vaid ühel rindel.

Pärast hoolikaid ettevalmistusi alustasid 2. Balti rinde väed pealetungi sakslaste kaitsepositsioonidele Aiviekste jõel.Esimesena teostasid jõe forsseerimise kaardiväemajor Tšernikovi pataljoni võitlejad.[86] Erilist kangelaslikkust näitas üles ka kaardiväe alampolkovnik Tretjaki polk.Kodumaa hindas väärikalt sangarite tegusid.Nõukogude Liidu Kangelase aunimetus omistati Aiviekste jõe ületamisel kõige enam vaprust ja oskust üles näidanud võitlejaile : kaardiväe alampolkovnik Ivan Tretjakile,kaardiväemajor Andrei Tšernikovile,kaardiväe-leitnant Arkam Valijevile,kaardiväe-leitnant Aleksander Djatlovile,kaardiväe-seersant Jossif Denissovile.

Aiviekste forsseerimisega oli teostatud raskesti läbitava Lubani madaliku ületamine.Pärast seda vabastati Madona linn(13.augustil).Teine osa meie vägesid, kes liikusid alla mööda Daugava jõge,vallutasid Krustpilsi,Jekabpilsi ja Gostini linna(21.augustil).

x

Augusti keskel ja teisel poolel teostasid 3.Balti

---

86 vt.Kononõhhin,lk.20-27.

rinde väed armeekindral Maslennikovi juhtimisel peale tungioperatsioone Lõuna-Eestis ja Põhja-Lätis.Pealöögisuunaks oli siin Petseri-Tartu ning kõrvallöök oli ette nähtud Valga suunas.[87] See operatsioon oli ettevalmistuseks vaenlase kogu Balti grupi purustamisele.Sihiks oli haarata Tartu ja Valga näol kaks tähtsat sõlmpunkti teedel,mis sidusid sakslaste sõjaväeüksusi Eestis ja Lätis.

11.augustil algas otsustav rünnak sakslaste kaitseliinile Petserist ida pool.See murti läbi 70 km laiusel rindel ning meie võitlejad tungisid edasi 25 km.[88] Neis lahingtis langes meie võitlejate kätte Petseri linn.Edasi kulges lõök mööda Pihkva-Valga raudteed läände.13.augustil vabastati Eesti NSV maakonnakeskus Võru,järgmisel päeval Antsla linn.

Suurt abi osutasid edasitungivale jalaväele õhujõud. Nõukogude lendurid teostasid unustamatuid sangaritegusid võitlustes vaenlase õhujõududega,kes püüdsid takistada meie maavägede edasitungi.Valga lähedal asus kapten Sidorenkov üksinda oma "Ла-5" peal võitlusse 50 saksa "Ju-87" ja"FW-190"-ga.[89] ta tulistas alla vaenlase komandöride lennukid.selle sangariteo eest sai vapper lendur Nõukogude Liidu Kangelase au-

---

87 vt."Военная Мысль " 1944,Nr.12.,lk.24

88 vt.СИБ VII,lk.100

89 vt.И.Журавлев,Авиация в боях за освобождение Прибалтики ,koguteoses"Год решающих побед в воздухе ", lk.67.

nimetuse.

Valgat kui tähtsat raudtee sõlmpunkti kaitsesid sakslased tugevalt,mispärast jäi meie edasitung siin seisma pisut lääne pool Karula raudteejaama kuni suuremate jõudude koondamiseni.

Peale seda hakkas teine osa vägesid liikuma mööda Pihkva järve kallast loodesse pealöögi suunas.Sakslased panid visalt vastu,taganedes vaid samm-sammult. Nii toimusid Võhandu jõel võitlused terve päeva.[90] Ahja ja Valgemetsa juures osutas vaenlane ägedat vastupanu.Võitlustes jätsid sakslased seal maha üle 1 000 langenu.Räpina ja Võõpsu vahel teostasid nad 12 vasturünnakut,kuid löödi igakord tagasi.

Vastase kiiremaks purustamiseks otsustas meie väejuhatus teostada dessantoperatsiooni sakslaste seljataha.16.augusti koidikul ületas esimene ešelon laskurdiviisist Pihkva ja Peipsi järve vahelise kitsuse Mehikoorma rajoonis.Sakslaste tõkketuli lämmatati laevade suurtükiväe ja kuulipildujate ning kaasa võetud jalaväe miinipildujate tulega.[91] Meie võitlejad maandusid järve läänekaldale.Vaenlase lennukid avastasid teise ešeloni pealelaadimise Pnevo küla juures ning asusid seda ründama.25 sakslaste lennukit püüdis oma rünnakutega segada meie üksuste pealelaadimist ja seega dessandi jõudude tugevdamist.Lennuväe rünnakud tõrjuti aga PBL õhutõrjepatareide ja

---

[90] vt.RH 1944 nr.46.,23.VIII

[91] vt.PBL,lk.48.jj.

PBL õhujõudude poolt.Kuni 18.septembrini toimetati üle Peipsi järve sajatuhande-meheline armee.Dessant-operatsioon suudeti edukalt teostada tänu PBL laevastiku ja lendurite ennastsalgavale kaasabile.Eriti paistis silma 2.järgu kapteni Aržavkini üksus ja polkovnik Kurotškini lendurid.Rindejuhataja avaldas oma erikäskkirjas tänu jõelaevade brigaadile tema vapra tegevuse eest.

Dessantüksused murdsid vastase kaitse ning tungisid selle sügavusse.Tänu edukalt teostatud dessantoperatsioonile suutsid nõukogude võitlejad kiiresti murda vaenlase vastupanu lõunapool Tartut.Dessantlased liitusid kagust peale tungivate 3.Balti rinde üksustega ning koos jätkati sakslaste paiskamist Emajõe poole.

Jõudnud umbes Võnnu - Vana-Kuuste joonele,pöörati meie väg ede löök läände Elva suunas ja edelasse Otepää suunas.22.augustil nõukogude võitlejad jõudsid Vapramäele ja Peedule,millega lõikasid läbi Tallinna-Riia raudtee.Järgmisel päeval vabastati Otepää linn. Nüüd tungiti Tartu peale lõunast ja kagust.Sakslased ei oodanud nii kiiret Punaarmee Tartuni jõudmist.Nad kavatsesid Tartu platsdarmi hoida oma käes viimse võimaluseni ja lootsid rinde stabiliseerumisele.[92] Toimetati kohale suuri abijõude Lätist,Soomest,isegi Saksamaalt.Nii näiteks toodi 31.jalaväediviis kohale Saksamaalt lennukeil.Asuti kiiresti ehitama uusi kaitseliine Emajõe joonel.Neid ei õnnestunud aga valmis

---

92 vt.RH 1944 nr.48.,30.VIII

teha - nõukogude võitlejad jõudsid varem pärale.

Meie rinde paremal tiival jõudsid võitlejad kapten Vodopjanovi pataljonist Emajõe äärde.[93] nende ees laiuvas linnas puhkesid tulikahjud süüdatuna fašistlike rüüstajate poolt. Kiirustati, et päästa teaduste varasalv - Tartu ülikool. Näidates vaatlejaile ja otsesihtimisega suurtükkide komandöridele ülikooli kontuure, ütlesid suurtükiväe ohvitserid: "Kogu maailm on uhke sellele õppeasutusele. Tuleb teha kõik, et meie mürsud ei teeks hoonele kahju, tuleb säästa eesti rahva uhkus."[94] Koidikul algas tormijooks linnale. Edelast tungisid eeslinnadesse kindralmajor Karapetjani väed. Idast ründasid linna ohvitseride Gontarenko ja Ljubimovi üksused. Nad vallutasid sakslaste kaevikud ja tungisid Tartusse. Toomemäel toimus mitmest suunast linna tunginud tormijooksukangelaste kohtumine. 25. augusti õhtul vaibusid võitlused linnas.

Tartu oli vaba. Taas lehvis rõõmsalt punalipp vana raekoja tornis. Kogu maa rõõmustas selle võidu puhul. Kõrgem Ülemjuhataja Nõukogude Liidu Marssal sm. J. Stalin kirjutas oma käskkirjas sel puhul: "Täna, 25. augustil, kell 22 saluteerib meie Kodumaa pealinn MOSKVA Kodumaa nimel 3. Balti rinde vapratele vägedele, kes vallutasid TARTU linna, kahekümne kogupauguga kahesaja kahekümne neljast suurtükist."[95]

---

93 vt. I. Kurtšavov, Nõukogude Eesti vabastamine, lk. 45. jj.

94 Samas, lk. 46

95 vt. samas, lk. 42

Erilise rõõmu ja vaimustusega võttis aga eesti rahvas vastu sõnumi Tartu vabastamisest."Tartu on taas vaba!...Iga eestlase süda tunneb seda kuuldes uut elujõudu,uut indu võitluseks,et kõigiti aidata kangelaslikku Punaarmeed kogu Eesti lõplikul puhastamisel saksa sissetungijaist,"kirjutas Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees J.Vares Tartu vabanemise päeval."Tartu on meile võrratult rohkem kui ainult maakonnalinn ja strateegiline sõlmpunkt.Tartu on osa meie minevikust,olevikust ja tulevikust,osa meie ajaloost, kultuurist,meie rahvast üldse.Tartu on meiega seotud kõigi vaimuelu niitidega ning meie oleme tema ga ühte kasvanud kõige oma olemusega.Eesti rahva luulelend on ümbritsenud oma lemmiklinna müütide ja legendidega.Siin,Taara tammikus,on helisenud Vanemuise kannel, mida kuulasid kõik,ja Emajõe nime on ikka mainitud suure pühadustundega.Siin on kiikunud meie kultuurihäll,siin on lehvinud meie teaduse-ja kunstivaim.Siin on laulnud oma ilusamad laulud eesti ärkamisaja suurim lüürik Lydia Koidula.""Hitlerlastel ei õnnestunud muuta Eestit Ostlandiks,Tartut Dorpat'iks,eestiülikooli saksa ülikooliks...Võidukas Punaarmee suudab fašistidele selgeks teha,kus asub s a k s a maa!Eesti oli ja jääb eesti maaks,oma rahva omanduseks.[96]

Samal päeval,s.o.25.augustil,vallutati meie vägede poolt veel tugiala Tartust kirdes üle Emajõe,jõuti ka Kärkna raudteejaama.Lõuna pool tegutsevad väed

---

[96] J.Vares,Nõukogude Eesti taassünd,lk.116.ja117

vallutasid Elva linna.Järgmisel päeval toimus Võrtsjärve idakalda puhastamine vaenlastest ning edasitung Valga suunas,kus jõuti Keeni raudteejaama.Hiljem võeti veel Sangaste.

Teised meie väeosad vallutasid vahepeal Põhja-Lätis tungides Petserist edelasse Aluksne(20.augustil) ja Gulbene linna(28.aug.).

x

Nende operatsioonidega lõppes teine periood võitlustes Baltikumi vabastamise eest.Ka siin polnud meie vägede eesmärgiks vaenlase väerühmituse täielik purustamine.Võitlus käis meie vägede asendi kindlustamise eest(sakslaste vastupealetungide tagasitõrjumine) ja uute paremate positsioonide hõivamise eest, mis olid tarvilikud otsustavate operatsioonide edukaks ettevalmistamiseks(3.Balti rinde pealetung).Sel ajal olid Nõukogude Armee pealöögid suunatud vaenlase purustamisele rinde lõunaosas.Augustis käisid võitlused Poolas Sandomiersi platsdarmi pärast,Moldaavia vabastamise pärast,Rumeenias.Alles sealsete operatsioonide(6.ja 7.löök)eduka teostamise järgi võis tulla päevakorda saksa armeede Baltikumi rühmituse täielik purustamine.

4.Kolmas etapp võitlustes Baltikumi pärast - 8.stalinlik löök(sept.-okt.1944).

Suurte otsustavate pealetungioperatsioonide teostamine pole võimalik ilma põhjaliku ettevalmistuseta.Seepärast vaibus ajutiselt meie vägede edasiliikumine Baltikumis septembri esimeseks pooleks.Seltsimees Stalin õpetab meile,

millal võib olla sõjaline pealetung edukas:"Kui inimesed ei piirdu ainult üldise edasiliikumisega,vaid püüavad ühtlasi k i n d l u s t a d a vallutatud positsioone, ü m b e r g r u p e e r i d a oma jõude vastavalt muutunud olukorrale, j ä r e l e t õ m m a t a tagalat, j u u r d e t u u a reserve.Milleks see kõik tarvilk on? Selleks,et garanteerida ennast ootamatuste eest,likvideerida üksikud läbimurded,mille eest ei ole garanteeritud ükski pealetung, ja seega ette valmistada vaenlase täielikku likvideerimist."[97]

Need seltsimees Stalini sõnad iseloomustavad täielikult meie vägede tegevust Baltikumis 1944.a.septembri esimesel poolel.Sel ajal toimusid ettevalmistavad tööd uuteks suurteks pealetungioperatsioonideks,mis pidid lõpu tegema fašistide võimutsemisele Baltikumis. Koondati reserve,kindlustati tagalat ja likvideeriti mõningad,sakslaste katsed haarata lahingutegevuses initsiatiivi oma kätte.Nii on teada,et sakslased püüdsid septembri alguses teostada vastupealetungi meie 3.Balti rinde vägedele,kes oma edasitungil olid jõudnud Emajõe joonele.Luure tegi kindlaks,et vaenlane valmistus rünnakuks Tartust põhja pool,koondades selleks suuri jalaväejõudusid ja kuni 50 tanki.[98] Meie lennuvägi andis neile koondistele võimsa hoobi,hävitades 10 vaenlase tanki ja 60 autot.Seetõttu nurjus

---

97 J.Stalin,Leninismi küsimusi,lk.275 jj.

98 vt.RH 1944 nr.51.,9.IX

sakslaste rünnakukatse.

sakslaste vastupealetungide sihiks oli ilmselt Tallinn-Riia raudtee selle osa tagasivallutamine,mis oli langenud meie vägede kätte,nimelt liin Kärknast Samgasteni.Selleks oli teostatud rünnakukatse põhjapool Tartut ning sama eesmärki teenisid dessantoperatsioonid Võrtsjärvel.Esimese dessandi maandamise katse Võrtsjärve idakaldale ajasid nurja meie suurtükiväelased oma relvade tulega.[99]Teisel vaenlase dessandil oli aga rohke edu.Tal õnnestus maanduda ja edasi tungida ühe kilomeetri sügavusse.[100]Meie üksused läksid vasturünnakuga likvideerima dessanti.Pärast pikka ja visa lahingut purustati vaenlase grupp tänu üle soo dessandi tagalasse tunginud nõukogude võtlejate hoogsale löögile.

Sakslastel ei õnnestunud taastada oma endist seisundit Baltikumis.Meie väed säilitasid kättevõidetud positsioonid ja valmistusid sakslaste lõplikuks purustamiseks Eestis,Lätis ja Leedus.Teostati vägede ümbergrupeerimisi ja pealöögisuundadesse võimsate hulgaliselt suurtükiväge ja tanke sisaldavate löögigruppide koondamist.Suuremad ümberpaigutused teostati Leningradi rindel.Narva alt viidi suur osa vägesid ära ning paigutati Emajõe joonele,nende seas ka kindralleitnant Pärna Eesti Rahvuskorpus.Seal asuvad 3.Balti rinde väed paigutati nende pealöögisuunda

---

99 vt.RH 1944 nr.50.,6.IX

100 vt.samas,nr.52.,13.IX

Väike-Emajõe joonele.

Septembri keskpaigaks olid lõpule viidud ettevalmistustööd 8.stalinliku löögi teostamiseks.Väejuhatus mõtles üksikasjalikult läbi operatsioonide plaanid.Löök pidi teostuma 1.,2.ja 3.Balti ning Leningradi rinde vägede üheaegse pealetungiga,mis pidi kombineeruma Balti laevastiku tegevusega Läänemerel.

1.Balti rinde väed,kelle rindejoon kulges Nemunase jõelt Raseiniai-Šiauliai-Auce-Dobele-Jelgava-Biržai-Gostini liinil,pidid andma pealöögi Klaipeda suunas, et jõuda mereni ja ära lõigata sakslaste Baltikumis asuv vägede grupp Ida-Preisimaast.Kõrvallöök pidi toimuma Bauska-Riia suunas.

2.Balti rinde väed asusid septembri keskel Gostini-Madona-Gulbene joonel.Nende pealöök oli kavandatud otse Riia suunas.Sealjuures vasak tiib pidi kulgema mööda Daugava paremat kallast ja parem tiib Gulbenest Riia-Gulbene raudtee suunas.Tema ülesandeks oli 3.Balti rinde abistamine Riia rajooni vallutamisel.[101]

3.Balti rinde pealöögisuund kulges järgmiselt: Valga-Valmiera-Riia laht-Riia.Kõrvallöök oli suunatud Smiltenele ja sealt Pihkva-Riia teed mööda Riia suunas.

Leningradi rinde vägede ülesandeks jäi Eesti NSV lõplik vabastamine okupantidest.Plaami kohaselt pidi üks Leningradi rinde vägede löök(pealöök)antama

---

[101] vt."Звезда" 1945 nr.8.,lk.143

Emajõe joonelt põhja Väike-Maarja suunas ning sealt Tallinnale.Teine löök pidi kulgema Narva poolt Kadrinale ja sealt edasi läände Eesti sadamate peale.

x

Septembri teisel poolel algasid Nõukogude Armee üksused pealetungi Balti nõukogude vabariikide lõplikuks ja täielikuks vabastamiseks hitlerlaste ikke alt.Peagu samaaegselt alustasid rünnakut vaenlase kaitseliinidele Leningradi(17.sept),3.Balti(19.sept.), 2.Balti(19.sept.) ja 1.Balti rinde väed(15.sept.).

Esimesena alustasid oma rünnakut pealöögisuunas Leningradi rinde väed.Sakslastel olid küllaltki suured jõud Baltikumis,mispärast pidi rünnak olema hästi läbi mõeldud ja hoogne.1944.a.sügiseks oli sakslastel Eestis üle 15 jalaväediviisi,mitu üksikväeosa, 6 suurtükiväerügementi,ligi 25 suurtükiväe divisjoni, mitu tankiväeosa.[102] Sakslased ootasid esimest ning peamist lööki Narva suunast ja koondasid seepärast sinna rohkem jõude.Leningradi rinde väejuhatus paigutas aga suure osa jõududest ümber Emajõe joonele ning andis sealt pealöögi.See lõi segi sakslaste arvestused ning võimaldas leningradlastel saavutada kiiret edu.

17.septembri varahommikul lõi Emajõe ääres õhk vappuma sadade suurtükkide mürast.Põhjapoolsele kaldale paiskus ulgudes "katjuušade"surmatoovaid laadungeid.Maskeeringute tagant lõikusid taevasse sajad

---

[102] vt.Izmestjev,lk.33

tulejoad,et maanduda vastaskaldale.Seal"...aga kees ja suitses kogu maapind,otsekui oleks tegevusse astunud vulkaan.Rullusid tohutud purpurpunase,kollase ja musta suitsu pilved,ning nende all lendas õhku mullakamakaid,palgitükke,puid,raskerelvade osi,hitlerlaste kehi."[103] Taevast sööstsid pikeerides vaenlase positsioonide kohale nõukogude ründepommilennukid.Müürin kahekordistus.Esimesed paadid ja parved võitlejatega lükati jõe lõunakaldalt vette.Hüüdega "Nõukogude Eesti eest!" tormati vastaskaldale,vastu vaenlase tulele.Võitlus Nõukogde Eesti mandriosa lõpliku vabastamise eest algas.Emajõe põhjakaldale jõudsid saarlase,kapten Ivanovi allüksuse mehed.[104] Esimeste seas väljusid paadist kommunistlikud noored Arm,Trei ja Tähemaa.Paremal tiival ründasid eesti väeosad,vasakul vene kaardiväelased.

Nelja võitluspäeva jooksul liiguti edasi 70 km.20. sept.ühineti Narva poolt 18.sept.pealetungi alustanud kindralleitnant Starikovi ja kindralleitnant Pärna koondistega.Kiirelt edasitungiv polkovnik Trankmanni liikuv üksus lõikas läbi sakslaste Alutaguse grupi taganemistee ja purustas Avinurme juures ootamatu rünnakuga mitmekordselt tugevama vaenlase grupeeringu.[105]

Nüüd seati otsesihiks sihiks Tallinna hõivamine kiire

---

103 NH 1949 nr.220.,17.IX

104 vt.samas

105 vt.I.Kurtšavov,Eesti Kaardivägi,lk.15

löögiga.Ööl vastu 22.septembrit nõukogude lennuvägi pommitas Tallinna sadamat,et takistada sakslasi linnast lahkumast.Uputati kolm transportlaeva ja üks valvelaev.[106]

Samal ajal saadeti Simuna alevist teele Tallinna suunas dessantüksusena ohvitser Kuslapuu tankikolonn "Nõukogude Eesti eest!".[107] Kolonni ärasaatmine toimus pidulikult.Ohvitseride kogunemisel sõna võtnud Eestimaa K(b)P KK ja Eesti Rahvuskorpuse juhtkonna esindajad rõhutasid dessantüksuse ees seisva ülesande tõsidust ja ajaloolist tähsust."Teie peate esimestena tungima Tallinna!"ütles korpuse komandör.Väeosa komandör Võrk tõotas ülesande auga täita.Tankid,millele asetati jalväelased,asusid kiirsõidul teele.Porkuni-Loksa rajoonis püüdsid sakslased vastupanu avaldada,kuid hoogsalt edasiliikuvat tankikolonni ei suutnud see peatada.Pirita jõel katsusid sakslased veel viimast korda enne Tallinna vastupanu organiseerida, kuid ka see suruti maha .Esimesena tungisid üle Pirita jõe v.-ltn.Saviku automaatorid.Avangard kapten Ivanovi juhtimisel siirdus linna.Osa dessantlasi läks kohe sadamasse,kus päästeti rida ladusid õhkulaskmisest.Kell 11.30 tungisid linna polkovnik Tšesnakovi iseliikuvad suurtükid.[108] Samal ajal jõudis sinna polkovnik Võrgu väeosa alampolkovnik Kuslapuu tankide

---

106 vt.СИБ VII,lk.173

107 vt.RH 1945 nr.224.,22.IX

108 vt.I.Kurtšavov,nõukogude Eesti vabastamine,lk.64 ja Eesti Kaardivägi,lk.15.

toetusel.Eesti Korpuse ohvitser ltn.Luiste heiskas Pika Hermanni torni punalipu.

Koos maavägedega tungisid Tallinna suunas ka PBL torpeedokaatrid ja dessantpargased.Nemad kaitsesid maavägede merepoolset tiiba ning teostasid rea dessantoperatsioone Soome lahe saarte ja lõunaranniku vabastamiseks.Üksteise järele hõivati Suur Tütarsaar, Kunda ja Loksa sadam.[109] 22.septembril paiskasid meremehed Tallinna sadamasse dessandi ja hõivasid miinisadama.Eriti paistsid silma selles operatsioonis mereväe lendurid,kes uputasid hulga põgenevate sakslaste laevu.Neljale Balti laevastiku lennuväe üksusele anti "Tallinna" nimetus.

Eesti NSV pealinn oli vabastatud.Tänu Nõukogude Armee kiirele edasitungile ei jõudnud sakslased Tallinnast lahkudes laialdaselt kavatsetud purustusi toime panna. Nõukogude sõdurid võitsid eesti rahvale ta pealinna tagasi võrdlemisi tervena.ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees J.Vares ütles oma tervituses vabanenud Tallinnale:"Kalevite kants,muistne Lindanisa on vaba!Tervitus Sulle,mehine linn!...

Tallinn,Sa oled võiduehtes ja pidurüüs!Nüüd on kõik Su muistsed väravad valla Su poegadele,kes on Sulle vabadust ja õnne toonud!Oma verega on nad Sind lunastanud...

Meie õlgadelt on lõplikult langenud üle seitsmesaja-

---

109 vt.Г.Падалка,Краснознамённый Балтийский флот в Великой Отечественной войне,с.41

aastane sakslaste ike ning nüüdsest peale algab alles meie ajaloo helgem ja õnnelikum periood. Sinu osa selles, Tallinn, olgu tulevikus veelgi kuulsam kui ta seda on olnud minevikus!"[110]

Ajaleht "Krasnaja Zvezda" kirjutab Tallinna vabastamise puhul: "Leningradi rinde vägede poolt marssal Govorovi juhtimisel saavutatud võit on väljapaistev saavutus. Selle poliitiline tähtsus on suur. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi pealinna Tallinna vabastmine tähistab kogu Eesti territooriumi vabastamise rõõmuküllast tundi. Erakordselt suur on ka võidu strateegiline tähtsus. Kõnelemata sellest, et Tallinn on üks suurimaid Nõukogude Liidu sadamaid, ei tule unustada, et Tallinna rajoon oli üks tähtsamaid lülisid kogu saksa kaitsesüsteemis Nõukogude-Saksa rinde põhjatiival. Tallinna kaotamine sakslaste poolt on saksa armeele suur ja asendamatu kaotus."[111]

Pärast Tallinna hõivamist järgnes kiiresti kogu Eesti mandriosa vabastamine. Sakslased, nähes, et nende päevad siin on loetud, tahtsid oma vägesid täielikust purustusest päästa. Selleks püüti Nõukogude Armeed kinni pidada kaitseliinil Tallinnast edelas niikaua kui vägede peamine osa on Lääne-Eesti sadamate kaudu saartele evakeeritud. Leningradi rindejuhatusel oli aga kavas mitte lasta sakslastel evakueerida Eesti mandrialalt. Ööl ja päeval pommitasid nõukogude len-

---

110 J. Vares, Nõukogude Eesti taassünd, lk. 142

111 vt. Izmestjev, lk. 40. jj.

durid Pärnu,Virtsu,Haapsalu ja Paldiski sadamaist lahkuvaid saksa transportlaevu.Viimaseid ründasid ka PBL torpeedokaatrid.Maavägede edasised löögid olid suunatud esmajoones Lääne-Eesti sadamate vallutamisele. Meie vägede löögiüksused ruttasid peateid kaudu sadamate poole,hoolimata sellest,et vahekohtadesse jäi veel küllalt suuri vaenlase rühmitusi.Neist operatsioonidest oli tähtsam Pärnu vabastamine.Selleks koostati 23.sept.Väike-Maarjas liikuv löögirühm tankidest ja autodest ning saadeti Pärnu peale.[112]Kindral Polenovi ,Ljaštšenko ja Borštševi väeosadel ning polkovnik Protsenko tankistidel tuli tegutseda keerulistes tingimustes.[113]Pealetung toimus läbi metsade ja rabade,üle jõgede,kus sakslastel olid korraldatud kaitsepositsioonid.Äge lahing toimus Põltsamaa lähedal. Põltsamaa jõel panid sakslased ägedalt vastu.Linn vallutati üheaegse löögiga kahelt poolt.23.septembril vabastati Pärnu.

Selle löögiga mereni lõigati sakslaste Loode-Eestis asuvad väed ära vägedest Lõuna-Eestis.Edasi tungisid meie üksused Pärnust lõunasse mööda Riia 9he rannikut.27.septembril kohtusid nad seal idast pealetuhgivate 3.Balti rinde vägedega.[114]

Türilt lähtuva löögiga vabastati 23.septembril Viljandi.

---

[112] vt."Звезда" 1945 nr.8.,lk.143

[113] vt."Uus Postimees" 1944 nr.9.,28.IX

[114] vt."Звезда" 1945 nr.8.,lk.144

24.septembril vabastasid PBL meremehed dessantoperatsiooniga Paldiski sadama ja linna.Tallinnast suunati löök Haapsalule.25.septembril jõudsid Haapsallu major Milleri võitlejad ning vabastasid linna.[115] 27.septembril Türilt lähtuva löögiga vabastas polkovnik Feldmanni väeüksus Virtsu.Sellega oli sakslastelt äfa võetud viimne sadam Eesti mandril.Järgnes Eesti NSV territooriumi puhastamine sakslaste "Narva" väerühmituse killustatud riismetest.

Eesti NSV mandriosa vabastamise operatsioonide tulemusena kaotasid sakslased vangidena ja tapetutena 45 745 meest,35 lennukit,175 tanki ja iseliikuvat suurtükki,593 suurtükki,1 531 autot jne.[116]

Algasid võitlused Eesti saarte pärast.Vaenlane lootis jääda sinna püsima pikemaks ajaks ning kindlustas end seepärast tugevasti.Saaremaa idarannikul kulgesid tugevad kaitsevööndid.[117] 26.septembriks koondasid sakslased saartele enam kui 11 000 inimest.

Väiksemad saared - Naissaar,Aegna,Suur ja Väike Pakri,Vormsi,vabastati Balti laevastiku meremeeste poolt juba võitluste käigus Eesti mandri vabastamisega paralleelselt.29.-30.septembril teostati Leningradi rinde vägede poolt PBL laevade ja amfiibide kaasabil dessant Muhu saarele ja vabastati see võitlustega.

---

[115] vt.Pärn,lk.119

[116] vt.СИБ VII,lk.184

[117] vt.Освобождение Эстонии от немецких захватчиков."Военный Вестник"1948 № 19

Muhu vabastamises paistsid eriti silma Eesti Rahvuskorpuse võitlejad,kelledest mitmele omistati Nõukogude Liidu Kangelase aunimetus võitlustes üles näidatud harukordse vapruse eest.

2.oktoobril teostasid meie väed dessandi Hiiumaale Heltermaa rajoonis.[118] Sakslaste tõkketuli suruti maha nõukogude lehdurite poolt.3.oktoobri jooksul puhastati Hiiumaa vaenlasest.

Algasid võitlused viimase Eesti saare - Saaremaa pärast.5.oktoobri koidikul pärast ägedat suurtükiväe ettevalmistustuld Hiiumaalt ja Muhult alustati pealetungi Saaremaale.Dessandid teostati Saaremaa põhjarannikul lähtudes Hiiumaalt ja Haapsalust.Samal ajal ründasid üle tammi Muhust Eesti Rahvuskorpuse võitlejad.Kõik võitlusrühmad arendades edu purustasid vaenlase kaitse ning ühinesid 6.oktoobri hommikuks ühiseks platsdarmiks 40 km laiuses ja 25 km.sügavuses.[119] Sealt arendati pealetungi edasi Saaremaa sisemusse. 7.oktoobril vabastati viimane Eesti linn ja sadam - Kuressaare.8.oktoobril jõudsid meie väed Sõrve poolsaarele.Seal osutasid sakslased tugevat vastupanu. Kitsale poolsaarele olid ehitatud võimsad kaitsejooned.Kuramaalt said vaenlased abijõude ja laskemoona.[120] Kaitsemisest võtsid osa saksa miinilaevad ja

---

118 vt.PBL,lk.51

119 vt.Освобождение Эстонии от немецких захватчиков, "Военный Вестник" 1948 № 9

120 vt.PBL,lk.51

kiired dessantpargased.Nädalaid kestnud sügistormid takistasid meie laevade ja lennuväe tegevust.Seepärast jäi siin pealetung esialgu seisma ning meie väed asusid tegema põhjalikke ettevalmistusi vastase kaitse läbimurdmiseks.

x

Samaaegselt Leningradi rinde vägedega arendasid pealetungitegevust ka Balti rinnete väed.Nende rünnaku keskseks objektiks oli Riia linn - sakslaste võimsaim kaitsesõlm Baltikumis.Balti rinnete,eriti 2. ja 3.,tegevust septembri teisel poolel ja oktoobri alguses võikski nimetada lahinguks Riia pärast.Riia linn oli ümbritsetud mitmete tugevate kaitseliinidega,mis tuli võitluse käigus järkjärgult purustada ja läbi murda.

Võitlusi Riia pärast võib jagada kahte etappi: 1) 15-29.sept.2)4-13.okt.

15.septembril alustas pealetungi 1.Balti rinde parem tiib.Murti läbi sakslaste kaitse Memele ja Leelupe jõel ning vallutati Bauska linn.[121] 19.septembriks jõuti Daugava vasakule kaldale 14 km kaugusel Riiast.

3.Balti rinde väed ületades sakslaste ägedat vastupanu forsseerisid 19.septembril Väike-Emajõe ja vallutasid Tõrva.Teine löök anti Valgale,mis vallutati samal päeval.Edasi vabastati Põhja-Lätis Valmiera, Rujiena,Smiltene.26.septembril jõuti Riia laheni.Edasi teostati 3.Balti rinde vägede poolt rünnakut Riiale

---

[121] vt.СИБ VII,lk.167.jj.

kahest suunast - mööda mere rannikut ja Pihkva-Riia maantee suunas .29.septembriks jõudsid meie väed vaenlase tugevate kindlustusteni Riiast kirdes Mielani-Cesise joonel.[122]

2.Balti rinde väed alustasid pealetungi 19.septembril Daugava jõe suunas Riiale.Teine osa sama rinde vägesid liikus Gulbenest läände Riia suunas.29.sept. jõuti sakslaste tugevale kindlustatud liinile Riiast idas Kartuži mõisa - Jumprava joonel.[123]

Niiviisi lähenesid nõukogude väed Läti NSV pealinnale neljast suunast: Riia lahe rannikut mööda,Pihkha kivitee suunast,paralleelselt Daugava jõega ja lõunast.Esimese etapi lõpuks jõudsid meie väed Riia-eelsele kaitsepositsioonile,mis asetses linnast 50-55 km kaugusel.Sakslaste kaitseliini läbimurdmisele eelnes ettevalmistav paus.4.oktoobril algas taas meie vägede rünnak.7.oktoobril murti sakslaste kaitseliin lõplikult läbi.[124]

12.oktoobril 3.Balti rinde väed paiskasid sakslased Jugla järve äärde,hõivasid Juglasmuiža,mis asub 9 km kaugusel Riiast.[125] Järgmisel päeval sama rinde väed, mis tegutsesid Riia lahe rannal,ületasid käigul Kišjärve.Amfiibautod ületasid vesitõkke ja hoogsa löögiga hõivasid Mežaparks'i ning tungisid äärelinna.

---

122 vt."Звезда" 1945 nr.8.,lk.145

123 vt.samas

124 vt."Военная Мысль ",1944 nr.12.,lk.27

125 vt. СИБ VII,lk.203.ja 205

Ka teistest suundadest tungiti linna.Algasid tänavvõitlused.13.oktoobri varahommikuks oli linna idaosa sakslastest puhastatud.Kell 8.00 ületati Daugava ning tungiti Riia lääneosse."Puhastades hitlerlastest tänav tänava,kvartal kvartali järele,nõukogude üksused päeva lõpuks vabastasid täielikult Läti NSV pealinna."[126]

Ka viimane Balti vabariikide pealinnadest oli nüüd vabanenud sakslaste okupatsiooniikkest.Hitlerlaste keskne tugipunkt Baltikumis ja "Ostlandi" pealinn oli langenud.Peagi jõudsid meie väed Lielupe jõeni,puhastasid selle idakalda ning tungisid lääkaldale.18. oktoobriks jõuti Tukums-Jelgava raudteeni.

x

Pärast seda kui 1.Balti rinde väed olid alustanud pealetungi Riia suunas ning jõudnud Daugava jõeni linnast lõunas,olid sakslased veendumusel,et nende vägede pealöök on suunatud põhja ja loodesse Tukumsi suunas.Nõukogude väejuhatusel oli aga teine plaan. Kiire löögiga mereni tuli ära lõigata vastase Balti grupeeringu maa-taganemisteed Ida-Preisimaale.Selleks tuli suured vägede rühmitused Tukumsi ja Riia suunast ümber paigutada läände Šiauliai rajooni.See operatsioon teostati hiilgavalt.Ühest rindeosast teise paisati ümber kümneid diviise ja korpusi,kümneid tuhandeid voorivankreid ja masinaid,tuhandeid tanke ja suurtükke.[127] Luure tegi kindlaks,et sakslased pol-

---

126 Освобождение Риги,"Военный Вестник" 1949 № 17

127 vt.Bragin,lk.121

nud avastanud seda manöövrit.Meie peaalöögisuunas polnud vaenlasel reserve.

Sakslaste kaitse otsustati läbi murda Šiauliaist läänes.Sinna koondati suured meie jalaväe,tankide ja lennuväe jõud.Kolme laskurkoondise löökide suund pidi teatava piirini ühtuma,kuid hiljem pidi hargnema lehvikukujuliselt Liepaja,Klaipeda ja Tilsiti suunas.[128]Kolme laskurkoondise taga asus võimas tankikoondis,kelle ülesandeks oli tungida läbimurdesse ja kiiresti liikuda mereni,et ära lõigata sakslaste taganemisteed.Tankide järele pidid kolmanda ešelonina astuma lahingusse värsked laskurüksused.Niiviisil lahendati kahekordne lahingu eesmärk - tungida laialt vaenlase kaitsesse ja kiire löögiga jõuda mereni.

8.oktoobril algas pealetung Šiauliaist loodes ja edelas.Põhjatiival tungisid peale Kurski kaarel kuulsaks saanud kindral Vassiljevi tankistid ja kindral Tšistjakovi jalaväelased.[129]Nemunase jõe poole tungisid kindral Butkovi tankistid ja kindral Tšantšibadze kaardiväe-jalaväelased.Schörner saatis meie pealetungivatele vägedele vastu tankidiviisi"Gross-Deutschland",mis pidi nõukogude võitlejaid nii kaua kinni hoidma kuni põhja poolt tuuakse abi.See aga ei õnnestunud,sest tankiüksust tuli kasutada osade kaupa,käigult lahingusse saates.Teda ka siis osade kaupa hävitati.Meie väed püüdsid igal juhul säilitada

---

128 vt.Bragin,lk.125

129 vt.samas,lk.129.jj.

pealetungi kiirust,et saaks maksimaalselt kasutada ootamatuse momenti.Selle tulemusekš oli,et ka vaenlase kaitse teine liin sattus segadusse ootamatusest. Reservid hilinesid ja isegi ei suutnud sisse võtta kaitseasendit.1.Balti rinde väed tihedas koostöös 3.Valge-Vene rinde vägedega murdsid vaenlase kaitse 280 km laiuses ja 100 km sügavuses.Sakslased kindlustusid Minija jõe läänekaldal.Kretinga linnas ehitati tugev kaitsesõlmpunkt.Seal ühinesid teed Riiast,Ventspilsist ja Klaipedast.Ainuke tee,mis läks mere äärt mööda Baltikumist Ida-Preisimaale,oli kindlustatud Palanga linnaga.Kui vaenlane oleks suutnud püsima jääda selle liinil,oleks saksa sõjaväed suutnud ära libiseda Ida-Preisimaale.

Nõukogude tankid murdsid ka selle sakslaste kaitseliini.10.oktoobril tungisid meie tankid Kretingasse ja Palangasse,jõudes välja Läänemerele.Nüüd olid kõik teed Baltikumist Ida-Preisimaale läbi lõigatud.Sakslased püüdsid küll taastada koridori Baltikumist Ida-Preisimaale,kuid see ei läinud neil kõigist vasturünnakukatseist hoolimata korda.Saluudi müra saatel valasid tankistid merevett rännakpudeleisse ja kirjutasid neile:"Moskva.Kreml.Seltsimees Stalinile."[130]

x

Võitlustega Riia pärast ja 1.Balti rinde vägede poolt teostatud löögiga mereni lõppes operatsioon,mis on tuntud Suure Isamaasõja ajaloos kaheksanda stalin-

---

[130] vt.Bragin,lk.133

liku löögi nime all."Selle löögi tulemusena: a)vabastati Eesti Nõukogude Vabariik;b)vabastati suur osa Läti Nõukogude Vabariigist;c)löödi rivist välja Saksamaa liitlane Soome,kes kuulutas sõja Saksamaale; d)üle 30 saksa diviisi lõigati ära Preisimaast ja pigistati tangide vahele Tukumsi ja Liibavi vahelises piirkonnas..."[131]

Võitluste pearõhk kandus nüüd Nõukogude-Saksa rinde lõunaossa.Toimusid suured operatsioonid Saksamaa endise liitlase Rumeenia territooriumil,kust kandusid Ungarisse.See oli 9.stalinlik löök.Lõpuks anti vaenlase vägede pihta oktoobris ka veel 10.löök sellel aastal - vabastati Põhja-Norra ning Petsamo rajoon.

1944.a. vältel andis Nõukogude Armee fašistlikele sissetungijatele üksteise järele rea purustavaid hoope ning vabastas põhiliselt kogu Nõukogude Liidu territooriumi.Tehes kokkuvõtteid sõjategevusest 1944.a. kirjutas sm.Stalin oma käskkirjas nr.220.7.nov.1944.: "Võitluste käigus on Punaarmee saksa fašistlikud röövvallutajad välja kihutanud kogu Nõukogude Ukraina ja Valge-Vene territooriumilt ja Karjala-Soome,Moldaavia,Eesti,Läti ning Leedu Nõukogude Vabariigist. On kukutatud kolm aastat kestnud fašistlik ike meie nõukogude vennasvabariikide sakslaste poolt ajutiselt vallutatud pinnal.Punaarmee on tagastanud vabaduse kümnetele miljonitele Nõukogude inimestele.Nõukogude riigi piir,mida hitlerlikud väejõugud reetlikult

---

[131] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.125

rikkusid 22.juunil 1941,on taastatud kogu ulatuses Mustast merest kuni Barentsi mereni.[132]

Nõukogude Armee löökide all lagunes hitlerlik koalitsioon.Juba 1943.a.lõpul kirjutas sm.Stalin:"Hitlerliku Saksamaa röövimiskaaslased,kes alles hiljuti alistusid kõiges oma peremehele,nüüd,kus on tulnud aeg anda vastust oma röövtegude eest,vahivad põõsaisse,varitsedes soodsat hetke,et röövlijõugust märkamatult minema lipsata."[133] Nii ka juhtus.Kui 1943.a. septembris kapituleeris liitlaste ees Itaalia,siis 1944.aastal langesid koalitsioonist ära Rumeenia,Bulgaaria ja Soome,kes kõik kuulutasid sõja oma endisele liitlasele Saksamaale.Soome langes lõplikult hitlerliku jõugu liikmete seast välja Nõukogude Armee suurte operatsioonide ajal Baltikumis.19.septembril 1944.a kirjutati Moskvas alla vaherahulepingule Soomega.

Juba 1944.a.alguses oli selge,et Nõukogude Liit suudab üksinda okupeerida kogu Saksamaa ja vabastada Prantsusmaa ning teised hitlerlaste ikke all ägavad Euroopa maad.Sm.Stalin ütles oma käskkirjas 23.veebruaril 1944.a.:"Ajaloost on teada,et Saksamaa on alati võitnud sõja,kui ta võitles ühel rindel,ja vastupidi,on kaotanud sõja,kui ta oli sunnitud võitlema kahel rindel.Praeguses sõjas võitleb Saksamaa oma peajõududega ühel rindel - NSVL vastu.Sellest hooli-

---

[132] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.137

[133] Samas,lk.100

mata ei suutnud ta saavutada mitte ainult võitu,vaid Nõukogude Liidu relvastatud jõudude võimsad hoobid on viinud ta katastroofi äärele."[134]

Kuid just nüüd,1944.a.juunis,avasid läänеriigid teise rinde Saksamaa vastu.Anglo-ameerika desant Prantsusmaal polnud mõeldud selleks,et kiiremini purustada fašistlik diktatuur Euroopas(säärasel juhul oleks invasioon teostatud juba kaks aastat enne seda), vaid selleks,et päästa Euroopa reaktsioonilised režiimid ja neile abi anda [redacted] võitluses kasvava rahva-demokraatliku liikumisega.[135]

Seega polnud anglo-ameerika "liitlastel" kavas siiralt abistada Nõukogude Liitu võitluses hitlerliku Saksamaa vastu,vaid nad rajasid oma arvestusi"...NSV Liidu nõrgenemisele,tema verest tühjaks jooksmisele ja sellele,et NSV Liit kurnava sõja tagajärjel kaotab kauaks ajaks oma tähtsuse suure ja võimsa riigina ning langeb pärast seda sõltuvusse Ameerika Ühendriikidest ja Suurbritanniast.[136]

Et läänеriigid püüdsid Nõukogude Liidule "kaikaid kodaraisse loopida",näitab ka järgmine fakt.Peale sakslaste asetasid Läänemerele miinitõkkeid ka inglise ja ameerika lendurid[137]Asjaolud näitavad,et see

---

134 J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.111

135 vt. Н.М.Замятин,Год решающих побед в Великой Отечественной войне,с.14

136 Ajaloo võltsijad,lk.75

137 vt. Советский Военно-морской Флот в Великой Отечественной войне,с.62-64

polnud mitte üksi sakslaste,vaid ka Nõukogude Liidu vastu.USA ja Inglismaa näitasid üles suurenevat aktiivsust Läänemere mineerimisel alles 1943.a.,kui sõjas Nõukogude-Saksa rindel toimus põhjalik murrang, ja eriti 1944.a.kui NõukogudeArmee andis vastasele purustavaid hoope.1943.ja1944.a.asetati kolm korda enam miine kui varem 1939.a.alates.Miinid asetati rajoonidesse,mis asusid nõukogude laevade teel.Sakslaste,ameeriklaste ja inglaste siht oli ühine - luua raskusi nõukogude Balti laevastikule,nõrgendada ta abi meie pealetungivaile vägedele.Ameerika ja Inglismaa valitsejad mõtlesid aeglustada meie pealetungi, et päästa hitlerlasi täielikust hävingust.

Kõigist neist takistusist hoolimata tegutses nõukogude Balti laevastik 1944.a.sama edukalt kui meie maaväed. Et laialdaste miinitõkete tõttu ei saanud opereerida sügavalt vees istuvad lahingulaevad ja ristlejad,siis kandus pearõhk väiksemate laevade - traalerite ja kaatrite - tegevusele.Kunagi varem ei kandnud Saksa laevastik nii suuri kaotusi kui 1944.a. suvel.

Niiviisi 1944.a.Nõukogude Armee täitis temale pandud põhilise ülesande - vabastada kodumaa hitlerlikest sissetungijaist.Nõukogude võitlejad astusid oma piiride taha,et ulatada abistav käsi fašistide okupatsiooni all vaevlevaile Euroopa rahvastele ja purustada fašistlik metsaline ta enese koopas.

5.Kuramaa kott.

Pärast 8.stalinliku löögi teostamist jäi sakslaste kätte suurema tugialana Kuramaa poolsaar ning selle vastas olev Sõrve poolsaar. Seega kontrollisid hitlerlased pääsu Riia lahele läbi Irbeni väina ning ka mereteid,mis ühendasid Saksamaaga nende käes olevaid suuri sadamaid - Ventspilsi ja Liepajat.Leedu NSV territooriumil oli sakslaste käes veel tugiala Klaipeda linna ja sadama ümbruses.

Kui olid nurjunud sakslaste katsed murda rünnakuga tee Kura kotist Ida-Preisimaale,hakkasid nad valmistuma pikaajaliseks kaitseks.Iga küngas muudeti forditks,kõikjale ehitati traattõkkeid,metsatõkkeid,tranšeesid,jooksukraave.

Pärast meie vägede ümbergrupeerumist algas 28.okt. äge rünnak sakslaste kaitsele.[138] See kestis mitu nädalat.Sakslased panid visalt vastu.Meie väed tungisid edasi 15-27 km.Vihmaperioodi alguse ning sellega kaasneva teede halvenemise tõttu edasist edu ei arendatud.

18.novembril läksid Leningradi rinde väed üle pealetungile Sõrve säärel,et vabastada viimane osa Eesti NSV territooriumist.Järkjärgult murti läbi sakslaste hästikorraldatud kindlustatud liinide.Maavägesid toetasid õhust PBL lendurid ja merelt PBL laevastiku üksused.Sakslased püüdsid iga hinna eest saarele püsima jääda,panid erakordse visadusega vastu.Abiks maa-

---

[138] vt.Kononõhhin,lk.48.jj.

väele saadeti laevastik.Nõukogude meremehed ja lendurid asusid võitlusse Saksa laevadega.Viimased olid sunnitud eemalduma,kusjuures neidest lasti põhja 2 miinilaeva ja vigastati mitut laeva,muu hulgas ka ühte ristlejat.

24.novembri varahommikul jõudsid meie võitlejad poolsaare lõunpoolseimasse tippu.Eesti Rahvuskorpuse seersant Pukk püstitas seal punalipu.[139]

Kogu Eesti NSV oli vabastatud saksa okupantidest. Eestile langes osaks õnn saavutada täielik vabadus kõige enne kolmest Balti vabariigist.Sakslased kaotasid 1944.a.võitlustes Eesti pärast surmasaanutena, vangilangenutena ja haavatutena üle 145 000 sõduri ja ohvitseri.[140]

Sõrve poolsaare vallutamisega halvenes tunduvalt Kuramaa saksa väegrupi olukord .Punalipulise Balti-mere Laevastiku laevad võisid vabalt tungida läbi Irbeni väina Riia lahte,edukamalt tegutseda ka kommunikatsioonidel,mis ühendasid Ventspilsi ja Liepajat Saksamaaga.[141]Novembris ja detsembris jätkusid kogu aeg võitlused Kuramaa pärast.Sakslased kaitsesid visalt ja täiendasid üha oma kindlustussüsteemi.Loodi eriline soomusvöö taktika.

Miks siis sakslased jätkasid meeleheitlikult sel ajal juba kauges Nõukogude Armee tagalas oleva tugi-

---

[139] vt.I.Kurtšavov,Nõukogude Eesti vabastamine,lk.104

[140] vt.Izmestjev,lk.33

[141] vt.Kononõhhin,lk.51

ala kaitsemist?Selleks oli mitu põhjust.Esiteks tõmbas tugiala enda vastu suure hulga nõukogude vägesid,keda ei saadud niiviisi saata pearindele,mis kulges sel ajal Saksamaa pinnal.Teiseks moodustasid sadamad Ventspils,Liepaja,Klaipeda ja algul ka Sõrve poolsaar baasid saksa Läänemere laevastikule.Neist lähtudes võisid saksa laevad teataval määral oma kontrolli all pidada meresteid,mis kulgesid Soome lahest Saksamaale.Kolmandaks lootsid sakslased ikka veel,et liitlased lähevad omavahel tülli ja sellega muutub olukord Saksamaa kasuks.Führer saab anglo-saksidega kokku leppida ja suunata kõik oma jõud Nõukogude Liidu vastu.Siis oleks Saksa väejuhatusel olemas valmis platsdarm vaenlase tagalas,kust lähtudes võiks kiiresti vallutada kogu Baltikumi ja arendada pealetunhi Leningradi ning MOSKVA suunas,ära lõigata Saksamaale ja Poolasse tunginud nõukogude väed.

28.jaanuaril 1945.a.alustasid nõukogude väed rünnakut sakslaste tugevale kaitsele Klaipeda ümber.[142] See murti ning linn vallutati.Linna ümber oli vaenlasel tehtub kümme forti 3-4 m paksuste müüridega. Need purustati ja vallutati meie jalavõitlejate ja suurtükiväelaste koostööl.Leedu NSV vabastamine,mis oli alanud eelmise aasta juulis,oli viidud lõpule.

Aprilli lõpus tegi Hitler korralduse vägede äratoomiseks Kuramaalt,et nad suunata Berliini kaitsele. Balti rinde väejuhatus otsustas aga takistada seda.

---

142 vt.СИБ VIII,lk.47.jj.

"Sakslane,kes asus Kura"kotis",ei pidanud ei pidanud ilmuma teele ette nõukogude võitlejaile,kes tungisid kallale Berliinile" - säärane oli nüüd Kuramaal asuvate nõukogude võitlejate loosung.[143]

Leningradi rinde väed pidasid neil päevil Kuramaal raskeis tingimusis iga päev vahet pidamata visa võitlust siin teotsevate vaenlase vägede kinnihoidmiseks, et takistada nende paiskamist Saksamaale.[144] Nad täitsid oma ülesande hiilgavalt: kuni 300 000 mehe suurune armee ei saanud seetõttu kuni kapitulatsioonini osa võtta võitlusist Saksamaal.

8.mai hommikul kella 7.00 ajal otsis raadid teel sidet nõukogude üksuste väejuhatusega saksa Kuramaa grupeeringu ülemjuhataja jalaväe kindral Hilbert."Päeval 8.mail Leningradi rinde staabiülem kindral-polkovnik Popov Ezere asulas (Läti NSV) Nõukogude Liidu Marssal Govorovi nimel dikteeris kapitulatsiooni tingimused Kura armeegrupi väejuhatuse esindajaile kindralmajor Rauserile.Sakslased kohustusid kella 23.00-ks 8.mail 1945.aastal keskeuroopa aja järgi katkestama kogu sõjategevuse maal,õhus ja merel."[145]

Kura koti likvideerimine toimus kuni 13.maini 1945. a.Sel ajal andis vangi 181 032 sõdurit ja allohvitseri,8 038 ohvitseri,42 kindralit.[146] Saadi järgmist

---

143 vt.Kõnonõhhin,lk.57

144 vt.Pärn,lk.135.jj.

145 Kononõhhin,lk.65.jj.

146 vt.СИБ VIII,lk.213

sõjasaaki: lennukeid 136,tanke ja iseliikuvaid suurtükke 325, välikahureid 1 548,miinipildujaid 557,kuulipildujaid 4 363,soomustransportööre 224,raadiojaamu 310 jne.

Kogu Kuramaa puhastati okupantidest.Sealjuures vabastati säärased linnad nagu Liepaja,Kuldiga,Ventspils.

x

Seoses Nõukogude Armee üldise võiduga hitlerliku Saksamaa üle vabastati ka kogu Nõukogude Baltikum okupantide ikke alt.Vabadust ei saadud kergesti,vaid see tuli kätte võidelda tule ja verega kestvates lahingutes.1944.a. veebruaris astusid esimesed nõukogude võitlejad Balti vabariikide pinnale Narva lähedal ning 1945.a.mais oli viimseski külas Kuramaal taastatud nõukogude võim.Ajavahemik nende vahel on täidetud pingsate võitlustega Eesti,Läti ja Leedu NSV pärast.Neis lahinguis näitasid nõukogude sõdurid oma lahingumeisterlikkust ja sangarlikkust.Baltikumi sõjatandrel tuli nõukogude võitlejail teostada väga mitmesuguseid operatsioone ja manöövreid: läbi murda vaenlase tugevaid kindlustusvööndeid,ületada jõgesid,teostada haardemanöövreid vastase selja taha üle soode ja kitsaste metsaradade kaudu,maale saata dessantüksusi,anda kiireid ja tugevaid lööke motoriseeritud üksustega vaenlase ühendusteede läbilõikamiseks.Rakendades ellu stalinlikku strateegiat ja sõjakunsti juhtisid Leningradi ja Balti rinnete väejuhatused väljapaistvaid operatsioone,mis paistsid

silma pealetungil ootamatusega vaenlasele,kiirusega, jõulisusega,otsustavusega;kaitsel visadusega,oskusega vaenlast nõrgestada ja siis üle minna pealetungile.

Võitlused Baltikumis paistavad silma hea koostöö ga rinnete vahel.Nii näiteks sel ajal kui augustis alustasid sakslased vastupealetungi 1.Balti rinde vägede vastu,alustasid pealetungi 2.ja 3.Balti rinde väed,tõmmates sellega ära osa vastase jõude 1.Balti rinde vastast.Sel ajal kui 2.ja 3.Balti rinde väed ründasid Riiat,tungisid 1.Balti rinde väed mereni, et lõigata ära vaenlase taganemisteed.

Hea koostöö oli ka jalaväe ja teiste väeliikide vahel.Balti laevastik kaitses maavägede tiibu merelt ning toetas oma tulega operatsioone.Samuti oli laevastikul tähtis osa dessantoperatsioonide teostamisel (üle Peipsi ja saarte vallutamisel).Baltikumi metsane ja soine maastik tõstis siin kõrgele teede tähtsuse.Võitlustes teede pärast kerkis esile lennuväe osa vaenlase sõlmpunktide ja rännakkolonnide purustamisel.Vaenlasel oli Baltikumis palju suurtükiväge. Selle purustamiseks ja mahasurumiseks jalaväe pealetungi edu huvides kasutati lennuväge.3.Balti rindel eraldati erilised väikesed lennukite grupid võitluseks metsasaludesse peidetud suurtükiväega.[147]

"Operatsioonid Baltikumi vabastamiseks saksa fašistlikest vägedest lähevad Suure Isamaasõja ajalukku

---

147 vt.И.Журавлев,Авиация в боях за освобождение Прибалтики,В сборнике "Год решающих побед в воздухе",с.64

suure strateegilise ulatusega operatsioonidena, millede Punaarmee võitlejad ja ohvitserid näitasid sõjalise meisterlikkuse ja massilise kangelaslikkuse eeskujusid."[148]

---

148 „Звезда" 1945 nr.8., lk.147

IV Eesti,läti ja leedu rahva osa oma kodumaa vabastamisel.

Balti alade vabastamine saksa fašistlikest röövvallutajatest ning viimaste lõplik purustamine nende omal maal poleks olnud võimalik üksnes siinsete rahvaste oma jõududega .Vastane oli selleks liiga tugev. Ainult kõigi nõukogude rahvaste,eriti aga suure vene rahva abiga suudeti jagu saada meie maad rüüstama ja orjastama tulnud jõukudest ning nad põlvili suruda Berliinis.Kuid ka Baltikumi rahvad ise andsid oma osa võidu panusesse.Eestlased,lätlased ja leedulased ei jäänud ootama,kuni vennasrahvad tulevad neid vabastama,vaid haarasid ka ise relva vaenlase vastu võitlemiseks.

Oma 1941.a.3.juuli raadiokõnes sm.Stalin kutsudes üles moodustama partisanisalku seadis ülesandeks ajutiselt okupeeritud aladele jäänud nõukogude inimestele järgmist:"Vallutatud rajoonides tuleb luua vaenlasele ja kõigile tema käsilastele väljakannatamatud tingimused,jälitada ja hävitada neid igal sammul ning

---

nurja ajada kõik nende ettevõtted."[149]

Sellele üleskutsele vastas leedu,läti ja eesti rahvas arvukate hävituspataljonide,töölispolkude ja partisanisalkade loomisega.Viimased alustasid tööd sakslaste tagala õõnestamisel.J.Vares oma kõnes NSVL Ülemnõukogu istungil 1942.a.märkis,et "...eesti rahvas, kes surmani vihkab saksa okupante,neid "penirüütlite" järglasi,võitleb mehiselt ja vapralt oma fašistlike orjastajate vastu.

Eesti rahvas on ajutiselt heidetud saksa okupantide võimu alla,kuid ta ei ole alistunud,ta ei ole vaenlasele alla vandunud."[150] Samad sõnad on maksvad ka teiste Balti rahvaste suhtes.

Partisaniüksused tegutsesid nii Läti,Leedu kui ka Eesti NSV territooriumil.Nad tegid palju ära vaenlase tagala nõrgestamiseks ja ta kaitsejõu vähendamiseks, kergendades niiviisi Nõukogude Armee pealetungioperatsioone.Siinsete maade rahvustesse kuuluvad inimesed võtsid osa ka teiste vennasvabariikide alal tegutsenud partisaniüksuste võitlustest.Nii näiteks tegutsesid eestlastest partisanid Leningradi oblastis sm. Aartee(partisaninimega "Vana")juhtimisel.Ka Valgevabastamist Venes oli eesti partisane.Pärast Leningradi oblasti tuli osa sealseid partisane Eesti alale tegutsema, appi kohalikele partisanisalkadele.See näitab veel

---

149 J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.16

150 J.Vares,Nõukogude Eesti taassünd,lk.13

kord meie maa rahvaste suurt sõprust,mis eriti eredalt ilmnes võitluse päevil.

Eesti territooriumil stiihiliselt alanud partisaniliikumise juhtivaks keskuseks kujunes 1942.a.teisel poolel moodustatud Eesti Partisaniliikumise Staap. Kõiki rahvatasujate salku ühendavaks lüliks sai nende häälekandja "Tasuja".Olgugi,et arenenud teedevõrk, suurte metsamassiivide puudumine ja üksiktalundite süsteem polnud soodustavaiks tingimusiks partisanide tegevusele,laienes see siiski üha enam.Järjest julgemaid rünnakuid teostati vaenlasele.1943.a.ründasid eesti partisanid Tartus Pauluse kiriku kantseleis saksa sõjaväe staapi ja hävitasid seal kõik dokumendid.[151] Muu hulgas põletati ka nimekirjad,mille alusel pidi elanikke viidama Saksamaale orjatööle.

Eriti elavnes eesti rahvatasujate tegevus 1944.a., millal Nõukogude armee alustas otseseid operatsioone Eesti NSV vabastamiseks.Kõrgem ülemjuhataja sm.Stalin andis käsu nõukogude partisanidele:"...tõsta Punaarmee abistamist,kallale tungida vaenlase staapidele ja garnisonidele,purustada tema tagalat,lõhkuda tema ühendusteid,ja sidet,võtta talt võimalus reserve järele tõmmata."[152] Sellele vastasid eesti partisanid tegevuse laiendamisega. 1944.a.kontrollisid nad juba peaaegu kõiki vaenlase tähtsamaid transpordimagistraale ja ükski vaenlase suurem üritus ei jäänud partisanide [illegible] jul[illegible].

151 vt.NH 1944 nr.3.,13.X

152 J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.114

de eest varjule.[153]

Üks suuremaid partisaniüksusi Eestis tegutses Pärnumaal sm.Jürissoni juhtimisel.Samas maakonnas pidasid edukat võitlust sakslaste vastu rahvatasujad kommunistlike noorte Avarsoo ja Meltsi juhtimisel.Neil oli Abja rajoonis 35-meheline salk.Mitte kaua enne Nõukogude Armee tulekut purustasid nad suure sakslaste autokolonni,tapsid intendandi teenistuse kindrali Woigti,võtsid 40 vangi ja andsid nad üle Nõukogude Armeele.[154]Enne regulaarvägede tulekut taastasid nad nõukogude võimu Abjas ja Mõisakülas.

Alutaguse metsades tegutses 390-liikmeline partisaniüksus seltsimeeste Jangirovi,Filippovi,Vjaltsevi, Kallaste ja Lausiku juhtimisel.[155]Selles salgas olid enamasti kogenud rahvatasujad,kes olid juba kuid ja aastaid võidelnud vaenlase tagalas.Nende kontrolli all oli kogu maanteede võrk selles rajoonis.[156]Salk täienes kogu aeg mobilisatsioonist kõrvalehoidjatega, kes varjasid sakslaste eest metsades.Kord ründas salk ootamatult Peipsi läänekaldal ühte asulat,kus äsja saabunud saksa väeosa puhkutses.[157]Rünnak tuli nii ootamatult,et rahulikult magama heitnud sakslased põgenesid aluspesu väel.Ka saabunud uus tagalaüksus

---

153 vt.Kuusik,lk.543

154 vt."Комсомольская Правда " 1945,nr.170.21.VII

155 vt.Kuusik,lk.545

156 vt."Punaväelane"1944 nr.95.28.IV

157 vt.Samas,1944.nr.93.26.IV

purustati partisanide poolt.

Kõikjal tegutses Eesti rahvatasujate salke - Petserimaal,Läänemaal,saartel ja mujal.Nad hävitasid igal pool hitlerlasi ja nende käsikuid.Isegi kõrgemaid okupantide võimukandjaid ei jäetud rahule.Nii tapeti 1944.a.jaanuaris rahvatasujate poolt Eesti salapolitsei ülem Toover.[158]

Iialgi ei kustu Eesti rahvas mälestus vapratest rahvatasujatest Kivitist,Tammemetsast,Treimanist,Kruusest jt.,kes andsid oma elu selleks,et vabastada eesti rahvas orjaikkest.

Eesti NSV territooriumil hävitasid partisanid 5 vaenlase lennukit,4 tanki,5 soomusautot,11 veoautot,11 vedurit,139 vaguni sõjamoona ja elavjõuga.[159]Tapeti 3 468 sõdurit,42 ohvitseri,2 kindralit,79 politseinikku.Õhku lasti 7 raudtee- ja 27 maanteesilda.

Erilist tähelepanu väärib sm.Aartee eestlastest partisanisalk,mis tegutses üle 6 kuu Leningradi oblastis.Endine vapper suurtüki patarei komandör,kes Velikije Luki all üles näidatud isikliku julguse ja osavuse eest autasustati Isamaasõja 2.järgu ordeniga, asus partisanisalga komandöri kohale.[160]Tema salga üks tähelepanuväärsem üritus oli Pljussa linnas asuva vaenlase garnisoni ründamine.Öösl vastu 18.sept. 1943.hiilisid vaprad partisanid linna keskele,kus

---

158 vt."Punaväelane" 1944 nr.4.5.I

159 vt.Kuusik,lk.548

160 vt.RH 1944 nr.81.,27.X

kahes koolimajas asetses saksa garnison.Kuul tabas sm.Aarteed kulmu,kuid ta kogus end ja jätkas salga juhtimist.Üks koolimaja süüdati.Teises koolimajas oli ohvitseride kogunemisepunkt.Sinna heideti käsigranaadid.100 ohvitseri sai sel ööl seal surma.Partisanid vabastasid 1000 nõukogude inimest,kes olid Pljussasse koondatud Saksamaale saatmiseks.Sm.Aarteed autasustati operatsiooni juhtimise eest Lenini ordeniga.Sakslased kuulutasid aga välja suure tasu sellele,kes toob eesti partisanisalga juhi pea.

Sakslastele olid tagalas meie partisanid lausa nuhtluseks.Hirmuga kirjutas saksa sõdur Kurt Weiss:[161] "Meid saadeti rinde taha puhkusele,kuid puhkust ei olnud mingisugust.Igal ööl oli häire ja päeval ajasime taga partisane. Muidugi ei saanud me kunagi ühtegi neist kätte.Partisanid - nende vastu on otse võimatu võidelda! Kui nad meid ründavad,siis on nad kuulmatud,aga kui me neid otsime,siis nad muutuvad nägematuks.Nad on meil lakkamatult kallal..."

Eesti rahvas aga toetas ja armastas oma võitlejaid - rahvatasujaid.Üks eesti partisan vestluses tagalas töötava sõbraga lausus järgmist:"Sa ei või kujutella, kuidas eesti rahva enamik meid,nõukogude eesti partisane,hoiab ja hellitab!... Saksad ja nende sõbarakud sõimavad meid küll bandiitideks,kuid eesti rahvas teab,et oleme nende sõbrad ja vihatud saksa okupantide kirstunaelad.Paljud panevad oma elu kaalule,et

---

161 vt."Tasuja"1944 nr.32.,8.V

meile anda toitu ja peavarju... Eesti hõredaks raiutud metsades ja heinaküünides ei ole peidus mitte üksi paljud partisanisalgad,vaid ka sajad ja tuhanded eesti mehed ja naised,kes sinna on põgenenud saksa mobilisatsioonide ja sunnitöö-põrgu eest.See on meie, eesti nõukogude partisanide täiendusvägi,kust iga päevaga meie ridadesse tuleb uusi vapraid võitlejaid."[162]

Eesti partisanid teostasid laiaulatuslikku selgitustööd.Et Eestis hoiduti massiliselt kõrvale sakslaste üldmobilisatsioonist,sboteeriti käitistes,ei makstud taludes sakslastele sundmüüginorme,selles on oma osa partisanide poliitilisel selgitustööl. Rahvatasujad hankisid Nõukogude Armeele väärtuslikke luureandmeid,mis kergendasid meie vägede pealetungi ja aitasid säästa paljude võitlejate verd ja elu.Nõukogude valitsus on kõrgelt hinnanud eesti partisanide kaasabi vaenlase purustamisel - üle 200 eesti partisani on autasustatud Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega.[163]Neist omavad viis seltsimeest - Aartee,Valkman,Jürisson,Melts ja Avarsoo - Lenini ordeni.

Läti partisanid jätkasid kuulsusrikka 1905.a. partisanivõitluse traditsioone.Rahvatasujate salkade vastu saatis vaenlane mitme tuhande mehe suurusi üksusi,kuid ei suutnud murda läti partisanide vastupanu.Iga kuuga ja aastaga muutusid partisanide

---

[162] vt.RH 1944 ,nr.5.,4.II

[163] vt.Kuusik,lk.549

read arvukamaiks.1943.a.kasvas rahvatasujate arv kümnekordseks,1944.a.kahe esimese kuu vältel kahekordseks.[164] Partisanide read täienesid lätlastega, kes põgenesid vanglaist,koonduslaagreist või hoidusid kõrvale sunduslikust Saksamaale tööle saatmisest ja sundmobilisatsioonist.Ühes kohas läksid näiteks kogu turbatööstuse töölised üle partisanide poole.

1944.a.tegutses sakslaste poolt okupeeritud Läti alal juba 5 partisanibrigaadi,mis muidugi jagunesid omakorda veel väiksemateks üksusteks.[165] Liikumist koha peal juhtima olid saadetud Läti K(b)P Keskkomitee vastutavad töötajad Ozolin,Amerik,Paldõnja jt.[166] Loodi põrandaalused parteikomiteed,anti välja kümneid põrandaaluseid ajalehti ning kümneid tuhandeid lendlehti ja üleskutseid.

Üks silmapaistvam partisanisalk oli "Nõukogude Läti eest".Ta moodustati Valge-Vene territooriumil ja suunati siis Läti NSV-sse.[167] Seal ta kasvas ja muutus läti partisanibrigaadiks.Ta komandöriks oli Vilhelm Laivin ja komissariks pärastine Nõukogude Liidu Kangelane Otomar Oškaln.

---

164 vt."Tasuja" nr.27 6.IV 1944

165 И.Баграмян,Историческая победа Советской Армии, "Большевик Советской Латвии" 1947 № 8,с.19

166 10 лет Латвийской Советской Социалистической Республики,с.16

167 О.Ошкалн,В борьбе за Советскую Латвию.В сборнике "Партизанская дружба",с.81

Teistest tähtsamatest partisanisalkadest Läti NSV-s võiks veel nimetada:"Viesturs","Daugava","Laš-plesis","Surm saksa anastajatele","Surm fašismile"[168]

Palju peavalu valmistasid saksa okupantidele ja nende lätlastest käsilastele läti rahva paremad pojad - rahvatasujad.Lahinguis hävitasid nad üle 30 tuhande sakslase,lasksid kraavi ja hävitasid 120 ešeloni,hävitasid 141 vedurit,1436 vagunit ja platvormi,22 tanki,400 masinat ja palju ladusid,sildu jne.[169]

Ka sakslaste kõrgemad ametnikud ei suutnud jääda varjule partisanide tasuja käe eest.Nii teatasid sakslased ise 2.jaanuaril 1944.a.,et nende politseiülem Lätis,kindralleitnant Upitis tapeti partisanide poolt.[170]

Läti rahvatasujad oma rahva tõeliste poegadena aitasid kõigiti okupatsioonoahelais vaevlevaid kaasmaalasi.On teada,et võimaluste piirides püüdsid nad vabastada vaenlase poolt laagreisse ja vanglaisse heidetud inimesi,et päästa neid hukkamisest või näljasurmast. Nii näiteks ründas partisanisalk"Surm fašismile"ühte vangilaagrit valvavat hitlerlaste rühma.[171]Viimane hajutati ja vangid vabastati.Kohale saadetud karistussalk löödi põgenema.Maha jäi

---

168 vt.СИБ VI,lk.109,148,233

169 vt.30 лет Латвийской Советской Социалистической Республики,с.16

170 vt.RH 1944 nr.1.,7.I

171 vt."Tasuja" 1944 nr.35.,17.V

40 tapetut sakslast.

Isegi lapsed - pioneerid - ei jäänud kõrvale võitlusest oma kodumaa vabastamise eest. Ühel hommikul ilmus Riia tänaval ühe maja seinale plakat,millel oli kujutatud kinniseotud Hitler.Karrikatuuri all seisis kiri:"Surm saksa peabandiidile!"[172] Siin-seal ilmusid järjekindlalt lendlehed allkirjaga"O.M.K". See oli Riia 6.kooliõpilaste põrandaaluse pioneeriorganisatsiooni märk ja tähendas nimetust"Отряд Юных Коммунаров" Need noored kogunesid salaja kuulama raadiot.Järgmisel päeval ilmusid majade seintele ja tööliste kirjakastidesse lehed värskete Nõukogude Informatsioonibüroo teadetega.Lendlehed käitiste tööliste seas kutsusid neid sboteerima ja sakslastele minevaid tooteid rikkuma.Mitmed noored kommunaarid astusid ise sakslaste töökodadesse ametisse,et seal tegeleda diversiooniga.Pioneeridel oli side partisanidega.Nad muretsesid sakslastelt relvi ja saatsid neid metsa partisanidele.Metsas Valge järve ääres maantee lähedale organiseerisid lapsed alalise vaatluspunkti.Sealt teatati partisanidele mööduvaist saksa ešelonidest.Partisanide ülesandel joonestasid pioneerid Riia plaani ja märkisid sellele sakslaste sõjalised objektid.Kolm ja pool aastat töötas põrandaalune pioneeriorganisatsioon Viktor Andrejevi

---

172 vt."Пионерская Правда" 1945 № 1,1 января,и Р.Голубева, Бесстрашные,"Пионер" 1945 №4

juhtimisel,tuues palju kasu partisaniliikumisele.

Kustumatu kuulsusega kaetud läti partisanide teod jäävad alaliseks meelde nõukogude rahvale.Ligi tuhat läti rahvatasujat on autasustatud Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega.Partisaniüksuste juhtidele O š k a l n 'ile ja S a m s o n 'ile omistati Nõukogude Liidu Kangelase austav nimetus.

Leedus asusid partisanirühmi looma ja juhtima Leedu K(b)P juhtivad töötajad,Ülemnõukogu saadikud, Leedu NSV valitsuse liikmed.[173]Loodi Leedu Partisaniliikumise Staap.Maa kattus hitlerismivastaste komiteede võrguga,mis organiseeris võitlust.Need komiteed andsid välja illegaalset kirjandust,lendlehti, üleskutseid,proklamatsioone ja ajalehti,mis trükitud oma illegaalseis trükikodadeis.[174]

Palju sngaritegusid on leedu partisanid kirjutanud oma rahva ajaloo lehekülgedele.On teada,et Šiauliai lähedal lasksid nad õhku tähtsa elektrijaama, Kedainiai juures lasti õhku raudteesild;Nemunasse uputati mitu praamide karavani sõjavarustusega.[175] Okupantidel oli nii suur hirm rahva ees,et sõdureil keelati pimeduse saabumisel majast üksinda väljuda.

Hulljulged leedu rahvatasujad tungisid isegi linnadesse.Nii teatab Nõukogude Informatsioonibüroo 11.veebruaril 1944.a.,et grupp leedu partisane tun-

---

173 vt. Ю.Палецкис,Советская Литва,с.84

174 vt."Tasuja" 1944 nr.42.,10.VI

175 vt.Inger,lk.47

gis Vilniuse linna ja põletas suure sõjaväelao.[176] Aprilli kuus teatati,et Kostas Kalinauskase nimeline partisanirühm tungis Trakai linna ja vabastas 45 nõukogude kodanikku vanglast.[177] Samuti ründas partisanisalk "Edasi" ühes suuremas asulas asetsevat saksa vanglat,kusjuures vabastati 27 nõukogude kodanikku ja võeti vangi saksa vanglaülem.[178] Teises kohas lasksid partisanid õhku sakslaste komandantuuri seal toimuva nõupidamise ajal.

Leedu partisanidel oli suur tähtsus vaenlase elavjõu hävitamisel.Tapeti nii vaenlase reavõitlejaid kui ka juhte.Viimaste seast võib märkida rahvatasujate käe läbi surma saanud saksa kindralit v.Beriket,maakonnakomissari Becki,ühte Vilniuse salapolitsei juhti Podokat,gestapoülemat Kurskenai-Lanigis't ja teisi.[179]

Vilniuses võidi iga päev leida tapetud sakslasi. Seepärast kuulutati linnas välja isegi piiramisseisukord.Tänavail oli keelatud liikuda üle kahe inimesekoos.[180] Piirkonnakomissar teatas,et need abinõud on võetud tarvitusele "ühenduses tundmatute isikute lakkamatute kallaletungidega saksa sõduritele".

Veel kardetavam oli okupantidel liikuda maanteedel,

---

176 vt. СИБ VI,lk.71

177 vt.Samas,lk.174

178 vt."Tasuja" 1944 nr.28.,18.IV

179 vt.Samas,nr.42.,10.VI

180 vt.RH 1944 nr.34.,12.VII

eriti metsavahel.Metsi on aga Leedus palju.Partisanid ründasid järjekindlalt maanteil nii üksikult kui ka vooris liikuvaid sakslasi."Ootamatu tuli metsast oli tavaliseks nähtuseks leedu teedel.Sakslased piirasid metsi,saatsid taludesse karistussalku,põletasid maha terveid külasid,poosid inimesi väljakutel,kuid tuli metsast tugevnes ja partisanide löögid kõvenesid. Suurenes tapetud saksa sõdurite,süüdatud autode,õhkulastud rongide arv."[181] Hirmuga põletasid sakslased teede äärest metsad,kuid ka see vahend ei päästnud neid rahvatasujate õiglase kättemaksu eest.Partisaniüksuste ridade arv üha kasvas ja nende tegevus laienes.Sakslaste eneste andmeil tegutsesid leedu partisanid 1943.a.juba 220 punktis.[182] 1944.a.laienes aga partisaniliikumine veelgi enam.

Teadaolevail andmeil tegutsesid Leedus järgmised partisaniüsused ja -salgad:"Žalgiris","Vilnius","Surm okupantidele",Adam Mickiewiczi nimeline,"Tasuja","Võidu eest","Surm fašistidele","Vabastaja",Kostas Kalinauskase nimeline,"Dainava partisan","Võit","Võitlus", "Edasi","Margiris","Kodumaa eest","Rahvatasuja","Žemaite","Grünwald","Vladas Baronas","Vaba Leedu","VÕIdu eest",Vorošilovi nimeline,"Rauamaak".

See pikk nimede loetelu üksinda juba näitab,kui suur oli leedu rahva viha ja vastupanu saksa anastajaile.

---

181 „Правда" 1945 nr.158.,4.VII

182 vt.Ю.Палецкис,Советская Литва освобождается...c.34

Tuhandete partisanide seast kerkivad esile mõned võtlejad,kes paistsid silma erilise sangarlikkusega võitluses vihatud vaenlase vastu kodumaa vabaduse eest.Surematu kuulsuse on omandanud leedu rahva ustav tütar,Nõukogude Liidu Kangelane M a r i t e M e l n i k a i t e .Töölise tütar,kellele alles nõukogude võim andis võimaluse inimväärsele elule,otsustas vaenlase maale ilmudes kõhklematult asuda aktiivsete vastupanijate riddesse.Partisanisalga juhina teostas ta rea edukaid operatsioone vihatud okupantide hävitamiseks.Kord piirati ta koos viie seltsimehega sakslaste poolt.[183] Pahnes lõpuni vastu langesid Marite kaaslased üksteise järele.Raskelt haavatud Marite tahtis sakslaste lähenedes end koos vaenlastega õhku lasta.Tal ei õnnestunud aga enam granaati lõhkema panna.Vapper tütarlaps kannatas kõik ebainimlikud piinad,mis saksa timukad talle valmistasid.Vaprana seistes võlla all enne hukkamist paiskas ta süüdistusena näkku hitlerlikele bandiitidele oma viimsed sõnad:"Ma võitlesin ja suren Nõukogude Leedu eest! Aga mispärast teie tulite siia,mis te teete meie Leedus,saksa penid?"[184] 13.juulil 1943.a.ta poodi Dukštase alevikus.

Vapralt võideldes langes partei Alytuse maakonnakomitee sekretär Tomas Tamulevičius[185] Partisaniük-

---

183 vt." Советская Эстония " 1944 nr.12.,29.III

184 vt. Ю.Палецкис,Советская Литва освобождается... c.35

185 vt. Ю.Палецкис,Советская Литва,c.87

suse juhile A P I V A L I L E on omistatud Nõukogude Liidu Kangelase nimetus. Nõukogude Liidu Kangelane U r b o n a v i č i u s laskis isiklikult kraavi 17 sakslaste ešeloni, tema poolt juhitav Kostas Kalinauskase nimeline rühm hävitas 25 ešeloni. Ebatäielikel andmeil leedu partisanid lasksid kraavi üldse 364 ešeloni, viisid reast välja ligi 300 vedurit ja üle 2 000 vaguni, hävitasid suure hulga sõjaväeladusid ja teisi objekte, purustasid 18 garnisoni, hävitasid üle 10 tuhande saksa sõduri, ohviseri ja nende abimehe, haarasid suuri sõjasaake.

Suur tähsus oli leedu partisanide abil, mida nad osutasid otseselt maad vabastavale Nõukogude Armeele 1944. a. suvel. Juba enne Nõukogude Armee regulaarüksuste tulekut võtsid nad terved vallad oma kontrolli alla ja taastasid seal nõukogude võimu. See muidugi aina kiirendas armee pealetungioperatsioone.

Sel ajal kui 3. Valge-Vene rinde väed piirasid Leedu NSV pealinna, tegutsesid seal põrandaalused rühmad. Need andsid pidevalt teateid nõukogude partisanidele ja Nõukogude Armee väejuhatusele sakslaste dislokatsioonist.[186] Jalgratta raami peidetuna toimetati väärtuslikud andmed partisanistaapi, kes need raadio teel teatas Nõukogude Armee väejuhatusele.

Kui nõukogude võitlejad tungisid Vilniusse, siis oli nende seas ka 11 partisaniüksust, kes võtsid osa linna vabastamiseks peetud lahinguist.[187]

---

[186] vt. "Советская Литва 1951 nr. 161., 13. VII

[187] vt. "Красная Звезда 1949 nr. 163., 13. VII

Kokkuvõttes võib märkida järgmisi vastupanuliikumise põhi-iseloomujooni. Liikumine algas ühest küljest stiihiliselt tingitüna rahva vihast okupantide vastu, vastusena sm. Stalini 1941.a. 3. juuli kõnele. See ilmnes enamasti säärastes vormides nagu saboteerimine käitistes, müüginormide tasumisest hoidumine taludes, mobilisatsioonist ja sundtöökohustusest kõrvalehoidmine. Viimane vorm andis palju metsadesse põgenenud inimesi, kes sageli vähemate salkadena asusid ka relvastatud võitlusele vaenlase vastu.

Teisest küljest toimus partisaniliikumise organiseerimine tsentraliseeritult. Selleks saadeti partei keskkomitee poolt vaenlase tagalasse juhtivaid töötajaid. Nemad organiseerisid siin partisaniüksusi kohale jäänud kommunistidest ja kommunistlikest noortest, mobilisatsioonist ja Saksamaale tööle saatmisest kõrvalehoidjaist ning selleks eriti väljaõpetatud ja lennukeil kohale toimetatud võitlejaist. Sääraselt loodud partisaniüksustel oli hea juhtimine oma staapidega jne., neil oli hea relvastus mida toimetati tagalast (e. "suurelt maalt" nagu teda partisanide seas hüüti) lennukitel. Säärastel suurtel üksustel oli kogu aeg raadioside Nõukogude regulaararmee väejuhatusega ning nende tegevus toimus koordineeritult viimase operatsiooniplaanidega. Ühtlasi püüti ka luua maksimaalne side stiihiliselt tekkinud vastupanuliikumisega linnas ja maal, et ka seda suunata tegevusse ühtse plaani alusel.

Partisaniliikumine oli üks tähtsamaid vorme eesti,

läti ja leedu rahva võitluses sissetunginud orjastajate vastu.Aktiivse võitlusga kiirendasid nad oma sünnimaa vabstamist hitlerlike jõukude okupatsiooni alt.

x

. Mitte üksi vaenlase tagalas ei võidelnud leedu,läti ja eesti rahvas.Tuhandeid nende paremaid poegi võitles õlg õla kõrval koos teiste vennasrahvastega oma kodumaa vabastamise eest Nõukogude Armee ridades.

Nõukogude maa tagalas Volga kallastel formeeriti Nõukogude Armee Leedu väekoondised.[188] Nad said oma tuleristsed 1943.a.veebruaris-märtsis Orjoli all.Juulikuu lahingus Orjol-Kurski kaares näitasid nad kõrgeid võitlusomadusi.Rindeajaleht oma kirjutises 9. VII 1943.a.seadis Nõukogude Armaa Leedu väekoondiste võitlejaid eeskujuks kogu rindele:"Lüüa saksalasi nii nagu neid löövad nõukogude sangarid Zolotas,Kavoljanas,Jotsius,Gužauskas!" Hiljem võitlesid Leedu üksused Neeveli ja Polotski all.12.juulil 1944.a.asttsid leedu võitlejad oma koduvabariigi - Leedu NSV pinnale. Võitlustes sünnimaa vabastamise eest paistsid nad eriti silma Šiauliai juures 1.Balti rinde vägede koosseisus kõige vastutavamal lõigul.Leedu üksused võtsid osa oktoobrikuus oma kodumaa puhastamisest ning,ületanud Saksamaa piiri,Tilsiti vallutamisest.Kui toimusid võitlused Kuramaal,siis olid Leedu rahvuslikud väed ka seal,abistamas naaberrahvast tema kodumaa

---

188 vt. Ю.Палецкис,Советская Литва,с.88 и следующие.

vabastamisel.Paljude leedu võitlejate rinda ehivad aga medalid,mis on antud Berliini vallutamise eest. Vitautas Dužinskas,Medekša,Šimkunas - need vaprad leedu rahva pojad võtsid osa Berliinis Reichstagi vallutamisest ja tema kohale võidulipu püstitamisest.

Palju kangelaslikke võitlejaid on üles kerkinud Leedu rahvusväekoondiste ridadest.Leedu rahvas ei unusta kunagi noort luureroodu komandöri V a c l o v a s B e r n o t e n a s t,kellele omistati Nõukogude Liidu Kangelase nimetus.Olles täitnud luureülesande,tõmbus rood tagasi oma positsioonidele.[189] Komandör koos abi ja sidemehega kaitsesid taandumist.Komandöri abi langes,Bernotenas sai ise 5 haava.Saatnud sidemehe teatega omade juurde,jätkas ta vaenlase kinnipidamist kuni pimedani.Raskelt haavatuna alustas Bernotenas teed oma võitlejate juurde.Kaheksa ööpäeva tuli tal roomata,enne kui jõudis nõukogude sõjameesteni.

Lahingus erakordse sangarluse ja osavuse ülesnäitamise eest on Nõukogude Valitsus autasustanud ka reavõitlejat V i k t o r J a t s e n e v i č i u s t Nõukogude Liidu Kangelase nimetusega.Kõrge aunimetuse väärilseks on arvatud üldse 12 Nõukogude Armee Leedu väekoondiste võitlejat.

Kõrvuti meestega võtsid osa oma kodumaa vabastamisest Nõukogude Armee ridades ka leedu rahva vaprad tütred.Siin tuleb eriti esile tõsta med-instruktor

---

189 vt.Доблестные сыны отчизны,с.131-135

Zosja Deminaite't.[190] Tema kandis kahe päeva vältel võitlusväljalt kõige ägedama lahingu ajal üle 60 haavatu.

Need on vaid üksikud näited tuhandete sangaite seast, keda sünnitas karm võitluse aeg leedu rahva seast. Nad kõik tegid parima, et kiiremini vabastada armastatud sünnimaa. Nende teeneid on hinnanud kõrgelt Nõukogude valitsus, kes jagas autasudena leedu võitlejatele ligi sada tuhat ordenit ja medalit.[191]

Leedu Punalipulise Klaipeda Nõukogude Armee koondis esindas auga leedu rahvast Suures Isamaasõjas ja tegi palju tema vabastamiseks hitlerlaste ikke alt.

Esimene Läti laskurdiviis loodi juba 1941.a. septembris.[192] Ta võttis edukalt osa ajaloolisest lahingust Moskva all, hiljem Staraja Russa, Daugavpilsi, Rezekne ja oma pealinna Riia vabastamisest. Erilise lahingumeisterlikkuse ülesnäitamise eest sai Läti diviis juba 1942.a. kaardiväe nimetuse.

1944.a. juunis moodustati teine läti diviis ning mõlemad väekoondised ühendati Läti Laskurkorpuseks.[193] 18. juulil samal aastal astus korpus LätiNSV pinnale, alustades sellega oma sünnimaa vabastamist. Läti laskurkorpus on autasustatud II järgu Suvorovi ordeniga.

---

190 vt. Inger, lk. 44

191 vt. Десять лет Советской власти в Литве, с. 8

192 vt. Я. Калнберзин, Десять лет Советской Латвии, с. 76 и сл.

193 vt. И. Баграмян, Историческая победа Советской Армии, "Большевик Советской Латвии" 1947 №8

Kaardiväe-diviisile omistati Riia nimetus,kuna teine diviis on autasustatud Punalipu ordeniga.Peale laskurkoondiste tegutses 1943.a.alates Läti lennuväepolk. Viimase võitlustee kandis teda Ilmeni järve,Sokolniki ja Novorževi juurest Läti NSV territooriumi vabastamisele.

Läti Laskurkorpuse võitlejaid autasustas Nõukogude valitsus kõrgelt.Üle 20 tuhande Nõukogude Liidu ordeni ja medali onaantud läti vapratele sõjameestele. Viiele läti sangarile on omistatud Nõukogude Liidu Kangelase austav nimetus.

Neist kangelastest pälvis kõrge autasu suusatajatè pataljoni komandör kaardiväe alampolkòvnik J ā n i s R e i n b e r g isikliku vapruse ülesnäitamise eest võitlustes Novosokolnikist põhja pool.[194]Ta tormas kriitilisel momendil kõige ees rünnakule.Reinberg langes kangelssurma,kuid ālūkšņa täitis lahinguülesande.

Leitnant J a n i s K r u m i n on Dnepri forsseerimise kangelane.[195]Kaardiväe kapten M i h h a i l O r l o v langes võitlustes oma kodumaa Latgallia pärast.[196]

Kaardiväe-kapten J a n i s V i l h e l m astus üksinda võitlusse kahe tanki vastu,omamata muud relva kui püstol.[197]Ta hävitas need tankid.Vilmelm on

---

194 vt.Katzen,lk.5-19

195 vt.Katzen,lk.20-29

196 vt.samas,lk.30-43

197 vt.Доблестные сыны отчизны,с.136-139

tuntud täpsuskütt.Ühe aastaga õpetas ta välja 280 noort snaiperit.

Nõukogude Liidu Kangelase kõrget nimetust kannab veel kv.-nooremseersant A l b e r t K r o n i t , kes langes kangelasena võitlustes Dnepri paremal kaldal.[198]

Läti rahvas ei unusta oma sangareid.Vaikses hardumuses mälestab ta koos kõigi nõukogude inimestega oma paremaid poegi,kes andsid oma elu kodumaa vabaduse eest.

1941.a.lõpus algas Eesti rahvuslike väeosade formeerimine Uuralis.Nad varustati eeskujulikema nõukogude sõjatehnikaga ja parima väljaõppega.Vahetult enne Eesti korpuse rindele saatmist saabus M.I.Kalinini telegramm järgmise sisuga:"Tahaksin väga,et mu noorusaastate kaasmaalased säilitaksid auga lahinguväljadel oma osavuse,vapruse ja vahvuse võitluses eesti rahva vabastamiseks fašistlikust orjusest,et eesti väeosa võitlejate relv päriks aukoha Punaarmee võitlustes saksa orjastajatega."[199]

Kalinini soov täitus.Eesti Laskurkorpus näitas kõrget lahingumeisterlikkust nii võitlustes Neeveli ja Velikije Luki all kui ka Eesti NSV vabastamisel. Edukalt sooritatud operatsioonide eest Tallinna vabastamisel omistati Eesti korpusele Tallinna nimetus.

---

198 vt.Katzen,lk.55-60

199 vt.J.Saat,Eesti rahva võitlus EK(b)P juhtimisel nõukogude võimu kehtestamise eest,lk.71

Püsivust ja head võitlustaktikat näitas Eesti Tallinna Laskurkorpus võitlustes naabervabariigi vabastamisel Kuramaal.

Seitse korda tänas Kõrgem Ülemjuhataja oma käskkirjades eesti sõjamehi.Eesti korpusele kui eliitkoondisele anti 1945.a.kaardiväe nimetus."Lahingus meie nõukogude Kodumaa eest saksa röövvallutajate vastu näitasite teie mehisuse,distsipliini,organiseerituse ja väljaõppe eeskujusid.Ülesnäidatud kangelaslikkuse ja vahvuse eest,visaduse,mehisuse,distsipliini,organiseerituse ja oskusliku ülesannete täitmise eest anti teile suur kaardiväelaste nimetus,"ütleb sel puhul Eesti korpusele saadetud tervituses Leningradi rinde vägede komandör Nõukogude Liidu Marssal Govorov.[200]

Palju sangaritegusid näitasid üles eesti mehed võitlustes kodumaa vabastamise eest.Nõukogude valitsus on neid hinnanud kõrgelt ja autasustanud Eesti Korpuse võitlejaid üle 20 tuhande ordeni ja medaliga. Rida eestlasi on osutunud väärilisteks saama kõrgeimat aunimetust - Nõukogude Liidu Kangelane.

Nõukogude võitlejad tungisid läbi varakevadise pori ja lörtsi vastas asuva künka poole.Vastane saatis igast nurgast surmavat tuld meie võitlejate poole, kuid need sööstsid edasi läbi leegitseva tulemöllu, purustades vaenlast automaaditule ja granaatidega. Siis aga surus ründavad mehed äkki maha otse eest

---

200 vt.I.Kurtšavov,Eesti Kaardivägi,lk.39

vastu purskuv tulevihk.Kuid üks neist ei katkestanud edasiliikumist.See oli komandör leitnant J a k o b K u n d e r .Ta keha oli juba läbistatud mitmest kuulist,kuid vaenlaseni oli jäänud veel pisut maad!Jakob Kunder läks suurte kangelaste teed - ta leidis endas jõudu minna veel need paar sammu,mis lahutasid teda vaenlase dzoti laskeavast ja siis viskus ta kogu oma suuruses vaenlase dzoti surmakülvavale avausele."[201] Pärast surma anti vaprale eesti sõjamehele Nõukogude Liidu Kangelase nimetus.

Sama kangelasteoga tuli tuntuks eestlane J o o s e p L a a r võitlustes Kubanimaal.

Kangelase aunimetuse teenisid ära veel mitmed teised eesti sõjamehed nagu A r n o l d P a p p e l , A l b e r t R e p s o n , A r n o l d M e r i , E n d e l P u u s e p p jt.

Eesti rahvas on uhke oma vapratele poegadele,kes relv käes võitlesid kodumaa vabaduse ja rahva õnne eest.

Kuulsaks sai me Punavägi,
terve maailm seda nägi -
vapralt lõivad teiste seas
eesti poisid võitlusreas - nii laulab eesti rahvasuu oma parematest poegadest.[202]

Esimest korda ajaloos olid Balti alade rahvastel nii

---

201 vt.NH 1951 nr.113.,16.V

202 vt."Sirp ja Vasar" 1951 nr.19.,12.V

võimsad rahvuslikud väekoondised.Tänu stalinlikule rahvuspoliitikale võis eesti,läti ja leedu rahvas luua oma moodsaima sõjatehnikaga varustatud sõjaväe, mis oma omaduste poolest ei jäänud maha Nõukogude Armee üldisest tasemest ning kaugelt ületas vaenlase oma.Nende eriline tugevus ja löögijõud tulenesid aga asjaolust,et nad ei võidelnud vaenlasega mitte omaette üksinda,vaid liidus kõigi teiste nõukogude rahvaste väekoondistega,et nad olid üks osa Nõukogude Liidu relvastatud jõududest,mida juhtis Kõrgem Ülemjuhataja Nõukogude Liidu Marssal Stalin.

x

Eesti,Läti ja Leedu elanikud tegid kõik,et oma kodumaad kiiremini vabastada fašistlikust orjusest.Inimesed,kes ei võtnud vahetult osa relvastatud võitlusest,abistasid oma tööga igati neid,kes relv käes jagasid vaenlasele purustavaid hoope.Paljud eestlased, lätlased ja leedulased evakueerusid Nõukogude Liidu tagalasse,kus töötades sõjatehastes ja kolhoosipõldudel andsid oma parima rinde varustamiseks kõige tarvilikuga.Erilist hoolt kandsid nad oma rahvuslike väekoondiste eest.Töötajate säästudest koguti miljoneid rublasid,et koos rindevõitlejate säästudega varustada rahvuslikke väeosi moodsaima sõjatehnikaga. Nii ehitati Leedu patriootide kogutud rahaga hävituslennukite eskadrill "Nõukogude Leedu"[203] Lätlased ehitasid varustuse lennuväepolgule "Läti kütt" ja sama-

---

[203] vt."Punaväelane" 1944 nr.3.,4.I

nimelisele tankikolonnile.Tagalas ja rindel viibivad eestlased panid rahad kokku tankikolonnide "Nõukogude Eesti eest!" ja "Lembitu",lennueskadrilli "Tasuja" ja motoriseeritud haubitsapatarei ehitamiseks.

Suure armastusega saadeti ka kõige väiksemaid summasid,et oma sõjameestele muretseda eeskujulik relvastus.Eesti lapsed Uuralis panid kokku oma tagavaradest 2 100 rubla ja kirjutasid raha saates:"Ehitage selle eest tankid,mis murraksid vabaks meile koju tagasi mineku tee."[204] 8-aastane Miina Murel,saatis 10 rubla ja kirja:"Fašistid tapsid minu isa ja ma ei näe teda enam iialgi.Saadan 10 rubla ühe püssikuuli jaoks,mis tapaks minu isa mõrtsuka..."

Okupeeritud alade elanikud,kes ei võtnud osa otseselt partisanide või põrandaalusest võitlusest,püüdsid ka kõigiti kaasa aidata kodumaa kiiremale vabastamisele .Käitistes töötajad saboteerisid ja andsid sakslastele praaktoodangut.Vilniuse töölised keerasid lennupommidele sütikute asemele sedelid tervitustega Nõukogude Armeele.[205]

Elanikud püüdsid kõikjal võimaluse piirides vastu hakata sakslaste hävitussalkadele,kes taganedes tahtsid purustada nõukogude rahva vara.

Enne taganemist sakslased mineerisid kogu Kohila paberivabriku territooriumi.[206] Tööliste grupp,keda

---

[204] vt.RH 1944 nr.14.,8.IV

[205] vt. Ю.Палецкис,Советская Литва освобождается...с.34

[206] vt."Советская Эстония" 1944 nr.75.,10.X

juhtis vabriku peainsener Laur,tegi kahjutuks miinid. Kui sakslased said sellest teada,saatsid nad kohale relvastatud üksuse.See ületas arvuliselt mitmekordselt relvastatud tööliste grupi.Eestlased ei jätnud maha oma vabrikut.Relvaga käes asusid nad tema kaitsele.Sakslased püüdsid mitu korda tormijooksuga vallutada vabrikut,kuid töölised lõid iga kord rünnaku tagsi,tuues vaenlasele tõsiseid kaotusi.Lahing kestis mitu tundi,kuni Punaarmee eelüksuste tulekul sakslased jooksid minema.

Tallinnas seadsid töölised valve elektrijaama,et mitte lasta seda purustada sakslaste poolt[207] Kui lahkuvad fašistid avasid laevalt tule elektrijaamale, panid töölised tekkinud tulikahjule piiri.Kolm tundi pärast nõukogude võitlejate kohalejõudmist andis elektrijaam linnale taas voolu.Tallinna peenviinatehast kaitses sakslaste röövimise eest sama käitise väravavaht sm.Jagaste.

"Punase Krulli" elektrikud ei lasknud tehase töö-pinke ära vedada.Tööliste kaitsemeeskond hoidis ära Tallinna gaasi- ja veevärgi hävitamise."Volta " vabriku väravast ei lastud sisse sakslasi-minööre,kes olid tulnud käitist õhku laskma.

Oma elu kaalule pannes päästsid töölised veel väga paljudes kohtades rahva vara rüüstamisest ja hävitamisest.

Taganevailt okupantidelt asusid elanikud omaalga-

---

[207] vt.RH 1945 nr.224.,22.IX

tuslikult relvi ära võtma. Sealjuures toimus veriseid relvastatud kokkupõrkeid. Niisarenes Haapsalu tänavail vihane võitlus kohalike elanike ja taganevate sakslaste vahel.[208] Langenuid oli mõlemal pool. Kes eestlastest elusalt kätte saadi, aeti laeva, et vägisi "Vaterlandi" vedada.

Nõukogude Armee võitlejate-vabastajate pärale jõudes osutasid kohalikud elanikud neile igakülgset abi. Meie üksustele näidati läbikäike metsadest ja soodest, teatati sakslaste kaitsepositsioonide asukohtadest. Talupojad oma hobustega aitasid moona vedada sõdureile ning haavatuid transportida. Talunaised pesid haavatuile pesu, tütarlapsed aitasid sisse seada sanitaartelke.

x

Leedu, läti ja eesti rahvas, võideldes ühtses paljumiljonilises nõukogude rahvaste peres, saavutas hiilgava võidu oma ajaloolise vaenlase üle. Maa vabastati lõplikult ja seekord alatiseks saksa orjastajatest.

Tänutundes kirjutas eesti rahvas võidu puhul suurele Stalinile: "Eesti rahva paljude sugupõlvede võitlust saksa röövvallutajate vastu oma vabastamise eest on alles nüüd Teie juhtimisel, seltsimees Stalin, krooninud lõplik võit."[209]

---

208 vt. RH 1944 nr. 60., 3.X

209 Eesti rahva kiri suurele juhile ja õpetajale seltsimees Stalinile, lk. 8

'V Võit.

9.mail 1945.a.pühitses meie maa võidupüha.Nõukogude maa pealinna Moskva taevasse paiskusid sajad värvilised raketid,valgustades iidse Kremli majesteetlikku siluetti pühaliku võidusäraga.

Sõda oli lõppenud."Suured ohvrid,mida me kandsime oma Kodumaa vabaduse ja iseseisvuse nimel,meie rahva poolt sõja ajal läbielatud loendamatud puudused ja kannatused,mis toodi isamaa altarile, - pole olnud asjata ning neid on krooninud täielik võit vaenlase üle,"[210] kirjutas sm.Stalin võidupäeval oma läkituses rahvale.Fašistlik kiskja purustati ta enese koopas.

Teiste seas ka eesti,läti ja leedu rahvas pühitses võitu oma taasvabastatud kodumaal.Neile "...tähendas see päev ka sajandeid lakkamatult kestnud saksavastase võitluse lõppu,otsustavat võitu...igipõliste vaenlaste üle..."[211]

---

[210] J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.155jj.

[211] Eesti rahva kiri suurele juhile ja õpetajale selt-

Baltikumi rahvad pääsesid sakslaste orjusest ja hävingust vaid tänu sellele,et nad 1940.a .purustasid müüri,mille kodanlikud natsionalistid olid ehitanud nende ja nõukogude rahvaste vahele,et nad astusid Nõukogude Liidu vennalikku rahvaste perre,et nad tundsid end selle pere täisõiguslike liikmetena.Nad pääsesid vaid tänu Nõukogude Liidu majanduse võimsusele ja armee tugevusele,mis olid loodud juba enne sõda stalinlike viisaastakute päevil ja täienes kogu aeg sõja vältel.Nõukogude Liidu võit oli ka eesti,läti ja leedu rahva võit.

x

Moodsa sõja saatust ei otsustata mitte ainult rindel võitlusega vastaspoolte armeede vahel,nende või teiste strateegiliste operatsioonide õnnestumise või ebaõnnestumisega.Sõja lõpptulemust ei määra ka säärane ajutine moment nagu ootamatu ja kiire pealetung sõda alustades.Sõja saatuse otsustamisest võtab tänapäeval osa kogu sõdija riik ja rahvas kui tervik. Kui hitlerlased mõtlesid 1941.a.reaturlikult meile kallale tungides ootamatu löögiga sõja mõne kuuga lõpetada,siis näitasid nad end moodsas sõjateaduses hoopis võhikutena.Seltsimees Stalin kaasaja suurima sõjateoreetikuna ütles,et sõja saatust ei otsusta "...seesugune juhuslik moment nagu ootamatuse moment,vaid kestvalt mõjuvad tegurid:tagala tugevus,armee moraal, diviisside hulk ja omadused,armee relvastus,armee juh-

---

simees Stalinile,lk.9

tiva koosseisu organisaatorlikud võimed."[212]

Nõukogude Liit võitis sõja kõigepealt seepärast, et ta t e r v i k u n a oli võimsam ja tugevam kui vastane. Temal oli parem ühiskondlik ja riiklik korraldus, mis võimaldas kõiki maa võimalusi kindlamalt ja ammendavamalt rakendada vaenlase purustamise üritusse.

Nõukogude Liidu tugevus seisnes kõigepealt ta sotsialistlikus majandussüsteemis. Meie maa mõõtmatuile loodusvarade rikkusile üles ehitatud sotsialistlik suurtööstus ja kollektiivne põllumajandus ning neid ühendav ja suunav plaanimajanduslik süsteem osutusid sõjas vastupidavamaks kui vastase kapitalismile rajanev majandussüsteem.

Nõukogude tööstus oma tähtsamais harudes suutis vaatamata meie maa territooriumi suure osa okupeerimisele vaenlase poolt säilitda endise tootmistaseme ja mitmel ala seda isegi tunduvalt tõsta. Kuigi tööstusest tõmmati rindele väga palju töölisi, kes asendati peamiselt naiste ja noorukitega, tõusis töötajate patriootliku liikumise tõttu tööviljakus kõigil aladel. Nii näiteks tõusis töö produktiivsus sõja vältel lennukitööstuses 30 %, tankitööstuses 38%, elektrotehnikatööstuses 27%, kergetööstuses 46%[213] Stahhaanovlaste arv kasvas aasta jooksul (1942-1943) 20-50-75% võrra üksikute tööstusharude järgi. Kolme viimase sõja aasta vältel saavutas nõukogude sõjatööstus taseme,

---

[212] J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, lk. 38

[213] vt. A. Võšinski, Nõukogude riik Isamaasõjas, lk. 19

mis võimaldas tal "...mitte ainult varustada rinnet küllaldasel hulgal suurtükkide,kuulipildujate,vintpüssi-de,lennukite,tankide ja laskemoonaga,vaid ka koguda reserve.Sealjuures on teada,et meie relvastus ei jäänud oma kvaliteedilt maha saksa omast,vaid üldiselt isegi ületas seda."[214]

Meie maa suutis varustada nii rinnet kui tagalat küllaldasel määral toiduainetega ja muude esmajärguliste kaupadega.Kaotatud põllumajanduslike alade asemele läänes laiendati tunduvalt külvipinda maa idarajoonides.

Seega meie tagala varustas armeed täielikult kõigi materjalidega,mis olid tarvilikud operatsioonide edukaks teostamiseks - relvadega,sõjamoonaga,varustusega ja samuti inimreservidega.See asjaolu oli võimalik vaid tänu nõukogude tagala monoliitsusele ja tugevusele.Kuid tagala tugevus on äärmiselt tähtis rindel peetava võitluse edukusele.Sm.Stalin ütleb:"Mis on armee ilma tugeva tagalata? Mitte midagi.Kõige suuremad armeed,kõige paremini relvastatud armeed on lagunenud ja põrmu langenud ilma tugeva tagalata,ilma toetuse ja poolehoiuta tagala poolt,töörahva poolt."[215]

Kuid milles seisneb tagala tugevus? Kas seda saab mõõta vaid majanduse arengutasemega? Ei,ei saa.Sm. Vorošilov kirjutab:"Tagala tugevuse mõistesse kuulub

---

214 J.Stalin,Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsetel koosolekutel peetud kõned lk.19

215 J.Stalin,Teosed 11.k.,lk.23

kõik,mis hõlmab kogu riigi elu ja tegevust - sotsiaalne kord,poliitika,majandus,tootmisaparaat,töötajate organiseeritus,ideoloogia,teadus,kunst,rahva moraalne seisund ja muud."[216]

Nõukogude tagalale andis ta tugevuse meie maa kõigi töötajate moraalne ja poliitiline ühtsus.Meil on kukutatud ekspluataatorlikud klassid.Jäid järele vaid tööliste ja talupoegade klass.Nende vahel pole antagonistlikke vastuolusid ja neid seob ühine töö sotsialistliku majanduse arendamisel ja tugevtamisel. Kui vastased lootsid lõhe tekkimist meie tööliste ja talupoegade vahel,siis eksisid nad rängasti.Sõja ajal püsis meie maa tööliste ja talupoegade liit kindlamini kui kunagi varemini ja ta oli nõukogude korra ning teda kaitsva armee kindlamaks toeks. "Meie armee on ainus maailmas,kellel on tööliste ja talupoegade poolehoid ning toetus.Selles on ta jõud ,selles on ta tugevus,"[217] ütles seltsimees Stalin juba 1928.aastal.Suur Isamaasõda kinnitas seda väidet täiel määral.Saksa armee võideldes oma imperialistidest peremeeste huvide eest ei omanud kunagi säärast poolehoidu ja toetust oma maa töötajate poolt kui seda omas Nõukogude Armee,kes võitles kõigi maade,sealhulgas ka Saksamaa töötajate huvide eest.Hitlerlikud võimumehed täiendades oma tagala tööjõureserve okupeeritud maadelt orjatööle saadetavate inimestega,

---

216 Vorošilov,lk.12

217 J.Stalin,Teosed 11.k.,lk.23

muutsid oma tagala käärivaks vastupanukoldeks,kus pidevalt vähenes töötootlikkus,arenes sabotaaž ja sagenesid avaliku vastuhaku juhtumid.

Meie vastased lootsid,et Nõukogude Liit kui paljurahvuslik riik laguneb juba sõja alguses.Ka siin arvestasid nad valesti.Tänu stalinlikule rahvuspoliitikale,mis andis kõigile meie maa rahvastele tõelise suveräänsuse ning kindlustas neile oma majanduse ja rahvusliku kultuuri seniolematu õitsengu,tugevnes meie maa rahvaste sõprus veelgi enam. "Kõigi rasside ja rahvuste üheõigusluse nõukogulik ideoloogia,rahvaste sõpruse ideoloogia,jäi võitjaks hitlerlaste elajaliku natsionalismi ja rassivaenu ideoloogia üle."[218]

Meie võitlejate teadmine,et nad sõdivad õige asja eest,nõukogude maa tööliste ja kolhoosnike huvide eest,Liidu kõigi rahvuste iseseisvuse eest; teadmine, et nende ees on õilis ülesanne vabastada fašistlikust türannist Euroopa rahvad - see kõik tõstis väga kõrgele nende moraali.Hitlerlaste kiskjamoraal püsis vaid nii kaua kui saksa väed olid rindel edukad ja lootsid kerget võitu.Niipea aga kui algasid lüüasaamised,algas ka moraalse taseme langus ja ei mingisugused Hitleri propagandajuhi Goebbelsi väljamõeldised ei suutnud sõjaväe võitlusvõimet enam tõsta.Nõukogude vägede ja tagala töötajate moraal ei avaldanud aga lagunemise märke ka siis kui suur osa meie maast oli hitlerlaste poolt okupeeritud ja fašistlikud jõugud ähvardasid Moskvat ja Leningradi.Vastupidi,teadmine,et isamaa on hädaohus,tekitas nõukogude inimestes suure patriootilise tõusu, mis sünnitas tuhandeid

---

[218] Jossif Vissarionovitš Stalin.Lühike elulugu,lk.196

sangareid rindel ja tagalas. "Nõukogude inimeste töö-kangelastegude allikaks tagalas ja samuti meie rinde-võitlejate kustumatute sõjaliste vägitegude allikaks rindel on tuline ja elustav nõukogude patriotism."[219]

Sotsialistlik majandussüsteem,nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord tegid sõjas läbi karmi katse.Nad soo-ritasid selle hiilgavalt: "Nõukogude riik,tema armee ja tagala osutusid kõige kindlamaiks ja kõge karasta-tumaiks maailmas.Moraalne ja poliitiline ühtsus ning NSVL rahvaste sõprus kannatasid välja suurimad sõja katsumused samuti nagu kannatas välja sõjakatsumused sotsjalistlik majandus nii linnas kui ka maal."[220]

Meie võit Suures Isamaasõjas oleks olnud küsitav ilma niisuguse suure organiseeriva ja kõiki jõude ühendava juhita nagu bolševike partei."Isamaasõja päevil nägime parteid endi ees kui fašistlike röövv-vallutajate vastu peetava üldrahvaliku võitluse innus-tajat ja organiseerijat.Partei organiseeriv töö ühen-das ja suunas ühise eesmärgi poole kõik Nõukogude inimeste pingutused,allutades kõik meie jõud ja res-sursid vaenlase purustamise ülesandele.Sõja jooksul on partei rahvaga veel enam kokku kasvanud,on end veel tihedamini sidunud töörahva laiade hulkadega."[221]

Bolševike partei andis kõik oma organisaatorlikud voimed,mis ta oli omandanud pikaaegses revulutsiooni-

---

219 J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.129

220 P.Pospelov,Nõukogude patriotismi jõud,lk.13

221 J.Stalin,Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast,lk.97

lises võitluses ja sotsialistlikus ülesehitustöös, vaenlase purustamise üritusse. Kommunistid rindel ja tagalas selgitasid inimestele sõja mõtet ja eesmärke ning näitasid kätte teid lõpliku võidu saavutamiseks. Nad olid kõikjal võitlejate esiridades ning isiklike sangaritegudega ja julgusega sisendasid ka võitlejatesse-mittekommunistidesse, kartmatust ja distsipliini. Asjaolu, et bolševikud asusid võitlejate esiridadesse, tõstis veelgi kõrgemale nende autoriteedi. Sõja vältel astusid parteisse tuhanded uued nõukogude inimesed tagalas ja rindel. Paljud võitlejad minnes lahingusse palusid end langemise korral lugeda kommunistideks.

Nõukogude rahva võidu pandiks oli asjaolu, et tema juhina tegutses säärane Lenini ideedele ustav ja võitlustes karastatud organisaator nagu seltsimees Stalin. "Kogu Nõukogude riigi ajalugu on kujunenud nii, et Stalini nimi oli nõukogude inimeste ettekujutuses alati ühendatud võidu mõistega - ükskõik kas oli see sotsialistliku ülesehitustöö valdkonnas või sõja ajal nõukogude rahva vaenlaste vastu."[222]

Seltsimees Stalin, kes juba rahuliku ülesehitustöö päevil sotsialistliku majanduse arendamise kõrval pööras suurt tähelepanu Nõukogude maa kaitsevõime igakülgsele tugevdamisele, astus sõja päevil kõigi maa võitlusjõudude etteotsa. See geniaalse mõistusega ja raudse tahtega inimene suutis sõja algupoolel juhtida Nõukogude maa tohutute reservide ja võitlusjõudude

---

[222] Vorošilov, lk. 5

kogumist,et siis üle minna vaenlase aktiivse maalt välja peksmise juhtimisele.Raskeil päevil,kui vaenlane oli tunginud meie maa eluliste keskusteni,sisendas sm.Stalin oma kõnedes kaitsjatesse julgust ning kindlat tahet võidusse.Tema,töötades välja sõjas alaliselt mõjuvate tegurite teooria ning näidates hitlerlaste maailmavallutusplaanide avantüristlikkust, tõestas kõigile,et Nõukogude Armee võit on möödapääsematu.Sm.Stalini sõnad said miljonite sangaritegude tõukejõuks."Stalini nimi sai nõukogude sõjameestele meie rahva suuruse ja kangelaslikkuse sümboliks.Nende hüüdlauseks lahingusse minnes oli "Stalini eest,kodumaa eest!""[223]

Generalissimus Stalin polnud mitte üksi andekas võitlusjõudude organiseerija vaid ka meie ajastu suurim väejuht.Nõukogude Liidu relvastatud jõudude kõrgema ülemjuhatajana töötas ta välja kõigi tähtsamate Nõukogude Armee poolt teostatud operatsioonide kavad. Seltsimees Stalini juhtimisel viis Nõukogude Armee lõpule fašistliku kiskja purustamise ta enda koopas. "See on meie õnn,et Punaarmeed ja nõukogude rahvast juhtis raskeil sõja-aastail Nõukogude Liidu tark ja kogenud juht suur Stain.Generalissimus Stalini nimega lähevad meie maa ajalukku ja maailma ajalukku meie armee kuulsusrikkad võidud."[224]

---

223 vt.N.Bulganin,Stalin ja nõukogude relvastatud jõud, lk.17

224 V.M.Molotov,Suure SotsialistlikuOktoobrirevolutsiooni XXVIII aastapäev,lk.18 .jj.

Seltsimees Stalin,i poolt on loodud nõukogude sõjateadus,mis toetudes marksistlikule maailmavaatele on ainsana võimeline avastama tõelisi sõjapidamise seaduspärasusi.Saksa kindralite sõjalised ideed ei lisanud kogu II Maailmasõja kestel midagi uut sõjaasjandusse,sest lähtudes reaktsioonilistest idealistlikest printsiipidest ei võinud nad näha kõiki tegureid,mis otsustavad sõja käigu."Saksa ja üldse kodanlike sõjajuhtide peaviga seisneb selles,et nad suurendavad liialt sõjaliste plaanide tähtsust ja vaatavad neid e r a l d i majanduslikest ja moraalseist võimalustest,piirdudes paremal juhul riigi s õ j a l i s e potentsiaali arvestamisega,kuna tuleks arvestada riigi m a j a n d u s l i k k u ja m o r a a l s e t potentsiaali."[225]

Sidudes rindel saavutatavat edu tihedalt tagala tugevusega,rahva majandusliku ja moraalse seisundiga, pöörab stalinlik sõjateadus samal ajal ka väga suurt tähelepanu sõjakunsti edasiarendamisele."Loov omapärasus ja ideede originaalsus on jooned,mis iseloomustavad kõiki Nõukogude armee poolt generalissimus Stalini juhtimisel teostatud lahinguoperatsioone."[226]

Nõukogude Armee loobus kahjulikust rindejoonetaktikast ja muutis manöövritaktika oma peamiseks tegevusviisiks nii kaitsel kui ka pealetungil.Vaenlase

---jõ

225 N.A.Bulganin,Kolmkümmend aastat Nõukogude relvastatud jõude,RH 1948 nr.45.,24.II

226 Jossif Vissarionovitš Stalin.Lühike elulugu,lk.198

põhiliste jõudude piiramine ja sellele järgneva hävitamise operatsioonid said Nõukogude Armee pelatungi-operatsioonide peavormiks. Sääraste operatsioonide hiilgavaiks näiteiks võib tuua Stalingradi, Korsun-Ševtšenkovski, Minski, Jassõ-Kišinjovi jt. lahingud, kus piirati ümber ja likvideeriti suured sakslaste jõud.

Pealetungi edukaks teostamiseks on tähtis pealöögisuuna õige valik ja sellel suunal otsustav ning kiire edasiliikumine. Sm. Stalin õpetab, et "...määrata pealöögi suund tähendab ette ära otsustada operatsioonide iseloom kogu sõja perioodiks, järelikult ette ära otsustada 9/10 kogu sõja saatusest."[227]

Meie väed kasutasid vaenlase kaitse läbimurdmisel pealetungi alguses taktikat, kus vastase kaitseposit-sioonile suunati mitu üksteisele järgnevat lööki erinevais suundades. See ei lubanud vaenlsel kindlaks teha meie pealöögisuunda ning õigeaegselt reservidega manöverdada. Et pealetungi saatuse otsustas löök peasuunas, siis sinna koondas meie väejuhatus alati suurel arvul suurtükiväge, rändepommilennukeid ja moodustas moto-mehhaniseeritud löögiüksused, mis pidid pärast vaenlase esimese kaitseliini läbimurdmist kiire edasiliikumisega suunduma vastase kaitse sügavusse. Sääraste edukate pealetungidena võib nimetada Balti alal teostatud operatsioonidest septembris 1944.a. toimunud Leningradi rinde vägede lööke Tallinnale ja teistele Eesti sadamatele; oktoobris 1944.a. teostatud 1. Balti

---

227 J. Stalin, Teosed 5.k., lk. 159

rinde lööki mereni Palanga rajoonis jt.

I Maailmasõjas jäi lahendamata vaenlase kaitse operatiivse läbimurdmise küsimus. Sakslastel ei õnnestunud see ka II Maailmasõjas (ebaõnnestunud katsed murda meie kaitset Moskva, Leningradi, Stalingradi, Kurski, Šiauliai juures, samuti ka Narva platsdarmil aprillis 1944 ja mujal). Nõukogude Armee lahendas selle ülesande. Seal, kus meie väed alustasid oma suuri pealetungioperatsioone, ei pidanud saksa kaitse vastu, oli neil siis looduslikult ja insener-tehniliselt kuitahes hea kaitsesüsteem. Meie suurtükiväe pealetungile järgnenud jalaväe ja tankide rünnak murdis vastase kaitsesse, mis oli varustatud laialiste miini- ja traattõketega, tankitõrjekraavide, eskarpide, tankitõrjesuurtükkidega ja teiste tankivastaste võitlus- ja tõkkevhenditega, samuti raudbetoonist püsivtulistuspunktidega kolme-, nelja- ja enamagi-tranšeelisest kaitsesüsteemis. Dessantpaatides, amfiibautodel ja muudel ujuv-vahenditel ületasid meie võitlejad laiu looduslikke vesitõkkeid. Vaenlase kaitse otsustav murdmine saavutati operatsiooni hoolsa ja vaenlasele märkamatu ettevalmistamisega, vaenlase kaitse üksikasjaliku uurimisega, tema nõrkade kohtade avastamisega. Selles mängis tähtsat osa luuretegevus.

Baltikumi alalt võiks tuua näiteks vaenlase tugeva kaitse murdmisele Narva jõe ületamine veebruaris ja juulis 1944.a., Aiviekste jõe ja Lubani madaliku ületamine, dessantoperatsioonid üle Peipsi 1944.a. septembris ja Eesti saartele oktoobris, samuti sakslaste kaitse

murdmine Šiauliaist läänes 1944.a.oktoobri alguses.

Lõppkokkuvõttes saavutasid vaenlase üle võidu nõukogude i n i m e s e d rindel ja tagalas.Iga päev sünnitas uusi ja uusi sangareid,kes võideldes oma sotsislistliku kodumaa vabaduse eest maailma reaktsiooni kõige mustemate jõukude vastu ei hoolinud oma higist,verest ega elust,et kiiremini puhastada kodumaa ja vabastada Euroopa pruunist katkust.Igavesti jäävad püsima ajaloo lehekülgedele nõukogude sangarite Juri Smirnovi,Aleksander Matrossovi,Zoja Kosmodemjanskaja, Ivan Nikulini,Nikolai Gastello,Jakob Kunderi,Ivan Koževedubi,Aleksander Pokrõškini ja tuhandete teiste nimed. Need olid võitlejad,kes näitasid üles nõukogude inimestele omast mehisust ja julgust kõige eredamal kujul.

Stalinliku sõjakunsti teostajatena kerkis üles terve plejaad nõukogude väejuhte,kindraleid ja marssaleid, kes viisid ellu kõrgema ülemjuhataja poolt antud näpunäiteid.Need olid kuulsate vene väejuhtide - Aleksander Nevski,Dmitri Donskoi,Požarski,Suvorovi,Rumjantsevi ja Kutuzovi traditsioonide väärikad jätkajad.

Lühidalt võib Suures Isamaasõjas saavutatud võitu iseloomustada järgmiste sm.Vorošilovi sõnadega:"Võidukas Suur Isamaasõda läheb ajalukku kui nõukogude sotsialistliku korra võit,kui sotsialismi relvastatud jõudude üleolek fašistlikest vägedest,kui nõukogude stalinliku sõjateaduse vaieldamatu üleolek saksa imperialismi reaktsioonilisest doktriinist,kui suure Stalini sõjalis-strateegilise ja väejuhigeeniuse

---

triumf."[228]

x

Baltikumi rahvastele tähendas Nõukogude Liidu võit lõplikku pääsu rahvusvahelise imperialismi küüsist, kapitalistliku orjuse ahelaist. Eesti, läti ja Leedu rahvale avanes helge tee sammumiseks rahulikus ülesehitustöös ühelt võidult teisele koos kõigi nõukogude rahvastega kommunismi säravate kõrguste poole.

Kuid imperialistide sepitsused pole lõppenud. Et neil ei õnnestunud sotsialismimaad purustada II Maailmasõjas, siis valmistavad nad ette kolmandat. Juba siis kui Nõukogude Armee vabastas Baltikumi ja lähenes Tallinnale, kutsusid ameerika reaktsionäärid oma hääletoru "Life" kaudu "ristisõjale" Nõukogude Liidu vastu.[229] Pärast sõda on uue sõja ettevalmistused üha laienenud. Et saada kahuriliha tulevases sõjas, on ameerika imperialistid asunud isegi saksa militarismi taastamisele. Taasloodud saksa diviisid liidetakse üldise "Euroopa armeega". Need ettevalmistused on muidugi suur oht rahule ja kõigile rahuarmastavaile rahvastele, kaasaarvatud Baltikumi rahvad. Baltikumile vaatab Põhja-Atlandi pakti väejuhatus kui platsdarmile Leningradi vastu. Seda teatas kindral Eisenhower avalikult mitte ammu. Meie töötajate vastus säärastele plaanidele on oma armee eest hoolitsemine. Vastavalt seltsimees Stalini näpunäidetele pühendab nõukogude

---

228 Vorošilov, lk. 21

229 vt. "Советская Эстония" 1952 nr. 10., 12. I

rahvas rahuliku ülesehitustöö kõrval suurt tähelepanu oma relvastatud jõudude tugevtamisele ja nende varustamisele moodsaima sõjatehnikaga. Neile, kes tahavad meie rahulikku tööd tulla segama, antakse väärikas vastulöök. "Teadku sõjahüsteeriast joobunud härrased, et kui nad kipuvad kallale meie maale, siis nõukogude rahvas võtab nad vastu nii, et neil jäädavalt kaob tahtmine meeletuteks kallaletungideks meie sotsialistliku kodumaa vabadusele ja sõltumatusele."[230]

Vastukaaluks sõjaõhutajate leerile on kujunenud pärast II Maailmasõda rahu eest võitlejate leer, kuhu on koondunud kogu maailma hea tahtega inimesed, kes soovivad rahulikult töötada. See liikumine on hoopis laiem ja tugevam kui sõjasüütajate urgitsused. Hoolimata tagakiusamisest paljudes maades laienevad rahu eest võitlejate read iga päevaga. Seltsimees Stalin ütleb: "Rahu säilitatakse ja kindlustatakse, kui rahvad võtavad rahu säilitamise ürituse enda kätte ja kaitsevad seda lõpuni."[231] Rahvad on võtnud rahuürituse oma kätte. See tähendab, et imperialistide vandenõu on määratud läbikukkumisele.

Eesti, läti, ja leedu rahvas ei saa enam kunagi saksa parunite orjdeks. Meie maa ei muutu ameeriklaste kolooniaks.

---

230 L.P.Beria, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 34.aastapäev, lk.27

231 J.Stalin, Jutuajamine "Pravda" kirjasaatjaga, NH 1951 nr. 17.II

Kasutatud kirjanduse ja lühendite nimestik.

1) J.Stalin,Vene kommunistide strateegia ja taktika küsimustest.Teosed,5.k.lk.155-174,Tln.1948

2) - Punaarmee kolmest iseärasusest,Teosed, 11.k.lk.21-26,Tln.1951

3) - Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast. Viies väljaanne.Tln.1946

4) - Moskva linna Stalini valimisringkonna valijate valimiseelsetel koosolekutel peetud kõned.Tln.1950

5) - Jutuajamine "Pravda" kirjasaatjaga. "Noorte Hääl" 1951.nr. .17.II

Allikad

1) Eesti rahva kiri suurele juhile ja õpetajale seltsimees Stalinile.(Tln.1945.)

2) NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimehe asetäitja ja NSVL välisasjade rahvakomissari sm.V.M.Molotovi raadiokõne 22. juunil 1941.Teoses "Nõukogude Liidu

välispoliitika Isamaasõja ajal", I köide". Tln. 1947. lk. 91-92

3) Saksa fašistide kuriteod Eesti NSV-s. Tln. 1945

4) Saksa fašistlike röövvallutajate ja nende käsilaste kuritegude kindlakstegemise ja uurimise erakorralise riikliku komisjoni teadaanne saksa fašistlike röövvallutajate kuritegudest Leedu Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis. "Rahva Hääl" 1944 nr. 127., 22. XII

5) Сообщение Чрезвычайной Государственной Комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников о преступлениях немецких захватчиков на территории Латвийской Советской Социалистической Республики. "Известия" 1945 № 80 5 апреля

6) Сообщения Советского Информбюро, т. 6, М. 1944 = СИБ У1

7) Сообщения Советского Информбюро, т. 7, М. 1945 =СИБ У11

8) Сообщения Советского Информбюро, т. 8, М. 1945 = СИБ У111

Ajalehed.

1) "Правда" 1945

2) "Известия" 1945

3) "Комсомольская Правда" 1945

4) "Красная Звезда" 1949

5) "Пионерская Правда" 1945

6) "Советская Литва" 1951

7) "Советская Эстония" 1944

8) "Советская Эстония" 1952

9) "Rahva Hääl" 1944 = RH 1944

10) "Rahva Hääl" 1945 = RH 1945

11) "Noorte Hääl" 1944 = NH 1944

12) "Noorte Hääl" 1946 = NH 1946

13) "Noorte Hääl" 1949 = NH 1949

14) "Noorte Hääl" 1951 = NH 1951

15) "Sirp ja Vasar" 1951

16) "Uus Postimees" 1944

17) "Punaväelane" 1944

18) "Tasuja" 1944

Uurimused, monograafiad, koguteosed

1) Ajaloo võltsijad. (Ajalooline ülevaade) Tln. 1948

2) Баграмян, И. Историческая победа Советской Армии, "Большевик Советской Латвии" 1947 №8, с. 10-19

3) Beria, L. P. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 34. aastapäev. Tln. 1951.

4) Брагин, Михаил, От Москвы до Берлина. Сатьи и очерки военного корреспондента. /М./ 1947
= Bragin

5) Bulganin, N. A. Kolmkümmend aastat Nõukogude relvastatud jõude. "Rahva Hääl" 1948, nr. 45, 24. II

6) - Stalin ja nõukogude relvastatud jõud. Tln. 1951

7) 10 лет Латвийской Советской Социалистической Республики. /Материал для лекций и докладов/ Рига, 1950

8) Десять лет Советской власти в Литве.Вильнюс 1950

9) Доблестные сыны отчизны.М.1945

10) Голубева,Р.Бесстрашные."Пионер" 1945 № 4 с.8-10

11) Inger,B. Leedu NSV.Tln.1948.
=Inger

12) Izmestjev,P.Eesti rahva pojad võitluses Nõukogude kodumaa eest.Tln.1946
= Izmestjev

13) Иванов,П. Разгром Прибалтийской группировки немецко-фашистской армии."Военная Мысль" 1944 № 12 с.17-27
= "Военная Мысль" 1944 № 12

14) Jossif Vissarionovitš Stalin.Lühike elulugu.Teine,parandatud ja täiendatud trükk. Tln. 1947

15) Калнберзин,Я.Десять лет Советской Латвии.Рига,1950

16) Кацен,Вера.Кавалеры золотой звезды.Рига,1948

17) Кононхин,Н.Бои за Советскую Прибалтику.Таллин,1948
= Kononõhhin

18) Kurtšavov,I.Nõukogude Eesti vabastamine.Tln.1945

19) - Eesti Kaardivägi.Tln.1946.

20) Kuusik,V. Eesti rahva võitlus saksa fašistlike okupantide vastu.Koguteoses "Saksa fašistlik okupatsioon Eestis aastail 1941-1944" Tln.1947.lk.539-551
≠ Kuusik

21 Лацис,В.Последствия хозяйничания немецких оккупантов и их приспешников в Советской Латвии.В сборнике "Пути возрождения советской Латвии." Рига 1945

22) Лаврик, С. Авиация в боях за освобождение Эстонии. В сборнике "Год решающих побед в воздухе" М. 1945

23) Molotov, V.M. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni XXVIII aastapäev. Tln. 1945.

24) Освобождение Эстонии от немецких захватчиков. "Военный Вестник" 1948 № 19

25) Освобождение Риги. "Военный Вестник" 1949 №17

26) Ошкалн, Отомар. В борьбе за Советскую Латвию. В сборнике "Партизанская дружба" М. 1948.

27) Падалка, Г. Краснознамённый Балтийский флот в Великой Отечественной войне. М. 1949

28) Палецкис, Юстас. Советская Литва. /М./ 1949

29) - Советская Литва освобождается от немецких захватчиков. "Агитатор" 1944 №15/16 с. 33-36 = Ю. Палецкис, Советская Литва освобождается...

30) Pospelov, P. Nõukogude patriotismi jõud. Tln. 1946

31) Punalipuline Balti laevastik Suures Isamaasõjas. (Lühike faktiline materjal) Tln. 1945. = PBL

32) Pärn, Lembit. Kuidas purustati fašistlik Saksamaa ja imperialistlik Jaapan 1941-1945. Tln. 1948 = Pärn

33) Saat, J. Eesti rahva võitlus EK(b)P juhtimisel nõukogude võimu kehtestamise eest. Tln. 1948

34) - Läti NSV. Tln. 1948

35) Советский Военно-морской Флот в Великой Отечественной войне. М. 1951.

36) Замятин, Н.М. Год решающих побед в Великой отечественной войне. М. 1951

37) Журавлев,И.Авиация в боях за освобождение Прибалтики.В сборнике "Год решающих побед в воздухе".с.63-72 M. 1945.

38) Uusman,P.Nõukogude Eesti noored võitluses kodumaa eest.M.1942.

39) Vares,J.Kõne NSVL Ülemnõukogu istungil 18.VI 1942. Teoses "Nõukogude Eesti taassünd"Tln. 1945,lk.13-14

40) - Eesti tuleviku ja olemasolu nimel!Teoses "Nõukogude Eesti taassünd".Tln. 1945,lk.18-22

41) - Nõukogude kultuuri kaitsel.Teoses "Nõukogude Eesti taassünd".Tln.1945.lk. 86-98

42) - Väravad on lahti.Teoses "Nõukogude Eesti taassünd".Tln.1945.lk.110-112

43) - Vabastatud Tartu.Teoses "Nõukogude Eesti taassünd".Tln.1945.lk.116-118

44) - Tervitus Tallinna vabastamise puhul. Teoses "Nõukogude Eesti taassünd".Tln. 1945.lk.142-143

45) Воробьев,Ф.Д.Освобождение Прибалтики."Звезда"1945 №8 с.140-147
="Звезда" 1945 № 8

46) Vorošilov,K.Suure Isamaasõja geniaalne väejuht. Tln.1951.
= Vorošilov

47) Võšinski,A.Nõukogude riik Isamaasõjas.L.1944.

Sisukord.

Eessõna 2

I Sissejuhatus 5

II Fašistlik okupatsioon Baltikumis 14

III Võitlused Baltikumi vabastamiseks 34

1.Baltikumi vabastamise algus.Narva platsdarmi loomine 36

2.Esimene etapp võitlustes Baltikumi vabastamise eest.(Juuli 1944) 41

3.Teine etapp võitlustes Baltikumi alade pärast.(August 1944) 56

4.Kolmas etapp võitlustes Baltikumi pärast - 8.stalinlik löök(sept.-okt.1944) 64

5.Kuramaa kott. 85

IV Eesti,läti ja leedu rahva osa oma kodumaa vabastamisel 92

V Võit 119

Kasutatud kirjanduse ja lühendite nimestik 134

L i s a : kaart